

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГАЄВСЬКИЙ Олег Сергійович

УДК 343.15: 343.235(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ ВИРОКІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**

Спеціальність: 081 – «Право»

Галузь знань: 08 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ О. С. Гаєвський

Науковий керівник:
Козакова Ірина Віталіївна,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Гасєвський О. С. Призначення покарання за сукупністю вироків у кримінальному праві України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – «Право»). – Вищий навчальний заклад «Національна академія управління», Київ, 2026.

Метою дисертації є комплексне дослідження теоретичних положень щодо призначення покарання за сукупністю вироків, виявлення проблем правового регулювання цього інституту та розроблення науково обґрунтованих пропозицій і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення кримінального законодавства України та практики його застосування.

У роботі визначено основні проблеми правового регулювання призначення покарання за сукупністю вироків і встановлено, що ключовою проблемою сучасного кримінального права України є відсутність законодавчого визначення поняття сукупності вироків та чітких критеріїв її відмежування від сукупності кримінальних правопорушень, у розрізі застосування ч. 4 ст. 70, ст. 71 КК України. Вирішено проблему визначення порядку призначення покарання у випадках, коли після постановлення обвинувального вироку встановлюється, що особа вчинила кримінальні правопорушення як до його ухвалення, так і після нього. Обґрунтовано необхідність системного застосування положень статей 70 та 71 КК України. Запропоновано механізм визначення остаточного покарання при поєднанні сукупності кримінальних правопорушень і сукупності вироків, який передбачає окрему кваліфікацію кримінальних правопорушень, призначення покарання за кожний їх комплекс та послідовне застосування ч. 1, ч. 4 ст. 70 і ст. 71 КК України. Обґрунтовано імперативний характер приписів ч. 4 ст. 70 КК України та доведено, що їх застосування не залежить від порядку виконання попереднього вироку чи

особливостей відбування покарання. За наявності передбачених законом підстав суд зобов'язаний визначати остаточне покарання за правилами цієї норми, оскільки кримінальний закон не встановлює винятків із її застосування.

Під час дослідження загальних засад і правил призначення покарання за сукупністю вироків встановлено, що правильне застосування положень статей 70 і 71 КК України можливе лише за умови їх системного тлумачення у взаємозв'язку з нормами кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства. Обов'язковою передумовою застосування ст. 71 КК України є наявність невідбутої частини покарання за обвинувальним вироком, який набрав законної сили. Такий підхід забезпечує узгоджене застосування кримінально-правових норм відповідно до принципів законності, презумпції невинуватості, верховенства права та правової визначеності. Узагальнення практики Верховного Суду засвідчило формування послідовних підходів до застосування правил призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень і сукупністю вироків. Водночас встановлено, що звільнення від відбування покарання з випробуванням не впливає на порядок визначення остаточного покарання та застосовується лише після його призначення, а визначення остаточного покарання є самостійним етапом реалізації кримінальної відповідальності, який потребує належного судового мотивування та врахування принципів справедливості, пропорційності й індивідуалізації. Виявлено прогалини кримінального законодавства щодо застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання до осіб, яким остаточне покарання призначено за сукупністю кримінальних правопорушень або сукупністю вироків, що зумовлює необхідність законодавчого врегулювання відповідних положень з метою забезпечення єдності судової практики, усунення неоднозначності правозастосування та послідовної реалізації принципів правової визначеності, справедливості й індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Досліджено перспективи вдосконалення інституту призначення покарання за сукупністю вироків у кримінальному праві України на основі комплексного

аналізу національного законодавства, практики Верховного Суду, зарубіжного досвіду, статистичних даних та результатів анкетування суддів. Порівняльно-правовий аналіз законодавства держав романо-германської, англо-американської та постсоціалістичної правових сімей засвідчив відсутність універсальної моделі правового регулювання цього інституту. Водночас встановлено, що найбільш деталізоване нормативне регулювання характерне для держав постсоціалістичної правової сім'ї, тоді як у країнах Західної Європи переважає законодавче закріплення загальних засад призначення покарання із ширшими межами суддівського розсуду. Обґрунтовано, що вдосконалення кримінального законодавства України має здійснюватися шляхом адаптації концептуальних підходів зарубіжних держав щодо нормативної визначеності підстав призначення остаточного покарання, законодавчого окреслення меж суддівської дискреції та критеріїв її реалізації.

На підставі аналізу законодавства, практики Верховного Суду та емпіричного дослідження встановлено наявність системних недоліків правового регулювання, пов'язаних із невизначеністю моменту виникнення сукупності вироків, відсутністю законодавчо визначених критеріїв застосування ст. 71 КК України, неузгодженістю її положень із ч. 4 ст. 70 КК України та недостатньою регламентацією застосування суміжних кримінально-правових інститутів. Результати анкетування суддів підтвердили практичний характер цих проблем: більшість респондентів визнали законодавче регулювання недостатньо визначеним, відзначили труднощі при розмежуванні положень ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК України, підтримали законодавче визначення поняття «сукупність вироків» і необхідність удосконалення відповідних норм кримінального закону.

Обґрунтовано необхідність законодавчого визначення юридичних ознак сукупності вироків, конкретизації критеріїв реалізації суддівського розсуду при визначенні остаточного покарання, нормативного врегулювання співвідношення статей 70 і 71 КК України, а також особливостей застосування умовно-дострокового звільнення та інших суміжних інститутів щодо остаточного покарання. Запропоновано комплексний підхід до вдосконалення правового

регулювання цього інституту, реалізація якого сприятиме підвищенню рівня правової визначеності, уніфікації судової практики та більш ефективній реалізації принципів законності, справедливості, пропорційності, індивідуалізації покарання й невідворотності кримінальної відповідальності.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, покарання, призначення покарання, засуджений, судовий вирок, сукупність вироків, сукупність кримінальних правопорушень, засади призначення покарання, звільнення від покарання, судова практика, Верховний Суд, індивідуалізація покарання, кримінальне провадження, звільнення від кримінальної відповідальності.

SUMMARY

Haievskyi O. S. Sentencing under the Aggregate of Judgments in the Criminal Law of Ukraine. – Qualifying Scientific Work as a Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 – Law (08 – Law). National Academy of Management, Kyiv, 2026.

The purpose of the dissertation is to conduct a comprehensive study of the theoretical foundations of sentencing under the aggregation of judgments, to identify the problems of legal regulation of this institution, and to develop scientifically substantiated proposals and practical recommendations aimed at improving the criminal legislation of Ukraine and its application.

The dissertation identifies the principal problems in the legal regulation of sentencing under the aggregation of judgments and establishes that the key issue in contemporary Ukrainian criminal law is the absence of a statutory definition of the concept of the aggregation of judgments and clear criteria for distinguishing it from the aggregation of criminal offences in the context of applying Part 4 of Article 70 and Article 71 of the Criminal Code of Ukraine. The study resolves the issue of determining the procedure for sentencing where, after the delivery of a conviction, it is established that the offender committed criminal offences both before and after the

judgment was rendered. The necessity of the systematic application of Articles 70 and 71 of the Criminal Code of Ukraine is substantiated. A mechanism for determining the final sentence where an aggregation of criminal offences coincides with an aggregation of judgments is proposed. This mechanism provides for the separate legal assessment of criminal offences, the imposition of punishment for each group of offences, and the sequential application of Part 1 and Part 4 of Article 70 and Article 71 of the Criminal Code of Ukraine. The mandatory nature of the provisions of Part 4 of Article 70 of the Criminal Code of Ukraine is substantiated, and it is demonstrated that their application does not depend on the manner of execution of the previous judgment or on the particularities of serving the sentence. Where the statutory conditions are met, the court is obliged to determine the final sentence in accordance with this provision, since the criminal law establishes no exceptions to its application.

The study of the general principles and rules governing sentencing under the aggregation of judgments demonstrates that the correct application of Articles 70 and 71 of the Criminal Code of Ukraine is possible only through their systematic interpretation in conjunction with the provisions of criminal procedural and penal enforcement legislation. An indispensable prerequisite for the application of Article 71 of the Criminal Code of Ukraine is the existence of an unserved portion of the sentence imposed by a conviction that has entered into legal force. This approach ensures the consistent application of criminal law in accordance with the principles of legality, the presumption of innocence, the rule of law, and legal certainty. An analysis of the case law of the Supreme Court has revealed the formation of consistent approaches to the application of the rules governing sentencing in cases involving an aggregation of criminal offences and an aggregation of judgments. At the same time, it has been established that exemption from serving a sentence on probation does not affect the procedure for determining the final sentence and is applied only after the sentence has been imposed. Furthermore, determining the final sentence constitutes an independent stage in the implementation of criminal liability, requiring proper judicial reasoning and due regard for the principles of justice, proportionality, and individualisation. The study also identifies legislative gaps concerning the application

of parole and the substitution of the unserved portion of a sentence with a more lenient punishment in respect of persons whose final sentence has been imposed under the rules governing an aggregation of criminal offences or an aggregation of judgments. This necessitates legislative amendments to ensure the uniformity of judicial practice, eliminate inconsistencies in law enforcement, and secure the consistent implementation of the principles of legal certainty, justice, and the individualisation of criminal liability.

The prospects for improving the institution of sentencing under the aggregation of judgments in Ukrainian criminal law have been examined on the basis of a comprehensive analysis of national legislation, the case law of the Supreme Court, foreign legal experience, statistical data, and the results of a survey of judges. A comparative legal analysis of the legislation of Romano-Germanic, Anglo-American, and post-socialist legal systems demonstrates the absence of a universal model for regulating this institution. At the same time, the study establishes that the most detailed statutory regulation is characteristic of post-socialist legal systems, whereas the legal systems of Western European countries predominantly provide only general legislative principles of sentencing while granting broader judicial discretion. It is argued that the improvement of Ukrainian criminal legislation should be based on the adaptation of conceptual approaches developed in foreign jurisdictions concerning the statutory certainty of the grounds for determining the final sentence, the legislative definition of the limits of judicial discretion, and the criteria governing its exercise.

Based on the analysis of legislation, the case law of the Supreme Court, and empirical research, the dissertation establishes the existence of systemic deficiencies in legal regulation associated with the uncertainty surrounding the moment at which an aggregation of judgments arises, the absence of statutory criteria for the application of Article 71 of the Criminal Code of Ukraine, the inconsistency between its provisions and Part 4 of Article 70 of the Criminal Code of Ukraine, and the insufficient regulation of related criminal law institutions. The results of the judicial survey confirm the practical significance of these problems: most respondents considered the existing legislative regulation to be insufficiently precise, noted difficulties in

distinguishing between the application of Part 4 of Article 70 and Article 71 of the Criminal Code of Ukraine, supported the introduction of a statutory definition of the concept of the "aggregation of judgments," and emphasized the need to improve the relevant provisions of criminal legislation.

The dissertation substantiates the necessity of introducing a statutory definition of the legal characteristics of the aggregation of judgments, specifying the criteria governing the exercise of judicial discretion in determining the final sentence, regulating the relationship between Articles 70 and 71 of the Criminal Code of Ukraine, and establishing clear rules governing the application of parole and other related legal institutions to final sentences. A comprehensive approach to improving the legal regulation of this institution is proposed. Its implementation will enhance legal certainty, promote the uniformity of judicial practice, and contribute to the more effective implementation of the principles of legality, justice, proportionality, individualisation of punishment, and the inevitability of criminal liability.

Keywords: criminal liability, criminal offense, punishment, sentencing, convicted person, criminal judgment, aggregate of judgments, aggregate of criminal offenses, principles of sentencing, release from punishment, judicial practice, Supreme Court, individualization of punishment, criminal proceedings, exemption from criminal liability.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гаєвський О. С. Пастка законодавства: коли умовне звільнення від покарання призводить до нових запитань. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 34. С. 164–173. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.21>

2. Гаєвський О. «Розірвана» засудженням повторність кримінальних правопорушень та нове засудження. *Юридичний вісник*. 2024. Вип. 5. С. 14–24. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2024.2>

3. Гаєвський О. С. Проблематика тлумачення поняття «після постановлення вироку» у статті 70 КК України: момент ухвалення чи набрання законної сили? *Актуальні проблеми держави і права*. 2026. Вип. 110. С. 42–50. DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v110.2026.6>

4 Гаєвський О. С. Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків: сучасна судова практика Верховного Суду. *Juris Europensis Scientia*. 2026. Вип. 2. С. 124–130. DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2026.21>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гаєвський О. С., Козакова І. В. Умовне звільнення від покарання: проблеми визначення єдиного підходу до застосування Кримінального Закону України. *Міхновські юридичні читання: тези Наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 березня 2025 р.)*. Хмельницький: НАДПСУ, 2025. С. 316–318.

(Особистий внесок: обґрунтовано позицію, що концепція самотійного виконання вироків, яка дозволяє відбувати кілька покарань повністю без урахування принципів складання, не відповідає фундаментальним засадам призначення покарання та принципам пропорційності).

6. Гаєвський О. С. Критерій розмежування правил призначення остаточного покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків. *Актуальні питання підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України в умовах війни: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 16 квітня 2026 р.)*, Кропивницький: ДонДУВС, 2026. С. 105–107.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	12
ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ ВИРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	21
1.1 Постановка проблеми призначення покарання за сукупністю вироків.....	21
1.2 Правова природа призначення покарання за сукупністю вироків.....	42
1.3 Відмежування призначення покарання за сукупністю вироків від сукупності кримінальних правопорушень.....	53
Висновки до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2. ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ ВИРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	71
2.1. Загальні засади та порядок призначення покарання за сукупністю вироків.....	71
2.2. Призначення додаткових покарань за сукупністю вироків (з урахуванням практики Верховного Суду).....	90
2.3. Особливості призначення окремих видів покарань за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків (з урахуванням практики Верховного Суду).....	109
2.4. Особливості умовно-дострокового звільнення та суміжних видів звільнення осіб, засуджених за сукупністю вироків.....	148
Висновки до розділу 2.....	152
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ ВИРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	154
3.1. Зарубіжний досвід призначення покарання за сукупністю вироків.....	154

3.2. Перспективи удосконалення призначення покарання за сукупністю вироків у кримінальному праві України.....	172
Висновки до розділу 3.....	183
ВИСНОВКИ.....	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	189
ДОДАТКИ.....	207

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВС – Верховний Суд

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КУ – Конституція України

КК України – Кримінальний кодекс України

КВК України – Кримінально-виконавчий кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УДЗ – умовно-дострокове звільнення

ст. – стаття

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний етап розвитку кримінального права України відбувається в умовах євроінтеграційних процесів, гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу та впровадження європейських стандартів кримінальної юстиції. Це зумовлює необхідність удосконалення кримінально-правового регулювання відповідно до принципів верховенства права, законності, правової визначеності, пропорційності та практики Європейського суду з прав людини. Особливого значення в цих умовах набуває призначення покарання як завершальний етап реалізації кримінальної відповідальності, адже саме на цій стадії забезпечується практичне втілення зазначених принципів. Одним із найскладніших випадків їх реалізації є визначення остаточного покарання особі, яка після попереднього засудження, але до повного відбуття покарання, вчинила нове кримінальне правопорушення, що зумовлює застосування спеціальних правил, передбачених статтею 71 КК України.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що чинне кримінальне законодавство не містить законодавчого визначення поняття сукупності вироків, не встановлює чітких критеріїв її відмежування від сукупності кримінальних правопорушень та не забезпечує належної узгодженості положень кримінального, кримінального процесуального і кримінально-виконавчого законодавства. Це призводить до неоднозначного застосування статей 70 і 71 КК України, різного визначення моменту виникнення сукупності вироків і порядку призначення остаточного покарання. Про існування системної законодавчої проблеми свідчать зміна правових підходів Верховного Суду до тлумачення зазначених норм, а також запропонована у проєкті нового Кримінального кодексу України зміна концепції визначення часових меж сукупності вироків.

Практична значущість дослідження обумовлена широким застосуванням судами правил призначення покарання, передбачених статтями

70 та 71 КК України, які використовуються майже щодо кожного п'ятого засудженого. За таких умов наукове осмислення правової природи сукупності вироків, вироблення чітких критеріїв її застосування та вдосконалення законодавчого регулювання статті 71 КК України є необхідною передумовою забезпечення єдності судової практики, правової визначеності, належного захисту прав людини та подальшої гармонізації кримінального законодавства України з європейськими стандартами.

Науково-теоретичною базою проведеного дослідження стали праці вітчизняних фахівців у сфері кримінального права (насамперед, щодо призначення покарання), а саме: Р.Ш. Бабанли, М.І. Бажанов, В.М. Білоконєв, В.М. Бурдін, В.В. Городовенко, О.П. Горох, Т.А. Денисова, А.В. Іщенко, О.В. Коротюк, І.М. Копотун, Г.М. Мартинишин, А.А. Музика, В.В. Полтавець, Ю.А. Пономаренко, Т.В. Сахарук, В.І. Тютюгін та інші. Науково-теоретичною основою є також і праці науковців а саме: Ю.В. Баулін, В.К. Грищук, О.М. Костенко, В.О. Навроцький, Т.Б. Ніколаєнко, І.В. Паризький, О.П. Рябчінська А.А. Стрижевська, В.Я. Тацій, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, Ю.С. Шемшученко та інші.

Важливе місце у формуванні науково-теоретичної основи дослідження посідають дисертаційні праці А.С. Попія, який у 2020 році в м. Харкові захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Призначення покарання за сукупністю злочинів в кримінальному праві України», а також Н.П. Міщук, яка у 2021 році в м. Дніпро захистила дисертацію на тему «Призначення покарання за сукупністю вироків за кримінальним правом України». Водночас питання вдосконалення кримінально-правового регулювання призначення покарання за сукупністю вироків, з огляду на постійну динаміку судової практики щодо застосування цього інституту, й досі залишаються актуальними та потребують подальшого наукового опрацювання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт ВНЗ «Національна академія управління» і є складовою наукової теми: «Правове забезпечення суспільних відносин в умовах європейської інтеграції (державний реєстраційний номер 0122U202084) та відповідно до програмних нормативно-правових документів, зокрема Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України 26.03.2021 р., Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої указом Президента України № 231/2021 від 11.06.2021.

Мета і завдання дослідження. Метою є комплексне дослідження теоретичних положень щодо призначення покарання за сукупністю вироків, виявлення проблем правового регулювання призначення покарання за сукупністю вироків та розроблення науково обґрунтованих пропозицій і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення кримінального законодавства України та практики його застосування.

Відповідно до поставленої мети була сформульована низка завдань:

- дослідити проблеми призначення покарання за сукупністю вироків;
- з'ясувати правову природу призначення покарання за сукупністю вироків та здійснити відмежування призначення покарання за сукупністю вироків від сукупності кримінальних правопорушень;
- визначити загальні засади та порядок призначення покарання за сукупністю вироків;
- дослідити призначення додаткових покарань та окремих його видів за сукупністю вироків з урахуванням практики Верховного Суду;
- з'ясувати особливості умовно-дострокового звільнення та суміжних видів звільнення осіб, засуджених за сукупністю вироків;
- вивчити зарубіжний досвід призначення покарання за сукупністю вироків;

– визначити перспективи удосконалення призначення покарання за сукупністю вироків в кримінальному праві України.

Об'єктом дослідження є порядок суспільних відносин при призначенні покарання за сукупністю вироків у кримінальному праві України.

Предметом дослідження є призначення покарання за сукупністю вироків у кримінальному праві України.

Методи дослідження. Проведення комплексного, всебічно завершеного наукового дослідження потребує доцільного застосування загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Відповідна їх систематизація зумовлена методологічною стратегією вивчення інтердисциплінарного синтезу правосвідомості та динаміки процесів емпіричного характеру. Метод абстрагування, заснований на діалектичних принципах пізнання, було застосовано під час дослідження правової сутності призначення покарання за сукупністю вироків і його розмежування із сукупністю кримінальних правопорушень (розділи 1.2, 1.3, 2.1). Історико-правовий та порівняльно-правовий методи використано для аналізу еволюції інституту призначення покарання за сукупністю вироків у кримінальному праві України та зарубіжних держав (розділи 1.2, 3.1). На підставі формально-юридичного та системно-структурного методів досліджувались загальні засади та порядок призначення покарання та його видів за сукупністю вироків, а також особливості умовно-дострокового звільнення, засуджених за сукупністю вироків (розділи 2.1 – 2.4) Догматичний метод дав змогу дослідити практику призначення покарання в судах України та встановити перспективи удосконалення призначення покарання за сукупністю вироків в кримінальному праві України (розділи 2.2, 2.3, 3.2).

Емпірична база дослідження. Проаналізовано понад 150 вироків, ухвал та постанов судів за Єдиним державним реєстром судових рішень у кримінальних справах та кримінальних провадженнях, статистичні дані Державної судової адміністрації України, проведено анкетування 28 суддів загальної юрисдикції. *Науково-теоретичним підґрунтям* стали праці

вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі кримінального права, кримінології, теорії держави та права, соціології, філософії та ін.

Наукова новизна одержаних результатів: дисертація є комплексним дослідженням проблематики призначення покарання за сукупністю вироків в кримінальному праві України, у якому сформульовано та науково обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що мають теоретичне та практичне значення для подальшого розвитку кримінального права й удосконалення практики призначення покарання судами, зокрема:

вперше:

- розроблено механізм визначення остаточного покарання у разі виявлення після постановлення вироку кримінальних правопорушень, учинених як до його постановлення, так і після нього, який забезпечує послідовне застосування положень ч. 1, ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК України шляхом окремого призначення покарання за кожне кримінальне правопорушення, визначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, учинених до та після постановлення вироку, із застосуванням правил ч. 1 і ч. 4 ст. 70 КК України та подальшим визначенням остаточного покарання за сукупністю вироків відповідно до ст. 71 КК України.

- обґрунтовано, що матеріально-правовою підставою для застосування положень ст. 71 КК України є невідбута частина покарання, призначеного обвинувальним вироком, який набрав законної сили. Такий підхід унеможлиблює застосування ст. 71 КК України до обвинувальних вироків, які ще не набрали законної сили;

- встановлено, що звільнення від відбування покарання з випробуванням не входить до механізму призначення покарання за правилами ч. 4 ст. 70 КК України, оскільки може бути застосоване лише після визначення остаточного покарання. Такий підхід унеможлиблює альтернативне виконання кількох обвинувальних вироків і не порушує законодавчо встановленого порядку призначення остаточного покарання;

– запропоновано визначити єдиний порядок обчислення мінімального строку фактичного відбуття остаточного покарання при застосуванні умовно-дострокового звільнення до осіб, яким покарання призначено за статтями 70 і 71 КК України, залежно від ступеня тяжкості найбільш тяжкого кримінального правопорушення, що входить до сукупності.

удосконалено:

– наукові положення щодо визначення юридичного моменту виникнення кримінально-правових наслідків попереднього обвинувального вироку при застосуванні ст. 71 КК України шляхом обґрунтування, що таким моментом є набрання обвинувальним вироком законної сили, а не його постановлення;

– загальні засади призначення покарання за сукупністю вироків шляхом визначення критеріїв здійснення повного або часткового приєднання невідбутої частини покарання, встановивши обов'язок суду враховувати тяжкість нового кримінального правопорушення, характер попередньої злочинної діяльності, обсяг невідбутої частини покарання, поведінку засудженого під час відбування покарання, дані про його особу, наявність пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, а також необхідність досягнення мети покарання;

– науковий підхід до тлумачення ч. 4 ст. 70 КК України шляхом обґрунтування її імперативного характеру. Доведено, що за наявності передбачених законом підстав суд зобов'язаний застосувати цю норму незалежно від порядку виконання попереднього вироку чи особливостей відбування покарання, оскільки кримінальний закон не передбачає винятків із її застосування.

набули подальшого розвитку:

– пропозиції щодо вдосконалення співвідношення положень ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК України, законодавчо визначивши, що ч. 4 ст. 70 КК України застосовуються до кримінальних правопорушень, учинених до постановлення попереднього обвинувального вироку, але встановлених після його ухвалення,

а ст. 71 КК України – виключно у разі вчинення нового кримінального правопорушення після набрання цим вироком законної сили;

– підходи до правового регулювання призначення покарання за сукупністю вироків шляхом адаптації позитивного досвіду Німеччини, Швейцарії, Франції, Польщі та Болгарії щодо нормативного визначення загальних засад призначення покарання, меж суддівської дискреції та деталізації правил призначення покарання за множинності кримінальних правопорушень.

У роботі запропоновані окремі зміни та доповнення до Кримінального кодексу України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес. Сформульовані в дослідженні теоретичні положення, пропозиції, рекомендації та висновки можуть бути використані у:

науково-дослідницькій діяльності – як основа для подальшого розвитку вчення про призначення покарання за сукупністю вироків;

правотворчості – для подальшого вдосконалення КК України у частині призначення покарання за сукупністю вироків;

правозастосуванні – під час застосування норм кримінального законодавства України, які регулюють призначення покарання за сукупністю вироків (довідка Дніпровського районного суду м. Києва від 05.06.2026);

освітньому процесі – викладачами кафедри публічного та приватного права Вищого навчального закладу «Національна академія управління» при підготовці та проведенні лекцій і семінарських занять із навчальних дисциплін: «Кримінальне право України. Загальна частина», «Кримінальне право України. Особлива частина», «Актуальні проблеми кримінального права і процесу України» (акт впровадження ВНЗ «Національна академія управління» від 27.05.2026).

Особистий внесок дисертанта. Сформульовані в дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовані на підставі

особистих досліджень автора, професійного досвіду з юридичної практики, у результаті опрацювання й аналізу наукових, нормативних і статистичних джерел. У спільно опублікованих працях є значний внесок здобувача. У дисертації відображені лише ті положення з опублікованих спільно праць, які є особистим внеском здобувача. Так, особистим внеском здобувача у праці «Умовне звільнення від покарання: проблеми визначення єдиного підходу до застосування Кримінального Закону України» є обґрунтування позиції, що концепція самостійного виконання вироків, яка дозволяє відбувати кілька покарань повністю без урахування принципів складання, не відповідає фундаментальним засадам призначення покарання та принципам пропорційності.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи були апробовані на науково-практичних конференціях та круглих столах, зокрема на: науково-практичній конференції «Міхновські юридичні читання» (м. Хмельницький, 31 березня 2025 рік), III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України в умовах війни» (м. Кропивницький, 16 квітня 2026 рік).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації відображені у 4 наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях, що входять до переліку фахових для юридичних наук видань, а також у 2 тезах, опублікованих за результатами науково-практичних конференцій.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями роботи і складається з переліку умовних скорочень, вступу, 3 розділів, 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 221 сторінок. Обсяг основного тексту дисертації – 178 сторінок. Список використаних джерел складає 175 та займає 18 сторінок. Додатки – 15 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ ВИРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

1.1. Постановка проблеми призначення покарання за сукупністю вироків

Наукове дослідження являє собою цілеспрямований процес пізнання, результатом якого є формування нових понять, закономірностей і теоретичних положень [1, с. 15]. Отримання нового наукового знання забезпечується застосуванням відповідної методології, яка охоплює систему взаємопов'язаних методів, прийомів і способів дослідження. При цьому методологія не може бути ототожнена з окремим методом, навіть якщо останній має визначальне значення для конкретного наукового пошуку.

У сучасній методології науки методи дослідження традиційно поділяють на декілька груп: філософські (діалектичний, метафізичний, аналітичний, інтуїтивний, феноменологічний тощо); загальнонаукові (системний, структурно-функціональний, кібернетичний, синергетичний, імовірнісний, моделювання, формалізація та ін.); приватнонаукові, які охоплюють сукупність принципів, способів і дослідницьких процедур, властивих окремій галузі знань; дисциплінарні, що застосовуються в межах конкретної наукової дисципліни або на стику кількох наук; а також міждисциплінарні методи, які ґрунтуються на інтеграції різних підходів і використовуються для дослідження комплексних проблем [1, с. 30].

Водночас наведена класифікація не має універсального характеру та не є загальновизнаною. Так, Г.О. Бірта наголошувала, що методологію не можна зводити лише до спостереження або техніки відтворення емпіричного матеріалу, оскільки такі засоби є лише необхідною передумовою формування теоретичного знання [1, с. 101]. Натомість С. В. Хилюк пропонує розглядати методологію як багаторівневу систему, виокремлюючи три її основні рівні: філософський (фундаментальний), загальнонауковий, що охоплює емпіричні, теоретичні та змішані методи, а також конкретно-науковий, основу якого становить догматичний метод [2, с. 44].

У науці кримінального права не сформовано власної, спеціальної системи методів наукового пізнання. Дослідження кримінально-правової проблематики ґрунтуються на застосуванні загальнофілософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, вибір яких визначається метою, предметом та завданнями конкретного дослідження. У зв'язку з цим обґрунтованою є позиція М. І. Панова, відповідно до якої комплексне вивчення проблем Загальної частини кримінального права неможливе без використання діалектичного, системно-структурного, формально-логічного (догматичного), соціологічного, історичного та порівняльно-правового методів [3, с. 98].

Беручи до уваги наведені наукові підходи, методологічну основу дослідження проблем призначення покарання за сукупністю вироків у кримінальному праві України доцільно вибудовувати на трьох взаємопов'язаних рівнях: філософському, що представлений діалектичним методом; загальнонауковому, який охоплює емпіричні, теоретичні та змішані методи дослідження; а також конкретно-науковому, основним елементом якого є догматичний метод [4, с. 57].

Філософський рівень методології традиційно базується на застосуванні діалектичного методу, сутність якого полягає у використанні законів, категорій і принципів діалектики для пізнання закономірностей функціонування та розвитку правових явищ, зокрема інститутів кримінального права [5, с. 57].

Застосування діалектичного методу забезпечило розмежування правил призначення покарання за сукупністю вироків і за сукупністю кримінальних правопорушень, дало змогу дослідити їх правову природу, особливості нормативного регулювання та підстави застосування статей 70 і 71 Загальної частини КК України [2, с. 43]. Встановлено, що попередній обвинувальний вирок набуває значення для визначення остаточного покарання лише після набрання ним законної сили, оскільки саме з цього моменту виникають правові наслідки у вигляді статусу засудженого, судимості та можливості врахування такого вироку при призначенні покарання за нове кримінальне правопорушення [5, с. 115]. Використання діалектичного підходу також дозволило виявити недоліки правового регулювання інституту призначення покарання за сукупністю вироків і сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства [2, с. 44].

На загальнонауковому рівні методології виокремлюють зазвичай теоретичні, емпіричні та змішані (теоретико-емпіричні) методи [6, с. 144].

Емпіричний метод полягає у послідовному здійсненні таких п'яти операцій: спостереження, вимірювання, моделювання, прогнозування, перевірка прогнозу [1, с. 62]. Метод спостереження використовується й у процесі соціально-гуманітарних досліджень, у тому числі кримінально-правових. Однак у цьому разі дослідник інтерпретує результати дослідження крізь призму життєвих установок, принципів [6, с. 108]. Емпіричний метод використовувався у дисертації для характеристики ефективності призначення покарання за сукупністю вироків, а також для вирішення інших питань.

Порівняльно-правовий метод ґрунтується на пізнанні невідомих властивостей правових явищ шляхом їх зіставлення з уже дослідженими об'єктами. Його застосування дає змогу виявити характерні ознаки та специфічні властивості окремих правових інститутів, встановити їх спільні й відмінні риси, а також простежити закономірності розвитку правового регулювання шляхом порівняння відповідних явищ у різні історичні періоди [6,

с. 32]. У межах цього дослідження порівняльно-правовий метод становить одну з ключових складових емпіричної методології.

У дисертаційній роботі порівняльно-правовий метод застосовано для аналізу кримінального законодавства зарубіжних держав. Проведене порівняльне дослідження дало змогу визначити особливості правового регулювання інституту призначення покарання за сукупністю вироків у різних правових системах, а також сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду та принципу презумпції невинуватості як одного з фундаментальних принципів континентальної правової традиції.

Порівняльно-правовий метод також використано для з'ясування правової природи призначення покарання за сукупністю вироків. Зіставлення різних форм множинності кримінальних правопорушень і правил призначення покарання за їх сукупністю дозволило встановити спільні та відмінні ознаки цих інститутів, визначити особливості механізму їх правового регулювання та виокремити специфічні риси, притаманні саме призначенню покарання за сукупністю вироків.

Під час дослідження застосовано також статистичний метод, який, за визначенням С. В. Хилюк, є ефективним засобом узагальнення юридичної практики [4, с. 60]. Його використання забезпечило опрацювання статистичних даних Державної судової адміністрації України щодо кількості обвинувальних вироків, постановлених із застосуванням правил призначення покарання за сукупністю вироків і за сукупністю кримінальних правопорушень. Крім того, на підставі матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень здійснено узагальнення та аналіз судової практики щодо застосування цього інституту.

Із числа теоретичних методів загальнонаукового рівня в роботі використано аксіоматичний метод і метод системно-структурного аналізу.

Аксіоматичний метод являє собою спосіб побудови наукової теорії, відповідно до якого вихідні положення (аксіоми) приймаються без спеціального доведення, тоді як інші теоретичні висновки логічно виводяться з

них за встановленими правилами [6, с. 145]. У межах цього дослідження зазначений метод застосовувався насамперед для з'ясування правової природи призначення покарання за сукупністю вироків. При цьому теоретичним підґрунтям дослідження стали загальновизнані аксіоматичні положення науки кримінального права щодо поняття покарання, його соціально-правової сутності та цілей застосування.

Метод системно-структурного аналізу ґрунтується на розумінні системи як сукупності взаємопов'язаних елементів, які перебувають у взаємодії між собою та із зовнішнім середовищем, утворюючи єдине цілісне утворення. Водночас цей метод спрямований на комплексне дослідження об'єкта, виявлення механізмів, що забезпечують його цілісність, встановлення різних видів внутрішніх і зовнішніх зв'язків та їх інтеграцію в єдину теоретичну модель [1, с. 52]. Застосування системного підходу передбачає: визначення місця й функціонального призначення кожного елемента у структурі системи з урахуванням того, що властивості системи не зводяться до сукупності властивостей її окремих складових; дослідження впливу як структурних особливостей системи, так і характеристик її елементів на її функціонування; аналіз механізмів взаємодії системи із зовнішнім середовищем; вивчення її ієрархічної будови; забезпечення багатоаспектності дослідження, а також розгляд системи як динамічного утворення, здатного до розвитку та змін [1, с. 53].

Використання системно-структурного методу в межах цього дослідження дозволило комплексно проаналізувати правові норми, що визначають підстави та порядок призначення покарання за сукупністю вироків [7, с. 502]. З цією метою було здійснено детальний аналіз положень статей 70 та 71 КК України, а також їх взаємозв'язку з іншими нормами кримінального законодавства.

Поряд із теоретичними та емпіричними методами у дослідженні застосовувалися змішані (теоретико-емпіричні) загальнонаукові методи,

зокрема абстрагування, моделювання, індукція, дедукція, аналіз, синтез і узагальнення.

Під методом абстрагування розуміють мисленнєве відокремлення несуттєвих ознак, властивостей і зв'язків досліджуваного явища з одночасним виокремленням тих його характеристик, які мають визначальне значення для досягнення мети дослідження [6, с. 145]. У межах цієї роботи зазначений метод застосовувався насамперед під час з'ясування правової природи інституту призначення покарання за сукупністю вироків, а також визначення підстав його застосування.

Метод моделювання полягає в опосередкованому дослідженні об'єктів, процесів і явищ шляхом побудови та аналізу їх моделей, які відтворюють найбільш істотні характеристики відповідних об'єктів реальної дійсності [1, с. 54]. У цьому дослідженні його використано для розроблення науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення нормативної регламентації призначення покарання за сукупністю вироків.

Метод індукції являє собою логічний спосіб наукового пізнання, що ґрунтується на переході від аналізу окремих фактів і явищ до формулювання загальних висновків та закономірностей [1, с. 54; 8, с. 103]. У межах дисертаційного дослідження цей метод використовувався передусім під час аналізу судової практики. З цією метою було сформовано вибірку судових рішень, оприлюднених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, що дало змогу виявити основні тенденції застосування положень кримінального законодавства.

Метод аналізу як спосіб наукового пізнання передбачає розчленування складного об'єкта на окремі елементи для їх детального дослідження [8, с. 74]. Його застосування дозволило встановити закономірності розмежування правил призначення покарання за сукупністю вироків і за сукупністю кримінальних правопорушень, а також визначити особливості правового регулювання кожного із цих інститутів.

Метод синтезу, навпаки, полягає в об'єднанні окремих елементів, властивостей і сторін досліджуваного явища в єдину цілісну систему [1, с. 57]. Аналіз і синтез перебувають у нерозривному взаємозв'язку та утворюють єдину систему наукового пізнання [6, с. 98]. У цій роботі метод синтезу використовувався, зокрема, для формування понятійного апарату дослідження, зокрема при визначенні змісту таких категорій, як «засудження», «покарання», «множинність кримінальних правопорушень», «вирок» і «презумпція невинуватості».

Метод узагальнення, сутність якого полягає у виявленні спільних властивостей і характерних ознак досліджуваних явищ та процесів [1, с. 57], використано для систематизації результатів дослідження й формулювання наукових висновків. За його допомогою встановлено характерні ознаки інституту призначення покарання за сукупністю вироків, а також узагальнено результати порівняльно-правового аналізу цього інституту та призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, що стало підґрунтям для розроблення пропозицій щодо вдосконалення положень Загальної частини КК України.

На конкретно-науковому рівні методології важливе місце посідає догматичний метод [6, с. 75]. Його сутність полягає у встановленні змісту правових норм і нормативно-правових приписів, а також у дослідженні закономірностей їх застосування з використанням правил юридичної логіки [6, с. 75]. У дослідженні догматичний метод застосовано для аналізу теоретичних і практичних аспектів призначення покарання за сукупністю вироків, тлумачення норм кримінального законодавства та з'ясування особливостей їх застосування у правозастосовній практиці.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що дослідження проблематики призначення покарання за сукупністю вироків в кримінальному праві України потребує комплексного застосування методів трьох взаємопов'язаних методологічних рівнів: філософського, загальнонаукового та конкретно-наукового. На філософському рівні основу дослідження становить

діалектичний метод; на загальнонауковому — емпіричні методи (спостереження, порівняльно-правовий, статистичний), теоретичні методи (аксіоматичний і системно-структурний аналіз), а також змішані (теоретико-емпіричні) методи, зокрема абстрагування, моделювання, індукція, дедукція, аналіз, синтез і узагальнення; на конкретно-науковому рівні — догматичний метод. Комплексне застосування зазначених методів забезпечило всебічне дослідження теоретичних і практичних аспектів призначення покарання за сукупністю вироків, обґрунтування висновків дисертації та розроблення пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства і практики його застосування [4, с. 147].

Використання цього методологічного інструментарію дало змогу виявити проблеми нормативного регулювання інституту призначення покарання за сукупністю вироків і сформулювати науково обґрунтовані шляхи їх вирішення. Однією з ключових проблем є визначення змісту поняття «постановлення вироку» та його значення для розмежування правил призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень і за сукупністю вироків [8, с. 147].

Щоб краще розкрити правову проблему призначення покарання за сукупністю вироків в кримінальному праві України, на нашу думку, доцільним видається звернутися до історичного досвіду його законодавчого врегулювання.

Вчена Н.П. Міщук у своїй дисертації «Призначення покарання за сукупністю вироків за кримінальним правом України» здійснила ґрунтовний аналіз історико-правового розвитку кримінального законодавства стосовно призначення покарання за множинністю кримінальних правопорушень, дослідивши основні періоди становлення та розвитку української держави, починаючи з часів перших державних утворень і права на території Північного Причорномор'я і Приазов'я (з урахуванням впливу древньогрецької філософії), Київської Русі, доби українських земель під владою іноземних загарбників та інші періоди до часів Лютневої демократичної революції [9, с. 41].

Зокрема вчена зробила вагомий висновок, констатувавши, що наприкінці XVIII – на початку XX ст. призначення покарання за множинністю злочинів на українських землях регулювалося трьома основними кримінально-правовими актами. «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р. встановлювало правила призначення покарання переважно за сукупністю вироків щодо повторного вчинення окремих злочинів, однак не охоплювало всіх випадків множинності кримінальних правопорушень. Статут «Про покарання» 1864 р. визнавав повторність злочину обставиною, що обтяжувала відповідальність, тоді як «Кримінальне уложення» 1903 р. запровадило найбільш комплексне регулювання, закріпивши поняття сукупності та рецидиву злочинів і віднісши сукупність, повторність та рецидив до обставин, що обтяжували покарання та надавали суду право його посилити [9, с. 52].

Однак, дані висновки є достатньо поверхневими для постановки проблеми призначення покарання за сукупністю вироків в сучасному кримінальному праві України, оскільки, як зазначає В. К. Гришук, «історія української кримінально-правової науки залишається зовсім невивченою» [10, с. 136]. Ця проблема ускладнюється й тим, на думку, П. Л. Фріса, що в юридичній літературі відсутні спеціальні дослідження історії вітчизняної (української) кримінально-правової політики, а отже, й історії вітчизняного кримінального законодавства, тому науковцям доводиться звертатися до джерел російського походження [13, с. 65].

Так, відповідно до аналізу наукової літератури, вбачається що кримінальне законодавство України в часи перебування її території під окупацією Російської імперії та Союзу РСР не містило чіткого визначення поняття сукупності вироків [22, с. 110].

Так, після 1917 р. на українських землях розпочалося формування нової системи кримінального законодавства. Прообразом Загальної частини першого радянського кримінального кодексу стали «Керівні начала з кримінального права РСФРР», затверджені 12 грудня 1919 р. [22, с. 10], які з 4 серпня 1920 р. були введені в дію на території України. Вони стали першою спробою

узагальнення судової практики та заклали основи радянського кримінального законодавства, визначивши загальні положення про злочин, покарання, співучасть, стадії вчинення злочину, умовне засудження та межі дії кримінального закону [21, с. 413–414].

Вперше визначення поняття покарання на українських землях було закріплено у ст. 7 «Керівних начал з кримінального права РСФРР» 1919 р., відповідно до якої покарання розглядалося як захід примусового впливу, спрямований на охорону існуючого суспільного порядку, а не як кара за вчинене діяння [21, с. 7]. Стаття 8 цього акта визначала основним завданням покарання запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами, тобто закріплювала ідею загальної та спеціальної превенції [21, с. 10].

Питання призначення покарання за множинністю злочинів «Керівні начала» 1919 р. регулювали лише опосередковано. Так, ст. 12 передбачала, що при визначенні покарання необхідно враховувати, чи вчинено злочин уперше, чи його вчинив професійний злочинець (рецидивіст), що фактично визнавало множинність обставиною, яка обтяжує відповідальність [22, с. 58]. Отже, у 1919–1922 рр. інститут призначення покарання за множинністю злочинів був урегульований лише фрагментарно, що свідчило про його недостатній рівень нормативної регламентації порівняно з попереднім законодавством.

Подальший розвиток інституту пов'язаний із прийняттям КК УРСР 1922 р., який регулював питання множинності у ст.ст. 25 і 37. Стаття 25 зберегла підхід щодо врахування професійної злочинності та рецидиву як обставин, що впливають на посилення покарання [21, с. 105], а ст. 37 встановила особливості призначення покарання у разі вчинення нового тотожного або однорідного злочину протягом іспитового строку, визначивши, що загальний строк позбавлення волі за двома вироками не може перевищувати десяти років [21, с. 111]. Водночас КК УРСР 1922 р. не містив законодавчого визначення рецидиву, яке на той час було сформульовано в доктрині кримінального права [21, с. 39].

Подальший етап розвитку правового регулювання призначення покарання за сукупністю вироків пов'язаний із прийняттям КК УРСР 1927 року, яким уперше на законодавчому рівні було закріплено спеціальний порядок визначення покарання у разі вчинення нового злочину після постановлення попереднього вироку. Зокрема, ст. 45 КК УРСР 1927 року встановлювала, що у випадку вчинення засудженим нового злочину після постановлення вироку, але до повного відбуття призначеної міри соціального захисту, суд визначає покарання за новий злочин і повністю або частково приєднує до нього невідбуту частину покарання за попереднім вироком. Водночас остаточне покарання не могло перевищувати максимального розміру відповідного виду покарання, визначеного законом [22, с. 87].

Отже, КК УРСР 1927 року нормативно закріпив підхід, згідно з яким вчинення особою нового кримінального правопорушення після ухвалення обвинувального вироку, але до повного виконання призначеного покарання, було підставою для визначення єдиного остаточного покарання шляхом повного або часткового складання покарання за нове кримінальне правопорушення з невідбutoю частиною покарання, призначеного попереднім вироком. Разом із тим закон не містив нормативного визначення поняття сукупності вироків, обмежуючись лише врегулюванням порядку визначення остаточного покарання за таких обставин [22, с. 89].

При цьому варто звернути увагу, що, як зазначає більшість українських дослідників, порядок практичного застосування ст. 45 КК УРСР 1927 року був значною мірою сформований не самим законом, а судовою практикою. Вирішальне значення у цьому контексті мала Постанова Президії Верховного Суду РРФСР від 16 грудня 1933 року, відповідно до якої, якщо особа після набрання законної сили попереднім вироком, але до його виконання, вчиняла новий злочин, суд мав право: 1) повністю або частково приєднати покарання за попереднім вироком до покарання, призначеного за новим вироком; або 2) призначити лише покарання за новий злочин із повним чи частковим поглиненням покарання, призначеного попереднім вироком. При цьому

складання покарань допускалося лише в межах максимального строку, встановленого законом для відповідного виду покарання [21, с. 115].

Аналіз зазначеної постанови свідчить, що саме нею вперше було сформовано важливий практичний підхід до визначення моменту виникнення сукупності вироків. На відміну від буквального змісту ст. 45 КК УРСР 1927 року, судова практика виходила з того, що сукупність вироків має місце лише тоді, коли новий злочин було вчинено після набрання попереднім вирокom законної сили. Отже, вирішальне значення надавалося не факту постановлення обвинувального вироку, а моменту набуття ним юридичної сили [21, с. 85].

Хоча окремої постанови Президії Верховного Суду УРСР, аналогічної постанові Президії Верховного Суду РРФСР від 16 грудня 1933 року, не приймалося, українські науковці обґрунтовано зазначають, що сформульовані в ній правові підходи фактично застосовувалися і судами Української РСР як складова єдиної радянської системи правозастосування. Така практика була закономірною, оскільки судова система союзних республік функціонувала на засадах єдності судової політики, а правові позиції Верховного Суду РРФСР значною мірою використовувалися як орієнтир при розгляді аналогічних категорій кримінальних справ [21, с. 19].

Водночас Основні засади кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік від 31 жовтня 1924 року не передбачали спеціального порядку призначення покарання у разі наявності кількох вироків. Унаслідок цього відповідні правовідносини тривалий час регулювалися переважно положеннями кримінальних кодексів союзних республік і сформованою судовою практикою [21, с. 45].

Ситуація змінилася з прийняттям Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 року, якими інститут призначення покарання за сукупністю вироків уперше було закріплено на загальносоюзному законодавчому рівні. Відповідно до ст. 36 цих Основ, якщо особа після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчиняла новий злочин, суд визначав покарання за новим вирокom і повністю або частково

приєднував до нього невідбуту частину покарання за попереднім вироком. Крім того, закон установлював граничні межі остаточного покарання: його розмір не міг перевищувати максимального строку відповідного виду покарання, а у разі складання покарань у виді позбавлення волі — десяти років, або п'ятнадцяти років, якщо санкція за найбільш тяжкий злочин допускала призначення позбавлення волі понад десять років [22, с. 97].

Практично без змін зазначені положення були відтворені у ст. 43 КК УРСР 1960 року «Призначення покарання за кількома вироками». У первісній редакції ця стаття також передбачала, що у разі вчинення нового злочину після винесення попереднього вироку, але до повного відбуття покарання, суд повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком до покарання, призначеного за новий злочин [22, с. 97].

Водночас КК УРСР 1960 року не обмежився буквальним відтворенням положень Основ кримінального законодавства. На відміну від ст. 36 Основ 1958 року, ст. 43 КК УРСР 1960 року більш детально врегулювала окремі питання виконання остаточного покарання. Зокрема, закон визначив правила складання різнорідних основних покарань, установивши їх еквівалентне співвідношення (один день позбавлення волі прирівнювався до одного дня тримання у дисциплінарному батальйоні, трьох днів виправних робіт тощо), а також передбачив, що штраф у поєднанні з іншими видами покарань і різнорідні додаткові покарання виконуються самостійно [22, с. 88].

Отже, законодавство 1958–1960 років сформувало завершену нормативну конструкцію призначення покарання за сукупністю вироків, яка стала основою для подальшого розвитку цього інституту та значною мірою була сприйнята чинним кримінальним законодавством України [21, с. 112].

Щодо практики застосування зазначених положень слід зазначити, що важливе значення для забезпечення однакового розуміння інституту сукупності вироків мала постанова Пленуму Верховного Суду СРСР від 31 липня 1981 року «Про практику призначення покарання при вчиненні кількох злочинів і за кількома вироками». Оскільки роз'яснення Пленуму Верховного

Суду СРСР були обов'язковими для всіх судів союзних республік, у тому числі для судів УРСР, потреби у прийнятті Верховним Судом УРСР окремої постанови аналогічного змісту не виникало [21, с. 54].

Особливого значення набув п. 9 цієї постанови, у якому вперше на рівні загальносоюзного судового тлумачення було роз'яснено, що постановлення вироку завершується його публічним проголошенням. Виходячи з цього, правила призначення покарання за сукупністю вироків підлягали застосуванню у всіх випадках, коли засуджений вчинив новий злочин після проголошення першого вироку, але до повного відбуття призначеного за ним основного і додаткового покарання [21, с. 54].

Таким чином, постанова Пленуму Верховного Суду СРСР від 31 липня 1981 року фактично змінила усталений до того часу підхід до розуміння сукупності вироків. Якщо відповідно до практики, сформованої постановою Президії Верховного Суду РРФСР від 16 грудня 1933 року, визначальним моментом було набрання попереднім вирокком законної сили, то починаючи з 1981 року таким юридичним фактом визнавалося вже публічне проголошення обвинувального вироку. Саме з цього моменту новий злочин утворював підставу для призначення покарання за правилами сукупності вироків незалежно від того, чи набрав попередній вирок законної сили [22, с. 74].

Після проголошення незалежності України у 1991 році та прийняття нового Кримінального кодексу України 5 квітня 2001 року відбулося суттєве оновлення національного кримінального законодавства. Водночас аналіз положень чинного КК України свідчить, що законодавець фактично зберіг радянську модель правового регулювання призначення покарання за сукупністю вироків. Зокрема, зміст ст. 43 КК УРСР 1960 р. був майже повністю відтворений у ст. 71 КК України, без істотного переосмислення її концептуальних положень чи законодавчого визначення самого поняття сукупності вироків [22, с. 135].

Таким чином, незважаючи на докорінне реформування кримінального законодавства, законодавець фактично залишив незмінними підходи до регулювання інституту сукупності вироків, сформовані ще в радянський період. При цьому новий Кримінальний кодекс України не усунув тих законодавчих прогалин, які існували протягом тривалого часу, насамперед щодо визначення юридичної природи сукупності вироків, моменту її виникнення та критеріїв відмежування від сукупності кримінальних правопорушень [13, с. 85].

Саме тому після набрання чинності КК України питання змісту поняття сукупності вироків знову набуло дискусійного характеру як у науці кримінального права, так і в судовій практиці.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 71 КК України, якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив новий злочин, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком [23].

Водночас ч. 4 ст. 70 КК України встановлює інше правило, відповідно до якого за правилами, передбаченими частинами першою – третьою цієї статті, призначається покарання у випадку, коли після постановлення вироку буде встановлено, що засуджений винен ще й в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку [23].

Порівняльний аналіз наведених норм свідчить, що законодавець використовує єдиний часовий критерій розмежування сукупності злочинів і сукупності вироків — момент постановлення обвинувального вироку. Саме ця обставина, на перший погляд, дає підстави стверджувати, що початковим моментом періоду, протягом якого нове кримінальне правопорушення утворює сукупність вироків, є саме постановлення вироку, а не набрання ним законної сили, оскільки закон про кримінальну відповідальність прямо пов'язує застосування ст. 71 КК України саме з цим юридичним фактом [23].

Зазначений підхід протягом тривалого часу був усталеним у правозастосовній практиці. Зокрема, він знайшов своє відображення у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання». У пункті 25 цієї постанови роз'яснювалося, що покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК України) призначається не лише тоді, коли засуджений до повного відбуття основного чи додаткового покарання вчинив новий злочин, а й тоді, коли такий злочин було вчинено після проголошення обвинувального вироку, але до набрання ним законної сили [24]. Фактично Пленум Верховного Суду України продовжив правовий підхід, який ще у 1981 році був сформований Пленумом Верховного Суду СРСР, визнавши визначальним саме момент проголошення вироку.

Разом із тим законодавча конструкція ст. 71 КК України залишалася недостатньо визначеною. Відсутність законодавчого визначення поняття сукупності вироків, а також відсутність чіткої відповіді на питання щодо значення набрання обвинувальним вирокіом законної сили створили підґрунтя для неоднакового застосування відповідних норм судами.

Особливо гостро ця проблема проявилася після судової реформи 2016 року та початку формування нової практики Верховного Суду.

Так, у постанові Верховного Суду від 29 березня 2018 року (провадження № 51-552км17) було сформовано інший підхід до застосування статей 70 і 71 КК України. Суд дійшов висновку, що у випадку, коли новий злочин було вчинено після постановлення вироку судом першої інстанції, але до ухвалення нового вироку апеляційним судом, яким попередній вирок у частині призначеного покарання було скасовано, остаточне покарання повинно призначатися за правилами ч. 4 ст. 70 КК України, тобто за сукупністю злочинів, а не за правилами ст. 71 КК України [25].

Верховний Суд обґрунтував такий висновок тим, що застосування ст. 70 КК України є більш сприятливим для засудженого, оскільки ця норма передбачає можливість як поглинення менш суворого покарання більш

суворим, так і повного чи часткового складання покарань. Натомість положення ст. 71 КК України допускають виключно повне або часткове приєднання невідбутої частини покарання, що потенційно зумовлює призначення більш суворого остаточного покарання [25].

Аналогічний правовий підхід був підтриманий і в постанові Верховного Суду від 18 червня 2019 року (провадження № 51-8405км18), у якій суд також виходив із того, що у випадку скасування попереднього вироку в частині покарання та ухвалення нового вироку судом апеляційної інстанції остаточне покарання має визначатися за правилами сукупності злочинів, а не сукупності вироків. Таким чином, у 2018–2019 роках у практиці Верховного Суду фактично сформувався новий підхід до тлумачення положень ст. 71 КК України, який істотно відрізнявся від попередньої багаторічної практики [26].

Згодом зазначена правова позиція була переглянута. В ухвалі від 27 серпня 2019 року у справі № 766/39/17 колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду висловила необхідність відступити від висновків, сформульованих у постановках Верховного Суду від 29 березня 2018 року та 18 червня 2019 року, у зв'язку з чим передала кримінальне провадження на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду для забезпечення єдності судової практики щодо застосування ст. 71 КК України [27].

Мотивуючи таке рішення, колегія суддів зазначила, що системне тлумачення ч. 4 ст. 70 і ч. 1 ст. 71 КК України дає підстави вважати початковим моментом виникнення сукупності вироків саме постановлення обвинувального вироку, а не набрання ним законної сили. На думку суду, розмежування сукупності кримінальних правопорушень і сукупності вироків залежить від часу вчинення нового кримінального правопорушення щодо моменту постановлення обвинувального вироку, тоді як набрання ним законної сили має значення лише для його виконання та реалізації положень ст. 71 КК України [27].

Водночас колегія суддів акцентувала увагу на тому, що лише обвинувальний вирок, який набрав законної сили, підлягає виконанню та може враховуватися під час призначення покарання за новим вироком. Натомість вирок суду першої інстанції до набрання законної сили може бути змінений або скасований судами вищих інстанцій чи за результатами перегляду за нововиявленими або виключними обставинами, унаслідок чого він втрачає юридичне значення як щодо винуватості особи, так і щодо призначеного покарання. Крім того, вимога ст. 71 КК України про приєднання саме невідбутої частини покарання свідчить, що попередній вирок на момент визначення остаточного покарання повинен уже набрати законної сили [27].

З урахуванням цього колегія суддів запропонувала застосовувати ст. 71 КК України лише за одночасної наявності трьох умов: якщо на момент постановлення нового вироку попередній вирок набрав законної сили, призначене ним покарання ще не було повністю відбуте, а особу було засуджено до покарання або звільнено від його відбування з випробуванням відповідно до статей 75, 79 чи 104 КК України [27].

За наявності зазначених умов, на переконання колегії суддів, остаточне покарання має призначатися за правилами ст. 71 КК України навіть тоді, коли суд апеляційної інстанції змінив попередній вирок або скасував його в частині покарання й ухвалив власний вирок. У такому випадку приєднанню підлягає невідбута частина покарання з урахуванням змін, внесених судом апеляційної інстанції [27].

Остаточний підхід до вирішення цього питання було сформульовано об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду в постанові від 1 червня 2020 року у справі № 766/39/17. Суд дійшов висновку, що при виборі правил призначення остаточного покарання визначальним є момент постановлення попереднього обвинувального вироку, а не набрання ним законної сили. Відтак, якщо новий злочин вчинено після постановлення попереднього вироку, застосуванню підлягають положення ст. 71 КК України незалежно від часу набрання ним законної сили [28].

Отже, аналіз сучасної судової практики свідчить, що у період з 2016 по 2020 роки Верховний Суд неодноразово змінював підходи до розуміння змісту інституту сукупності вироків. Це переконливо підтверджує, що відсутність у Кримінальному кодексі України законодавчого визначення поняття сукупності вироків та чітких критеріїв його відмежування від сукупності кримінальних правопорушень стала причиною неоднакового тлумачення відповідних норм судами. Незважаючи на вироблення об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду єдиного підходу до застосування ст. 71 КК України, сама історія розвитку цієї практики свідчить про наявність системної законодавчої проблеми, яка потребує подальшого наукового осмислення та вдосконалення нормативного регулювання.

Крім того, для осмислення глибини проблеми вартим уваги є існуюча Концепція реформування КК України.

Так, створеною в межах Комісії з питань правової реформи (указ Президента України № 584/2019 від 07.08.2019) робочою групою запропоновано нову редакцію КК України, зокрема в частині запровадження зовсім нової Загальної частини КК України, положення якої змінюють правову природу та поняття інституту призначення покарання за сукупністю вироків [31].

Статтею 2.6.2 проєкту КК України на відміну від вимог статті 33 КК України, передбачено, що сукупністю злочинів є вчинення особою двох або більше одиничних злочинів, а не кримінальних правопорушень, за кожен з яких особа підлягає кримінально-правовим засобам, а не відсутність засудження за кожен із них [31].

Аналогічну відмінність передбачено проєктом КК України щодо рецидиву злочинів ст. 2.6.3 проєкту, якою до рецидиву віднесено вчинення особою нового умисного злочину під час відбування покарання або застосування інших кримінально-правових засобів за умисний злочин, без вказівки на судимість за умисне кримінальне правопорушення [31].

При цьому, відповідно до ст. 2.8.4 проєкту КК України кожен із злочинів, який утворює сукупність, кваліфікується окремо. Злочини, вчинені одним чи кількома діями, якими заподіяна шкода двом або більше потерпілим, кваліфікуються окремо щодо кожного з потерпілих з урахуванням шкоди, заподіяної кожному з них [31].

Статтею 3.2.6. проєкту КК України встановлено правила призначення покарання за сукупністю вироків, до якої віднесено вчинення засудженим після набрання вироком законної сили, але до повного відбуття покарання нового злочину [31].

Таким чином, як убачається зі змісту ст. 3.2.6. проєкту КК України змінено часові межі поняття сукупності вироків, та робочою групою пропонується вважати настання сукупності вироків не з моменту постановлення попереднього вироку, як то передбачено ч. 1 ст. 71 чинного КК України, а з часу набрання вироком законної сили [31].

Отже, аналіз положень проєкту нового КК України свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення правової природи сукупності вироків. На відміну від чинної редакції ст. 71 КК України, робоча група пропонує пов'язувати виникнення сукупності вироків із набранням обвинувальним вироком законної сили, а не з моментом його постановлення, що підтверджує наявність проблем у чинному правовому регулюванні.

Таким чином, інститут призначення покарання за сукупністю вироків не набув послідовного законодавчого розуміння. Хоча його нормативні засади були закладені ще КК УРСР 1927 року та збережені в основі ст. 71 КК України, підходи до визначення моменту виникнення сукупності вироків історично змінювалися. Якщо судова практика до 1981 року пов'язувала його з набранням вироком законної сили, то надалі визначальним став момент постановлення обвинувального вироку. Саме цей підхід був покладений в основу КК України 2001 року, однак без належного нормативного обґрунтування та законодавчого визначення поняття сукупності вироків.

Наслідком такої законодавчої невизначеності стало формування неоднозначної правозастосовної практики вже в умовах дії чинного КК України. Зокрема, Верховний Суд упродовж 2018–2020 років неодноразово змінював власні підходи до розмежування сукупності злочинів та сукупності вироків, що свідчить не про випадкові труднощі тлумачення окремих норм, а про існування системної проблеми законодавчої конструкції ст. 71 КК України. Хоча об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду сформувала єдиний підхід до застосування цієї норми, саме необхідність такого відступу від попередніх правових позицій підтверджує недостатню визначеність чинного правового регулювання.

Водночас аналіз положень проекту нового КК України свідчить, що проблема не лише не втратила своєї актуальності, а й отримала новий вимір. Запропонована Концепцією реформування кримінального законодавства модель фактично відмовляється від чинного критерію, закріпленого у ст. 71 КК України, та пропонує пов'язувати виникнення сукупності вироків із набранням попереднім вирокі законної сили. Це свідчить про відсутність єдності навіть на рівні сучасної законодавчої доктрини щодо визначення юридичної природи цього інституту.

Таким чином, проведене дослідження переконливо засвідчує, що ключовою проблемою сучасного кримінального права України є відсутність законодавчо визначеного поняття сукупності вироків та чітких критеріїв її відмежування від сукупності кримінальних правопорушень. Саме ця обставина зумовлює неоднакове розуміння часових меж застосування ст. 71 КК України, породжує суперечності у правозастосовній практиці та створює передумови для різного призначення остаточного покарання у подібних кримінальних провадженнях. У зв'язку з цим подальше дослідження правової природи сукупності вироків, вироблення її законодавчого визначення та обґрунтування критеріїв відмежування від суміжних кримінально-правових інститутів є необхідною передумовою забезпечення принципів правової визначеності,

законності та однакового застосування закону про кримінальну відповідальність.

1.2. Правова природа призначення покарання за сукупністю вироків

Комплексний аналіз науковий літератури дає підстави для пересічних висновків, що сьогодні відсутній єдиний підхід до сучасного розуміння поняття сукупності вироків.

Цікавими в контексті дослідження правової природи сукупності вироків є погляди науковців, які ще задовго до прийняття чинного КК України звертали увагу на неоднозначність цього інституту.

Так, вчені з кримінального права другої половини ХХ століття зазначають, що сукупність злочинів має місце у разі вчинення особою двох або більше різнорідних злочинів, якщо за жоден із них ще не постановлено вироку або якщо вирок уже постановлено за один чи декілька злочинів, проте інші злочини, за які особа підлягає кримінальній відповідальності, були вчинені нею до постановлення першого вироку. При цьому останній випадок визначається як сукупністю вироків [32, с. 11].

Крім того звертають увагу, що у судовій практиці трапляються й інші ситуації, коли один або декілька злочинів вчиняються вже після постановлення першого вироку або під час відбування покарання за попередній злочин. Такі випадки не охоплюються поняттям сукупності злочинів і становлять окремий різновид множинності, який він визначав як сукупність покарань. Тобто науківці фактично розмежовують три самостійні правові конструкції: сукупність злочинів, сукупність вироків та сукупність покарань [32, с. 12].

Аналогічної позиції дотримувалися й інші науковці досліджуваного періоду, які вважали, що сукупність злочинів має місце як у разі вчинення особою двох або більше злочинів, за жоден із яких її ще не було засуджено, так

і у випадку вчинення нового злочину до повного відбуття покарання за попереднім вироком. Відповідно вони виокремлювали два види сукупності: перший охоплював кілька злочинів, за які особу ще не було засуджено і не сплинули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності; другий – випадки вчинення нового злочину після засудження, але до повного відбуття призначеного покарання [33, с. 124].

Таким чином, в історичній ретроспективі розвитку кримінально-правової доктрини не існувало єдиного підходу до визначення правової природи сукупності вироків. Одні науковці розглядали її як самостійний різновид множинності злочинів, інші — як окрему форму призначення покарання або навіть ототожнювали її із сукупністю покарань [33, с. 130].

У сучасній українській кримінально-правовій доктрині також відсутній єдиний підхід до розуміння цієї проблеми. Представниками позиції, відповідно до якої сукупність вироків виникає з моменту постановлення обвинувального вироку, є, зокрема, М. І. Бажанов, І. О. Зінченко та О. О. Дудоров. Так, М. І. Бажанов наголошував, що твердження про виникнення підстав для призначення покарання за сукупністю вироків лише після набрання попереднім вироком законної сили «прямо суперечить тексту ст. 43 КК», оскільки ця норма пов'язує застосування відповідних правил саме з вчиненням нового злочину після винесення вироку, а не після набрання ним законної сили [22, с. 30]. Аналізуючи зміст статей 42 і 43 КК УРСР 1960 року, положення яких за своєю суттю відповідають сучасним статтям 70 і 71 КК України, вчений дійшов висновку, що поняття «засудження» у цьому контексті слід розуміти як постановлення (проголошення) обвинувального вироку суду [22, с. 30–31].

Аналогічної позиції дотримується й І. О. Зінченко. Науковиця звертає увагу, що поняття «засудження» не має нормативного визначення у кримінальному праві та за своєю природою належить до кримінального процесуального права. Водночас КПК України 1960 року не використовував цей термін для позначення окремої стадії кримінального процесу. Натомість у його положеннях застосовувалося поняття «засуджений», під яким розумілася

особа, щодо якої постановлено обвинувальний вирок суду (статті 335, 344, 345 КПК 1960 року). Виходячи з цього, авторка доходить висновку, що ознака сукупності злочинів, відповідно до якої особа не повинна бути засудженою за жоден із злочинів, що утворюють сукупність, означає необхідність вчинення всіх цих злочинів до постановлення (проголошення) обвинувального вироку хоча б за один із них [34, с. 128–129].

І. О. Зінченко також критикує підхід, за яким момент засудження пов'язується з набранням обвинувальним вирокком законної сили, а не з його постановленням [34, с. 128–129]. На її думку, таке тлумачення необґрунтовано звужує зміст інституту сукупності злочинів і суперечить кримінальному законодавству. Авторка зазначає, що при визначенні ознак сукупності злочинів слід враховувати не лише ст. 33, а й ч. 4 ст. 70 КК України, яка передбачає застосування відповідних правил у разі встановлення після постановлення вироку винуватості особи в іншому злочині, вчиненому до його постановлення. Це, на її переконання, свідчить, що законодавець пов'язує момент засудження саме з постановленням обвинувального вироку, а не з набранням ним законної сили [34, с. 129].

Аналогічної позиції дотримується й О. О. Дудоров. Аналізуючи співвідношення статей 70 і 71 КК України, він зазначає, що ч. 4 ст. 70 КК України застосовується до злочинів, учинених до постановлення попереднього обвинувального вироку, тоді як ст. 71 КК України – лише у разі вчинення нового злочину після його постановлення, а не після набрання законної сили. Відтак науковець обґрунтовує, що для розмежування сукупності злочинів і сукупності вироків момент засудження слід пов'язувати саме з постановленням обвинувального вироку [35, с. 456–460].

Перший із наведених підходів тривалий час знаходив підтримку не лише у науковій літературі, а й, як встановлено у попередньому розділі, у судовій практиці. Зокрема, він був закріплений у постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання», відповідно до якої Пленум

фактично виходив із того, що вирішальним критерієм для застосування ст. 71 КК України є саме момент постановлення (проголошення) обвинувального вироку [24].

Інший підхід обстоюють Г. Р. Мартинишин та В. І. Тютюгін, які вважають, що правила призначення покарання за сукупністю вироків можуть застосовуватися лише після набрання попереднім обвинувальним вироком законної сили.

Так, Г. Р. Мартинишин обґрунтовує свою позицію насамперед практичними міркуваннями. На його думку, застосування положень ст. 71 КК України до набрання попереднім вироком законної сили може призвести до істотних процесуальних ускладнень. Зокрема, у разі оскарження такого вироку та його подальшого скасування або зміни судом апеляційної чи касаційної інстанції виникатиме необхідність перегляду й наступного вироку, яким остаточне покарання було визначене за сукупністю вироків. Це, своєю чергою, зумовлюватиме додаткову процесуальну тяганину, необхідність перегляду остаточного покарання та негативно впливатиме на стабільність судових рішень і принцип правової визначеності [36, с. 238–239].

Більш ґрунтовне обґрунтування цієї концепції запропонував В. І. Тютюгін, який вважає, що вирішення питання про момент виникнення сукупності вироків неможливе лише шляхом буквального тлумачення положень кримінального закону. Науковець виходить із необхідності комплексного, системного аналізу норм кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, оскільки лише такий підхід дає змогу правильно встановити юридичний зміст поняття «засуджена особа» [34, с. 244–246, 252].

При цьому В. І. Тютюгін звертає увагу на те, що положення Кримінального процесуального кодексу України 1960 року не містили визначення моменту, з якого особа набуває статусу засудженої. Відсутність такого нормативного визначення, на його думку, не дозволяє зробити

однозначний висновок лише на підставі норм кримінального процесуального законодавства [34, с. 252].

Натомість більш вагомі аргументи, на думку науковця, містяться у кримінально-виконавчому законодавстві. Так, відповідно до ст. 4 Кримінально-виконавчого кодексу України підставою виконання та відбування покарання є обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили. Це, на переконання В. І. Тютюгіна, свідчить про те, що засудженою може вважатися лише особа, стосовно якої обвинувальний вирок не лише проголошено, а й який набув законної сили. Саме з цього моменту виникають реальні кримінально-виконавчі правовідносини, пов'язані з виконанням призначеного покарання [34, с. 244–246, 252].

Разом із тим науковець зазначає, що й сам Кримінальний кодекс України не дає однозначної відповіді на це питання. Так, ч. 1 ст. 33 КК України лише встановлює, що сукупність злочинів має місце за умови вчинення кількох злочинів до засудження особи, однак не конкретизує, який саме юридичний факт слід вважати моментом такого засудження. Аналогічна невизначеність простежується й у положеннях статей 70 та 71 КК України. Зокрема, ч. 4 ст. 70 КК України пов'язує застосування правил призначення покарання за сукупністю злочинів із вчиненням усіх злочинів до постановлення вироку, тоді як ч.ч. 1, 5 ст. 71 КК України передбачають застосування правил сукупності вироків у разі вчинення нового злочину після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання. При цьому жодна із зазначених норм не уточнює, чи йдеться про вирок, який лише проголошено, чи про вирок, що вже набрав законної сили [34, с. 244–246, 252].

Саме тому В. І. Тютюгін доходить висновку про необхідність законодавчого усунення цієї невизначеності. На його думку, доцільно внести відповідні зміни до кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, закріпивши, що засудженою є особа, щодо якої постановлено обвинувальний вирок із призначенням покарання, який набрав законної сили. Такий підхід, на переконання науковця, забезпечив би єдність

між кримінальним, кримінальним процесуальним і кримінально-виконавчим законодавством та усунув би існуючі суперечності у правозастосовній практиці [34, с. 244–246, 252].

Підтримуючи та додатково розвиваючи позицію В.І. Тютюгіна, Г. Р. Мартинишина, українські вчені В. В. Городовенко та В. М. Білоконєв зазначають, що більш обґрунтованою є позиція, відповідно до якої правила призначення покарання за сукупністю вироків можуть застосовуватися лише після набрання попереднім обвинувальним вироком законної сили. Такий підхід забезпечує узгодженість норм кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, відповідає конституційному принципу презумпції невинуватості та положенням щодо виникнення судимості. До набрання вироком законної сили особа не набуває статусу засудженого у його повному юридичному значенні, а обвинувальний вирок ще не породжує остаточних кримінально-правових наслідків. Застосування положень ст. 71 КК України до набрання обвинувальним вироком законної сили здатне порушити принцип правової визначеності, спричинити необхідність перегляду остаточного покарання у разі скасування чи зміни попереднього вироку, а також призвести до колізій між нормами кримінального та кримінального процесуального законодавства. На їх переконання, лише обвинувальний вирок, який набрав законної сили, формує належні юридичні передумови для застосування правил призначення покарання за сукупністю вироків, тоді як його проголошення відображає лише негативну оцінку поведінки особи й не може самостійно слугувати підставою для настання відповідних кримінально-правових наслідків [37, с. 80].

Таким чином, аналіз історичного розвитку доктринальних підходів та сучасних наукових позицій свідчить про відсутність єдиного розуміння правової природи сукупності вироків у кримінальному праві України. Основна дискусія зводиться до визначення моменту, з якого виникають підстави для застосування правил ст. 71 КК України: з моменту постановлення обвинувального вироку чи після набрання ним законної сили. Водночас дедалі

більшого поширення у сучасній кримінально-правовій доктрині набуває підхід, який пов'язує застосування інституту сукупності вироків із набранням обвинувальним вироком законної сили, оскільки саме він забезпечує узгодженість положень кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, відповідає принципу правової визначеності та конституційній презумпції невинуватості.

На нашу думку, відсутність єдиного підходу до розуміння правової природи призначення покарання за сукупністю вироків пов'язана в першу чергу зі складністю розуміння дослідженого інституту в контексті множинності кримінальних правопорушень.

Проблематика множинності кримінальних правопорушень тривалий час перебуває у центрі уваги науки кримінального права. Водночас протягом тривалого часу вона розглядалася переважно крізь призму інституту призначення покарання, а не як самостійний кримінально-правовий інститут. Лише з розвитком доктрини кримінального права множинність кримінальних правопорушень стала предметом комплексних наукових досліджень.

Чинний Кримінальний кодекс України не містить окремого визначення поняття множинності кримінальних правопорушень і не виділяє її в самостійний розділ Загальної частини. Водночас законодавець нормативно врегулював окремі її прояви, насамперед сукупність кримінальних правопорушень (ст. 33 КК України), рецидив кримінальних правопорушень (ст. 34 КК України), а також правила призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень і за сукупністю вироків (статті 70–71 КК України) [23]. Саме тому поняття множинності кримінальних правопорушень і сьогодні залишається насамперед доктринальною категорією.

У сучасній науці кримінального права відсутній єдиний підхід до визначення поняття множинності кримінальних правопорушень. Більшість учених пов'язують її з вчиненням однією особою двох або більше кримінальних правопорушень, за які не втрачено кримінально-правового значення та відсутні процесуальні перешкоди для притягнення особи до

кримінальної відповідальності. При цьому множинність охоплює як випадки вчинення кількох кримінальних правопорушень до засудження особи, так і випадки вчинення нового кримінального правопорушення після засудження за попереднє [29, с. 56].

На підставі узагальнення наукових підходів можна виокремити основні ознаки множинності кримінальних правопорушень. По-перше, однією особою має бути вчинено не менше двох самостійних кримінальних правопорушень. По-друге, кожне з них повинно містити ознаки окремого складу кримінального правопорушення та зберігати самостійне кримінально-правове значення. По-третє, щодо таких кримінальних правопорушень повинні бути відсутні кримінально-правові або кримінально-процесуальні перешкоди для реалізації кримінальної відповідальності. При цьому кожне кримінальне правопорушення може бути як закінченим, так і незакінченим, а особа може брати участь у його вчиненні у будь-якій процесуальній ролі співучасника [29, с. 78].

Не менш дискусійним у доктрині залишається питання щодо системи форм множинності кримінальних правопорушень. Традиційно до них відносять сукупність кримінальних правопорушень та рецидив. Разом із тим окремі науковці звертають увагу, що така класифікація не повністю відображає існуючі кримінально-правові явища, оскільки поза її межами фактично залишається сукупність вироків [29, с. 85-88].

Попри те, що сукупність вироків безпосередньо врегульована статтею 71 КК України, законодавець не визначає її як окремий різновид множинності кримінальних правопорушень. Саме це стало підставою для тривалої наукової дискусії щодо її правової природи. Одні автори розглядають сукупність вироків виключно як спеціальний порядок призначення покарання, тоді як інші вважають її самостійним різновидом множинності кримінальних правопорушень, оскільки її матеріальною підставою є вчинення особою нового кримінального правопорушення за наявності попереднього обвинувального вироку [37, с. 75-77].

Прихильники останнього підходу обґрунтовують свою позицію тим, що сукупність вироків відповідає загальним ознакам множинності кримінальних правопорушень: одна й та сама особа вчиняє два або більше самостійних кримінальних правопорушень, за які зберігаються кримінально-правові наслідки, а остаточне покарання визначається з урахуванням попереднього вироку. Водночас цей інститут має власні юридичні особливості, які не дозволяють повністю ототожнювати його з рецидивом кримінальних правопорушень чи сукупністю кримінальних правопорушень [37, с. 85].

Саме тому у сучасній українській кримінально-правовій доктрині дедалі більше уваги приділяється дослідженню сукупності вироків як самостійного кримінально-правового явища, що перебуває на перетині інститутів множинності кримінальних правопорушень, судимості та призначення покарання. Такий підхід дозволяє більш повно розкрити її правову природу та пояснити особливості застосування статті 71 КК України у взаємозв'язку з положеннями статей 33, 34, 70 і 88 КК України, а також нормами кримінального процесуального законодавства.

Наведена дискусія має не лише теоретичне, а й істотне практичне значення, оскільки від обраного підходу залежить правильна кваліфікація множинності кримінальних правопорушень та застосування правил призначення покарання. Для ілюстрації зазначеного можна навести такий приклад. Особу засуджено за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 190 КК України (шахрайство). Після постановлення обвинувального вироку, але до набрання ним законної сили, ця особа вчиняє нове кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 263 КК України (незаконне поводження зі зброєю). У такій ситуації відсутні підстави для визнання повторності, оскільки нове кримінальне правопорушення не є тотожним або однорідним попередньому у розумінні ст. 32 КК України. Не утворюється також і рецидив кримінальних правопорушень, адже відповідно до ст. 34 КК України його обов'язковою ознакою є наявність судимості за умисне кримінальне

правопорушення, тоді як обвинувальний вирок ще не набрав законної сили, а отже, судимість у кримінально-правовому розумінні ще не виникла [23].

Водночас за умови підтримки концепції, відповідно до якої моментом засудження є саме постановлення обвинувального вироку, виникає ще одна проблема. Якщо виходити з того, що після проголошення вироку особа вже вважається засудженою, то наведена ситуація не може бути віднесена і до сукупності кримінальних правопорушень, оскільки, за логікою прихильників цього підходу, однією з обов'язкових ознак сукупності є вчинення всіх кримінальних правопорушень до засудження особи хоча б за одне з них [34, с. 124]. Фактично це означає, що вказаний випадок не охоплюється жодною із традиційних форм множинності кримінальних правопорушень, що свідчить про наявність законодавчої та доктринальної невизначеності.

Розкриваючи зміст наведеної ознаки, І. О. Зінченко зазначає, що всі кримінальні правопорушення, які утворюють сукупність, повинні бути вчинені до постановлення обвинувального вироку хоча б за одне з них. При цьому не має значення, чи розглядаються відповідні кримінальні провадження одним судом або різними судами, одночасно чи в різний час. До сукупності кримінальних правопорушень належать також випадки, коли після постановлення обвинувального вироку встановлюється винуватість особи в іншому кримінальному правопорушенні, яке було вчинене нею ще до постановлення цього вироку. В усіх таких ситуаціях, на думку дослідниці, визначальним є саме хронологічний критерій: усі кримінальні правопорушення повинні бути вчинені до постановлення обвинувального вироку хоча б за одне з них, незалежно від часу їх судового розгляду чи ухвалення відповідних судових рішень [34, с. 109].

Таким чином, проведений аналіз історичного розвитку кримінально-правової доктрини, положень чинного кримінального законодавства України та існуючих наукових підходів дає підстави стверджувати, що сукупність вироків є складним комплексним кримінально-правовим інститутом, правова природа якого не може бути зведена виключно ні до інституту множинності

кримінальних правопорушень, ні лише до спеціального порядку призначення покарання. Матеріальною підставою виникнення сукупності вироків є вчинення нового кримінального правопорушення за наявності попереднього обвинувального вироку, а її юридичним наслідком – застосування правил призначення остаточного покарання, передбачених ст. 71 КК України.

Водночас відсутність у КК України законодавчого визначення множинності кримінальних правопорушень, невизначеність місця сукупності вироків у її системі та неоднозначне тлумачення поняття «засудження» зумовили різні наукові підходи до визначення підстав застосування ст. 71 КК України. У зв'язку з цим дискусія охоплює не лише порядок призначення покарання, а й правову природу інституту сукупності вироків та його співвідношення із суміжними кримінально-правовими інститутами.

На нашу думку, найбільш обґрунтованим є комплексний підхід до розуміння сукупності вироків, відповідно до якого вона одночасно є проявом множинності кримінальних правопорушень і самостійним інститутом призначення покарання. Такий підхід дозволяє узгодити положення статей 33, 34, 70, 71 та 88 КК України із нормами кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, забезпечує реалізацію принципів правової визначеності, справедливості та індивідуалізації покарання, а також усуває суперечності, що виникають під час розмежування сукупності кримінальних правопорушень і сукупності вироків.

Отже, правильне встановлення правової природи сукупності вироків має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення, оскільки від цього залежить визначення моменту виникнення підстав для застосування ст. 71 КК України, правильна кваліфікація множинності кримінальних правопорушень та законність призначення остаточного покарання. Саме тому наступним етапом дослідження є комплексний порівняльно-правовий аналіз призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень і за сукупністю вироків, який дозволить чітко визначити критерії їх відмежування.

1.3. Відмежування призначення покарання за сукупністю вироків від сукупності кримінальних правопорушень

Відповідно до ч. 1 ст. 71 КК України, якщо особа після постановлення обвинувального вироку, але до повного відбуття призначеного покарання, вчиняє новий злочин, суд визначає покарання за новим вироком і повністю або частково приєднує до нього невідбуту частину покарання, призначеного попереднім вироком [23].

Водночас ч. 4 ст. 70 КК України встановлює, що правила, передбачені частинами першою–третьою цієї статті, застосовуються у разі, коли після постановлення вироку буде встановлено винуватість засудженого в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку [23].

Отже, буквальне тлумачення наведених положень дає підстави вважати, що законодавець пов'язує початок періоду, протягом якого нове кримінальне правопорушення зумовлює застосування правил призначення покарання за сукупністю вироків, саме з моментом постановлення обвинувального вироку, а не з набранням ним законної сили, оскільки кримінальний закон прямо визначає таку часову межу [41, с. 124].

Зокрема, в ухвалі Верховного Суду від 27.08.2019 у справі № 766/39/17 зазначено, що кримінальний закон чітко визначає критерій розмежування призначення остаточного покарання за сукупністю кримінальних правопорушень і за сукупністю вироків. Таким критерієм є час учинення нового кримінального правопорушення щодо моменту ухвалення судового рішення про винуватість особи. Законодавець виходить із того, що вчинення нового злочину після постановлення обвинувального вироку свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпеки засудженого. Водночас можливість застосування правил як ст. 70, так і ст. 71 КК України безпосередньо пов'язується з набранням попереднім обвинувальним вироком законної сили [27].

Водночас лише обвинувальний вирок, який набрав законної сили, набуває обов'язкового характеру, підлягає виконанню та може враховуватися під час призначення покарання за новим вироком. Сам факт постановлення вироку судом першої інстанції не виключає його подальшої зміни або скасування в апеляційному чи касаційному порядку, а також за нововиявленими чи виключними обставинами. У таких випадках вирок може втратити юридичне значення як щодо висновків про винуватість особи, так і в частині призначеного покарання, зокрема із застосуванням звільнення від його відбування з випробуванням [41, с. 125].

Разом із тим законодавче посилення у ст. 71 КК України на момент постановлення попереднього вироку не суперечить положенням про законну силу судового рішення. Це пояснюється тим, що за правилами сукупності вироків до покарання, визначеного за новим вироком, приєднується виключно невідбута частина покарання за попереднім вироком. Така конструкція свідчить, що необхідною умовою застосування ст. 71 КК України є набрання попереднім вироком законної сили [41, с. 125].

Узагальнюючи викладене, доцільно підтримати правову позицію, сформульовану в зазначеній ухвалі Касаційного кримінального суду Верховного Суду, оскільки вона забезпечує комплексне й узгоджене тлумачення положень статей 70 та 71 КК України. Запропонований підхід одночасно враховує логіку кримінально-правового регулювання, відповідно до якої вчинення нового кримінального правопорушення після постановлення обвинувального вироку характеризує підвищену суспільну небезпеку особи, а також фундаментальне значення набрання судовим рішенням законної сили як необхідної передумови його обов'язковості, виконання та виникнення відповідних кримінально-правових наслідків [41, с. 126].

Розмежування моменту постановлення обвинувального вироку як критерію відмежування сукупності кримінальних правопорушень від сукупності вироків і моменту набрання ним законної сили як обов'язкової умови приєднання невідбутої частини покарання запобігає необґрунтованому

розширенню сфери застосування ст. 71 КК України та забезпечує дотримання принципу правової визначеності. Такий підхід дає змогу поєднати можливість перегляду судового рішення з необхідністю належної кримінально-правової реакції на вчинення нового кримінального правопорушення, що відповідає принципам справедливості, індивідуалізації покарання та цілям кримінальної відповідальності [41, с. 126].

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 18 червня 2019 року у справі № 461/604/18 сформульовано правовий висновок, відповідно до якого у разі вчинення нового злочину після постановлення обвинувального вироку, але до набрання ним законної сили, положення ст. 71 КК України щодо призначення покарання за сукупністю вироків застосуванню не підлягають [26].

Аналогічний підхід простежується й у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 29 березня 2018 року у справі № 470/207/17. Суд дійшов висновку, що якщо новий злочин було вчинено після постановлення вироку судом першої інстанції, однак до ухвалення апеляційним судом нового вироку, яким попереднє рішення було скасовано в частині призначеного покарання, остаточне покарання необхідно визначати за правилами ч. 4 ст. 70 КК України [42].

Обґрунтовуючи таку позицію, колегія суддів зазначила, що системне тлумачення кримінального законодавства свідчить про більш сприятливий для засудженого характер ст. 70 КК України порівняно зі ст. 71 КК України. Це пояснюється тим, що ст. 70 КК допускає як поглинення менш суворого покарання більш суворим, так і повне чи часткове складання покарань. Натомість за правилами ст. 71 КК до покарання, призначеного за новим вироком, може бути лише повністю або частково приєднана невідбута частина покарання за попереднім вироком. Саме тому, на переконання суду, у наведеній ситуації підлягали застосуванню приписи ч. 4 ст. 70 КК України [42].

Водночас в ухвалі від 27 серпня 2019 року у справі № 766/39/17 колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду висловила іншу правову позицію. Суд дійшов висновку про необхідність відступити від правових висновків, викладених у постановах Верховного Суду від 29 березня 2018 року (провадження № 51-552км17) та від 18 червня 2019 року (провадження № 51-8405км18), у зв'язку з чим передав кримінальне провадження на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду для забезпечення єдності судової практики та вироблення остаточного підходу до застосування ст. 71 КК України [42].

Обґрунтовуючи необхідність такого відступу, колегія суддів виходила із системного аналізу ч. 4 ст. 70 та ч. 1 ст. 71 КК України. На думку суду, часовою межею, що визначає застосування правил призначення покарання за сукупністю вироків, є саме постановлення обвинувального вироку, а не набрання ним законної сили. Законодавець пов'язує відмежування сукупності злочинів від сукупності вироків із моментом ухвалення судового рішення про винуватість особи, тобто з вчиненням кримінального правопорушення до або після постановлення обвинувального вироку. Водночас суд окремо наголосив, що набрання попереднім вирокom законної сили залишається необхідною передумовою для фактичного призначення остаточного покарання як за сукупністю злочинів, так і за сукупністю вироків [42].

Водночас в ухвалі колегія суддів звернула увагу на подвійний аспект цієї проблеми. З одного боку, лише обвинувальний вирок, який набрав законної сили, є обов'язковим до виконання та може враховуватися під час призначення покарання за новим вирокom. Натомість постановлення вироку судом першої інстанції ще не виключає можливості його зміни або скасування судами апеляційної чи касаційної інстанцій, а також у порядку перегляду за нововиявленими чи виключними обставинами. У таких випадках вирок може втратити самостійне юридичне значення як щодо встановлення винуватості особи, так і в частині призначеного покарання, у тому числі зі звільненням від його відбuvання з випробуванням. З іншого боку, суд зазначив, що законодавче

визначення моменту постановлення обвинувального вироку як часової межі не заперечує значення його законної сили, адже відповідно до ст. 71 КК України до покарання за новим вироком приєднується саме невідбута частина покарання за попереднім вироком. Це, своєю чергою, свідчить про необхідність набрання таким вироком законної сили [42].

З огляду на викладене колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду запропонувала визначити критерії застосування ст. 71 КК України у випадках, коли новий злочин було вчинено після проголошення попереднього вироку судом першої інстанції, але до набрання ним законної сили. На думку суду, правила сукупності вироків можуть застосовуватися лише за одночасної наявності трьох умов: на момент постановлення нового вироку попередній обвинувальний вирок уже набрав законної сили; засуджений ще не відбув призначене за ним покарання повністю; за попереднім вироком особу було засуджено до покарання або звільнено від його відбування з випробуванням відповідно до статей 75, 79 чи 104 КК України [42].

За наявності зазначених умов, як вказала колегія суддів, остаточне покарання за новим вироком має визначатися за правилами ст. 71 КК України також у тих випадках, коли суд апеляційної інстанції змінив попередній вирок або частково його скасував із постановленням власного вироку. У такій ситуації суд першої інстанції повинен повністю або частково приєднати до покарання, призначеного за новим вироком, невідбуту частину покарання за попереднім вироком з урахуванням змін, внесених рішенням апеляційного суду, або за вироком апеляційної інстанції [42].

Правову позицію щодо вирішення цього питання остаточно сформулювала об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду в постанові від 1 червня 2020 року у справі № 766/39/17. Суд дійшов висновку, що під час визначення, чи підлягають застосуванню правила призначення покарання за сукупністю злочинів або за сукупністю вироків,

вирішальним критерієм є момент постановлення попереднього обвинувального вироку, а не час набрання ним законної сили [28].

Обґрунтовуючи такий висновок, об'єднана палата зазначила, що саме постановлення обвинувального вироку законодавець визначив часовою межею, яка розмежовує застосування ст. 70 і ст. 71 КК України. Відтак у разі вчинення нового злочину після постановлення попереднього обвинувального вироку остаточне покарання має визначатися за правилами ст. 71 КК України незалежно від того, коли цей вирок набув законної сили. Якщо ж кримінальне правопорушення було вчинене до постановлення попереднього вироку, застосуванню підлягають приписи ч. 4 ст. 70 КК України щодо сукупності злочинів [28].

Виконуючи вимоги ст. 442 КПК України, об'єднана палата сформулювала такі правові висновки: по-перше, якщо злочин, за який особу засуджено у новому кримінальному провадженні, було вчинено до постановлення попереднього обвинувального вироку, остаточне покарання визначається за правилами ч. 4 ст. 70 КК України; по-друге, якщо новий злочин вчинено після постановлення попереднього вироку, але до повного відбуття покарання, застосовуються положення ст. 71 КК України про сукупність вироків [28; 43].

При цьому суд наголосив, що часткове скасування апеляційним судом попереднього вироку в частині призначеного покарання, зумовлене необхідністю призначення більш суворого покарання або скасуванням безпідставного звільнення від його відбування, саме по собі не перешкоджає застосуванню ст. 71 КК України. Це пояснюється тим, що в такому випадку апеляційний суд не заперечує висновків щодо винуватості особи, а лише змінює кримінально-правові наслідки у частині покарання [28].

Аналізуючи співвідношення статей 70 та 71 КК України, об'єднана палата звернула увагу на їх істотні відмінності. Насамперед за правилами ст. 71 КК України до покарання, призначеного за новим вирок, повністю або частково приєднується невідбута частина покарання за попереднім вирок.

Натомість ст. 70 КК України передбачає визначення остаточного покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або повного чи часткового складання покарань, призначених за кожний злочин окремо [28].

Крім того, остаточне покарання за сукупністю вироків, за загальним правилом, має бути суворішим як за покарання, призначене за новий злочин, так і за невідбуту частину покарання за попереднім вироком. На відміну від цього, при застосуванні ч. 4 ст. 70 КК України до остаточного строку зараховується вже відбуте покарання відповідно до ст. 72 КК України, що в окремих випадках може призвести до визначення менш суворого остаточного покарання, зокрема при застосуванні принципу поглинення [28].

Суд також звернув увагу на відмінності у межах складання покарань. Якщо за сукупністю злочинів остаточне покарання визначається в межах санкції найбільш тяжкого злочину з можливістю застосування загальних максимальних меж у випадках, передбачених законом, то за сукупністю вироків діють спеціальні законодавчі обмеження щодо максимально допустимого строку покарання, зокрема покарання у виді позбавлення волі [28].

Окремо об'єднана палата відзначила різний порядок призначення додаткових покарань. За правилами ст. 70 КК України вони можуть бути приєднані до основного покарання, тоді як відповідно до ст. 71 КК України додаткове покарання або його невідбута частина, призначені хоча б одним із вироків, підлягають приєднанню до остаточного покарання [28].

На думку об'єднаної палати, встановлення законодавцем суворішого порядку призначення покарання за сукупністю вироків обумовлене тим, що особа, вже будучи засудженою за попередній злочин, знову вчиняє кримінальне правопорушення. Така поведінка свідчить про підвищений ступінь її суспільної небезпечності, неефективність попереднього кримінально-правового впливу та недосягнення виховної мети покарання [28].

Отже, Верховний Суд дійшов висновку, що правила ст. 71 КК України підлягають застосуванню у всіх випадках, коли новий злочин вчинено після постановлення попереднього обвинувального вироку, незалежно від моменту набрання ним законної сили. При цьому зміна апеляційним судом попереднього вироку лише в частині призначеного покарання не виключає можливості застосування зазначених правил, оскільки не впливає на встановлений судом факт винуватості особи [28].

Разом із тим, на нашу думку, такий підхід не є безспірним. Відповідно до ч. 1 ст. 17 КПК України особа вважається невинуватою і не може бути піддана кримінальному покаранню доти, доки її вину не буде доведено у встановленому законом порядку та підтверджено обвинувальним вирокom суду, який набрав законної сили [43].

У науковій доктрині сформувалися дві концептуально відмінні моделі тлумачення відповідних норм. Перша ґрунтується на буквальному підході, відповідно до якого вирішальне значення має сам факт постановлення обвинувального вироку незалежно від набрання ним законної сили (М.І. Бажанов, І.О. Зінченко та інші) [22, с. 30–31; 44, с. 129].

Друга модель передбачає системне та функціональне тлумачення, у межах якого ключовим є визначення моменту набуття особою статусу «засудженого» як юридичного факту, що породжує відповідні правові наслідки (Г.Р. Мартинишин, В.М. Білоконєв, В.В. Городовенко) [45, с. 244; 37, с. 80].

Дискусійність зазначеного питання, на нашу думку, безпосередньо пов'язана з відсутністю в Кримінальному процесуальному кодексі України, чинному до 2012 року законодавчо закріпленого визначення моменту виникнення статусу «засудженого» [43]. Тому у доктрині станом на сьогодні сформувалися два підходи: перший — ототожнює такий статус із моментом постановлення або проголошення вироку; другий — пов'язує його виключно з набранням вирокom законної сили [40, с. 47-48].

Прихильники першого підходу виходять, зокрема, з того, що особа є засудженою з моменту винесення обвинувального вироку незалежно від його остаточності [46, с. 530; 47, с. 124]. Ця позиція частково кореспондує із практикою, відображеною у постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7, відповідно до якої застосування ст. 71 КК України можливе і у випадках вчинення нового злочину після проголошення вироку, але до набрання ним законної сили [24].

Разом із тим буквальне тлумачення не забезпечує належного рівня правової визначеності та суперечить конституційно-правовим орієнтирам інтерпретації норм. Як зазначено Конституційним Судом України, «будь-які положення Кодексу повинні застосовуватися ... з урахуванням конституційних норм, принципів і цінностей» [48]. У цьому контексті особливого значення набуває принцип справедливості, який, за висновками Конституційного Суду України, є «однією з основних засад права» і вимагає досягнення збалансованості між цілями правового регулювання та засобами їх реалізації [49].

Методологічно релевантним у цьому аспекті є функціональний спосіб тлумачення, на необхідності якого наголосила Велика Палата Верховного Суду (постанова від 11 грудня 2019 року у справі № 536/2475/14-к), підкресливши, що норма права має оцінюватися з огляду на умови її практичної реалізації та потенційні ризики формалізованого застосування [50].

Альтернативна доктринальна позиція, відповідно до якої статус засудженого виникає лише після набрання обвинувальним вирокom законної сили, базується на системному аналізі норм кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства. Так, згідно з ч. 2 ст. 43 КПК України, засудженим є обвинувачений, обвинувальний вирок щодо якого набрав законної сили [43]. Відповідно до ч. 5 ст. 17 КПК України, до цього моменту особа користується гарантіями, що випливають із презумпції невинуватості [43].

Послідовність такого підходу підтверджується також нормами КПК України, які розмежовують процесуальні статуси обвинуваченого та засудженого залежно від стадії кримінального провадження [43], а також положеннями кримінально-виконавчого законодавства, відповідно до яких «підставою виконання і відбування покарання є вирок суду, який набрав законної сили» (ст. 4 КВК України) [51].

З огляду на викладене, обґрунтованим є висновок, що постановлення обвинувального вироку не породжує статусу засудженого як юридичного факту, що має завершені правові наслідки. Такий статус виникає виключно з моменту набрання вироком законної сили, коли відповідне судове рішення набуває ознак остаточності, обов'язковості та виконуваності [40, с. 47-48].

Цей підхід узгоджується із принципом презумпції невинуватості, який зберігає свою дію лише до моменту набрання обвинувальним вироком законної сили, що підтверджується позиціями Г. Ю. Юдківської, Б. І. Яворського [52, с. 15; 53, с. 275].

Водночас проголошення вироку слід розглядати як елемент публічного засудження протиправної поведінки, який має самостійне соціально-правове значення, однак не змінює процесуального статусу особи. У цьому контексті пропозиції щодо обмеження обсягу оголошення вироку лише його резолютивною частиною залишаються дискусійними у науковій літературі [54, с. 86–87].

Таким чином, застосування положень ст. 70 та 71 КК України має здійснюватися з урахуванням не лише формального змісту відповідних норм, але й їх системного зв'язку з конституційними принципами, нормами кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, а також функціонального призначення інституту кримінальної відповідальності. З огляду на це, наявні підстави для критичного переосмислення підходу, викладеного у постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01 червня 2020 року у справі № 766/39/17, у якій

фактично ототожнено поняття «постановлення вироку» з моментом його ухвалення судом першої інстанції [28].

Проблема тлумачення поняття «постановлення вироку» у ст. 70, 71 КК України має принципове значення для забезпечення єдності судової практики, дотримання принципу правової визначеності та належного гарантування прав особи у кримінальному провадженні. Аналіз чинного законодавства, судової практики Верховного Суду та положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод свідчить про наявність концептуальної неузгодженості між кримінально-правовим і кримінально-процесуальним підходами до визначення юридичного моменту, з яким пов'язується виникнення кримінально-правових наслідків вироку [40, с. 48].

У цьому контексті заслуговує на увагу висловлена у п. 17 окремої (частково розбіжної) думки судді Конституційного Суду України В. Лемака теза про те, що «змагатися з парламентом у мудрості - не справа будь-якого суду» [55]. Наведене положення відображає фундаментальний підхід до реалізації принципу поділу влади та меж судового тлумачення законодавства. Одночасно одним із ключових елементів верховенства права є принцип правової визначеності, який забезпечує стабільність правового регулювання, передбачуваність правозастосування та формує довіру суспільства до судової влади. Натомість існування неоднакової судової практики у подібних правовідносинах породжує стан правової невизначеності, що негативно позначається на рівні довіри до судової системи як одного з основоположних інститутів правової держави [56].

Правова визначеність передбачає, що будь-яка норма права має бути достатньо чіткою, доступною та передбачуваною у своєму застосуванні. Практика Європейського суду з прав людини послідовно виходить із того, що особа повинна мати можливість передбачити юридичні наслідки своєї поведінки та розраховувати на однакове застосування правових норм у тотожних або подібних правових ситуаціях. Відхилення від цієї вимоги, як

правило, є наслідком довільного або непослідовного тлумачення законодавства судами під час правозастосовної діяльності [57; 58].

Водночас принцип правової визначеності, гарантований Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, покладе на національні суди обов'язок здійснювати тлумачення та застосування норм права відповідно до їх змісту, забезпечуючи послідовність судової практики та передбачуваність судових рішень. Саме уніфікованість правозастосування у подібних правовідносинах виступає необхідною передумовою стабільності правового регулювання та зміцнення суспільної довіри до судової влади. Натомість непослідовність судової практики закономірно породжує правову невизначеність, що суперечить вимогам верховенства права [41, с. 124–126].

Зазначене дає підстави стверджувати, що постановлення обвинувального вироку судом першої інстанції саме по собі не наділяє його властивістю остаточності. Процесуальний закон передбачає можливість його перегляду судами апеляційної та касаційної інстанцій, а також за нововиявленими чи виключними обставинами. Наслідком такого перегляду може бути зміна або скасування вироку, що безпосередньо впливає на виникнення та обсяг кримінально-правових наслідків, зокрема щодо визначення судимості, обчислення строків її погашення, вирішення питання про вид і розмір покарання за інші кримінальні правопорушення, призначення остаточного покарання за сукупністю кримінальних правопорушень чи вироків, а також застосування інститутів звільнення від відбування покарання [41, с. 124–126].

На наше переконання, як застосування положень ст. 70 КК України, так і застосування положень ст. 71 КК України повинні пов'язуватися з набранням попереднім обвинувальним вирокom законної сили, оскільки лише з цього моменту він набуває властивостей обов'язковості, виконуваності та остаточності, необхідних для виникнення відповідних кримінально-правових наслідків [41, с. 124–126].

Додатковим аргументом на користь такого підходу є різний характер правових наслідків, передбачених статтями 70 та 71 КК України. Так, положення ст. 70 КК України є більш сприятливими для особи, оскільки допускають визначення остаточного покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань. Натомість відповідно до ст. 71 КК України до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднується невідбута частина покарання за попереднім вироком, що об'єктивно зумовлює більш суворі кримінально-правові наслідки [23].

Особливого значення зазначене набуває у випадках, коли за результатами апеляційного перегляду попередній вирок змінюється, а особа, якій було призначено реальне відбування покарання, звільняється від його відбування з випробуванням відповідно до ст. 75 КК України [23]. До моменту набрання обвинувальним вироком законної сили особа не може вважатися такою, що зазнала кримінального покарання, а відтак відсутні правові підстави стверджувати про існування невідбутої частини покарання. За таких обставин застосування положень ст. 71 КК України у разі вчинення нового кримінального правопорушення після постановлення вироку, але до набрання ним законної сили, фактично нівелює правові наслідки рішення суду про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням, позбавляючи її можливості підтвердити своє виправлення шляхом належної поведінки та виконання покладених судом обов'язків протягом іспитового строку [41, с. 124–126].

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що аналіз положень КК України, КПК України, КВК України, доктринальних підходів, практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини свідчить про існування концептуальної проблеми визначення юридичного критерію розмежування застосування статей 70 та 71 КК України. Незважаючи на сформовану правову позицію об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, відповідно до якої таким критерієм є момент постановлення

обвинувального вироку, системне тлумачення положень кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, конституційних принципів і практики ЄСПЛ дає підстави для висновку, що виникнення кримінально-правових наслідків обвинувального вироку об'єктивно пов'язане виключно з моментом набрання ним законної сили. Саме такий підхід найбільшою мірою відповідає принципам правової визначеності, презумпції невинуватості, справедливості та юридичної послідовності кримінально-правового регулювання.

Саме набрання обвинувальним вироком законної сили забезпечує виникнення статусу засудженого, можливість виконання вироку, обчислення строків судимості та законність урахування попереднього вироку при призначенні остаточного покарання. Використання як критерію лише моменту постановлення вироку не повною мірою узгоджується з принципами презумпції невинуватості, правової визначеності, справедливості та передбачуваності правозастосування, оскільки допускає застосування більш суворих правил призначення покарання ще до набуття вироком остаточного характеру.

У зв'язку з цим існує об'єктивна потреба у законодавчому уточненні змісту положень статей 70 та 71 КК України шляхом чіткого визначення моменту, з якого попередній обвинувальний вирок може породжувати кримінально-правові наслідки при призначенні остаточного покарання. Такий підхід сприятиме усуненню існуючих колізій, забезпеченню єдності судової практики, реалізації принципу правової визначеності та належному захисту прав особи у кримінальному провадженні.

Окрім того, запропонований підхід найкраще забезпечує «дєрадянїзацію» практики призначення покарання. Як було встановлено в попередніх підрозділах, саме у кримінальному законодавстві України радянського періоду правила про призначення покарання за сукупністю вироків були побудовані на процесуальній конструкції, за якої юридично значущим визнавався сам факт постановлення обвинувального вироку, а не

набрання ним законної сили. Такий підхід відповідав тодішній моделі кримінального судочинства, у якій процесуальний статус засудженого та кримінально-правові наслідки вироку пов'язувалися переважно з моментом його проголошення. Натомість євроінтеграційні процеси зобов'язують будувати чинне законодавство України на інших концептуальних засадах, відповідно до яких особа набуває статусу засудженого лише після набрання обвинувальним вироком законної сили (ч. 2 ст. 43 КПК України), а підставою виконання покарання є виключно вирок, що набрав законної сили (ст. 4 КВК України). Саме тому механічне перенесення радянських підходів до тлумачення статей 70 та 71 КК України не узгоджується із сучасною системою кримінального права, принципами презумпції невинуватості, правової визначеності та верховенства права. Відтак тлумачення положень статей 70 і 71 КК України має здійснюватися не крізь призму історично сформованих конструкцій, а з урахуванням чинної моделі кримінальної юстиції та конституційних гарантій прав людини.

Висновки до розділу 1

1. Проведене дослідження дало змогу сформулювати цілісне наукове уявлення про правову природу інституту призначення покарання за сукупністю вироків, закономірності його історичної еволюції, особливості сучасного нормативно-правового регулювання та співвідношення з інститутом призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень. Обґрунтовано, що цей інститут є самостійним елементом механізму реалізації кримінальної відповідальності, який забезпечує диференціацію кримінально-правового реагування залежно від характеру повторної злочинної поведінки особи та виконує окрему функцію в системі правил призначення покарання.

2. Встановлено, що інститут призначення покарання за сукупністю вироків пройшов тривалий шлях еволюції від дореволюційного та радянського кримінального законодавства до сучасної моделі, закріпленої у КК України.

Його розвиток відображає поступову трансформацію уявлень про кримінальну відповідальність, принципи призначення покарання, критерії оцінки повторної злочинної поведінки особи та співвідношення матеріального і процесуального права. Водночас з'ясовано, що окремі положення чинного кримінального законодавства, які регулюють призначення покарання за сукупністю вироків, значною мірою зберегли правонаступність із радянською моделлю кримінальної юстиції, у межах якої юридичне значення надавалося самому факту постановлення обвинувального вироку незалежно від набрання ним законної сили. Обґрунтовано, що такий законодавчий підхід не повною мірою узгоджується із сучасною системою кримінального та кримінального процесуального законодавства України, конституційними засадами кримінального судочинства та європейськими стандартами захисту прав людини, що зумовлює необхідність переосмислення окремих положень цього інституту відповідно до сучасної моделі кримінальної юстиції.

3. Доведено, що призначення покарання за сукупністю вироків має власні підстави застосування, особливий порядок визначення остаточного покарання та відмінну функціональну мету, що дозволяє розглядати його як самостійний кримінально-правовий інститут. Його призначення полягає не лише у визначенні остаточної міри кримінально-правового впливу на особу, а й у забезпеченні належної реакції держави на вчинення нового кримінального правопорушення особою, яка вже була засуджена, однак не досягла свого виправлення та не утрималася від повторної злочинної поведінки. Саме підвищений ступінь суспільної небезпечності такої поведінки обумовлює встановлення законодавцем більш суворих правил визначення остаточного покарання порівняно з інститутом призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень. При цьому відмінності між статтями 70 та 71 КК України мають не лише формальний, а й змістовний характер, оскільки вони зумовлені різною юридичною природою відповідних правових ситуацій та різними цілями кримінально-правового реагування.

4. Аналіз кримінального законодавства, положень кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, наукової доктрини, практики Верховного Суду, Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини засвідчив існування концептуальної проблеми щодо визначення юридичного моменту, який розмежовує застосування статей 70 та 71 КК України. Незважаючи на сформовану правову позицію об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, відповідно до якої таким критерієм є момент постановлення обвинувального вироку, системне та функціональне тлумачення норм кримінального, кримінального процесуального і кримінально-виконавчого законодавства дає підстави для висновку, що кримінально-правові наслідки вироку можуть виникати лише після набрання ним законної сили. Такий підхід узгоджується із принципами презумпції невинуватості, правової визначеності, справедливості, верховенства права та правової передбачуваності, оскільки лише обвинувальний вирок, який набрав законної сили, породжує статус засудженого, стає підставою виконання покарання, визначення судимості та може враховуватися при призначенні остаточного покарання за новим вироком. Натомість орієнтація виключно на момент постановлення вироку створює ризики застосування більш суворих кримінально-правових наслідків до особи, щодо якої обвинувальний вирок ще не набув остаточного характеру, може бути переглянутий або скасований, що не повною мірою відповідає вимогам правової визначеності та сучасним гарантіям захисту прав людини.

5. Обґрунтовано необхідність законодавчого уточнення положень статті 71 КК України шляхом чіткого визначення моменту, з якого попередній обвинувальний вирок може породжувати кримінально-правові наслідки при призначенні остаточного покарання. Видається, що таким моментом має бути саме набрання обвинувальним вироком законної сили, оскільки лише після цього виникають усі необхідні матеріально-правові та процесуальні передумови для застосування інституту призначення покарання за сукупністю вироків. Реалізація запропонованого підходу сприятиме усуненню існуючих

колізій між кримінальним, кримінальним процесуальним та кримінально-виконавчим законодавством, забезпеченню єдності судової практики, підвищенню рівня правової визначеності, посиленню гарантій захисту прав людини, а також подальшій гармонізації кримінального законодавства України із сучасними європейськими стандартами правозастосування та принципами верховенства права.

РОЗДІЛ 2

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ ВИРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

2.1. Загальні засади та порядок призначення покарання за сукупністю вироків

Наукові та практичні аспекти призначення покарання були предметом дослідження багатьох учених, зокрема М. І. Бажанова, О. О. Дудорова, В. І. Тютюгіна, М. І. Хавронюка та інших. Водночас аналіз доктрини, кримінального законодавства і судової практики свідчить, що низка питань цього інституту й досі залишається дискусійною. Актуальним залишається й висновок М. І. Бажанова про те, що проблеми призначення покарання досліджені меншою мірою, ніж питання кваліфікації кримінальних правопорушень [22, с. 35].

Необхідною передумовою законного та справедливого призначення покарання є правильне розуміння його загальних засад, які визначають межі суддівського розсуду та забезпечують індивідуалізацію кримінальної відповідальності. У кримінально-правовій доктрині загальні засади переважно розглядаються як система нормативно закріплених положень, обов'язкових для суду під час визначення виду і розміру покарання. Водночас щодо їх правової природи єдиного підходу не сформовано: у науковій літературі вони характеризуються як правила, критерії, вимоги, положення або нормативні приписи [61, с. 22-23].

Попри різницю в термінології, більшість науковців виходить із того, що загальні засади є нормативними орієнтирами, які визначають підстави, порядок і межі призначення покарання. Так, О. О. Дудоров та А. С. Макаренко акцентують увагу на їх значенні як системи обов'язкових правил, що

спрямовують діяльність суду [60, с. 125; 62, с. 178], тоді як М. І. Бажанов і Т. В. Сахарук розглядають їх насамперед як критерії або порядок визначення справедливої міри покарання [22, с. 54; 63, с. 98]. І.Й. Бойко справедливо зазначає, що наведені поняття не суперечать змісту загальних засад, однак кожне з них відображає лише окремі аспекти цього інституту [66, с. 79].

Дискусійним залишається і питання співвідношення загальних засад та принципів призначення покарання. На думку М. І. Бажанова, це самостійні, хоча й взаємопов'язані категорії: принципи визначають загальні засади діяльності суду, тоді як загальні засади є законодавчо закріпленими критеріями призначення покарання у конкретній справі [22, с. 56]. Натомість О.С. Наумова і В.В. Тацій фактично ототожнюють ці поняття, вважаючи загальні засади законодавчим вираженням принципів призначення покарання. Поширеною є також позиція, відповідно до якої загальні засади виступають формою практичної реалізації принципів кримінального права [67, с. 152; 68, с. 7]. Саме такого підходу дотримується й Пленум Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання», який наголошує, що через загальні засади призначення покарання забезпечується реалізація принципів законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання [24].

Отже, незважаючи на відмінності у доктринальних підходах, їх об'єднує спільне розуміння загальних засад призначення покарання як нормативної основи здійснення суддівського розсуду. Вони забезпечують реалізацію принципів кримінального права, визначають межі індивідуалізації кримінальної відповідальності та сприяють однаковому застосуванню кримінального закону. Саме тому загальні засади слід розглядати не лише як систему законодавчих вимог до призначення покарання, а й як один із ключових механізмів забезпечення законності, справедливості та єдності судової практики [61, с. 25].

Відповідно до ч. 1 ст. 65 КК України загальні засади призначення покарання передбачають, що суд зобов'язаний: призначати покарання в межах

санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, яка встановлює відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення (за винятком випадків, прямо передбачених законом); керуватися положеннями Загальної частини КК України; враховувати ступінь тяжкості кримінального правопорушення, особу винного, а також обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання [23].

Крім того, закон закріплює принцип достатності покарання: воно має бути необхідним і достатнім для виправлення засудженого та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень. Саме тому більш суворий вид покарання може бути призначений лише тоді, коли менш суворий не здатний забезпечити досягнення зазначених цілей [61, с. 25].

У кримінально-правовій доктрині звертається увага на певну непослідовність положень ст. 65 КК України, оскільки в ній лише частково відображено мету покарання, визначену ст. 50 КК України. Зокрема, Т. В. Сахарук обґрунтовує, що серед загальних засад призначення покарання доцільно прямо закріпити обов'язок суду враховувати всю мету покарання, а не лише його виправний і превентивний аспекти [63, с. 116].

Водночас аналізована норма орієнтує суд на призначення насамперед найменш суворого покарання, достатнього для досягнення цілей кримінальної відповідальності, і лише за відсутності таких підстав — більш суворого. На думку В. І. Тютюгіна, такий підхід відповідає принципам справедливості та доцільності, оскільки забезпечує призначення особі лише необхідного й достатнього покарання для її виправлення та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень [71, с. 40].

Отже, загальні засади призначення покарання становлять нормативну основу реалізації суддівського розсуду та забезпечують законність, справедливість, обґрунтованість і індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Незважаючи на наявність різних доктринальних підходів до визначення їх правової природи та співвідношення з принципами кримінального права, спільним є визнання їх обов'язковими орієнтирами для

суду під час призначення покарання [61, с. 26]. Водночас подальше вдосконалення законодавчого регулювання та формування єдиної правозастосовної практики потребують уточнення окремих положень ст. 65 КК України з метою повнішої реалізації мети покарання та забезпечення єдності судової практики, однак це не є предметом нашого дослідження.

Призначення покарання за сукупністю вироків повинно здійснюватися з неухильним дотриманням загальних засад призначення покарання, закріплених у Кримінальному кодексі України, що забезпечують законність, справедливість, обґрунтованість і індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

У цьому контексті заслуговують на увагу результати опитування суддів, які підтверджують практичне значення принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності під час призначення покарання, зокрема за сукупністю вироків. Так, із 28 опитаних суддів 67 % зазначили, що при визначенні виду та розміру покарання однаковою мірою враховуються як характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення, так і дані, що характеризують особу винного. Водночас 30 % респондентів вважають визначальним критерієм саме суспільну небезпечність вчиненого діяння, тоді як лише 3 % надали пріоритет характеристиці особи винного. Крім того, значна частина опитаних суддів наголосила, що остаточне рішення щодо призначення покарання залежить від сукупності фактичних обставин конкретного кримінального провадження.

Специфіка індивідуалізації покарання за сукупністю вироків полягає у двоетапному механізмі її реалізації. На першому етапі суд визначає покарання за нове кримінальне правопорушення, керуючись загальними засадами його призначення, встановленими Кримінальним кодексом України. Наступний етап передбачає визначення остаточного покарання шляхом повного або часткового приєднання невідбутої частини покарання, призначеного за попереднім вирок, відповідно до вимог ст. 71 КК України. Отже, процес індивідуалізації

охоплює як призначення покарання за нове кримінальне правопорушення, так і визначення остаточного покарання за сукупністю вироків [72, с. 132–133].

Не менш важливе значення має принцип невідворотності кримінальної відповідальності. Його зміст полягає у тому, що кожне кримінальне правопорушення повинно отримати належну кримінально-правову оцінку, а особа, яка його вчинила, має понести справедливую кримінальну відповідальність. У межах інституту сукупності вироків цей принцип реалізується через обов'язок суду врахувати невідбуту частину покарання за попереднім вироком та визначити остаточне покарання з урахуванням обох кримінальних правопорушень. При цьому принцип невідворотності перебуває у тісному взаємозв'язку з принципом індивідуалізації, оскільки забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності не повинно призводити до призначення надмірно суворого покарання, яке не відповідало б тяжкості вчиненого або особі винного [72, с. 132-133].

Важливою передумовою застосування загальних засад призначення покарання за сукупністю вироків є наявність невідбутої частини покарання за попереднім вироком. Саме ця обставина зумовлює можливість застосування механізму, передбаченого ст. 71 КК України. При цьому, під невідбутою частиною покарання доцільно розуміти ту частину призначеного покарання, яка на момент постановлення нового вироку ще не була фактично відбута або щодо якої не припинилися кримінально-правові наслідки. Таке розуміння узгоджується із загальною природою інституту сукупності вироків, адже приєднанню може підлягати лише реально існуюче покарання, яке виникло на підставі обвинувального вироку, що набрав законної сили [61, с. 132-133].

Саме ця обставина, на наш погляд, має принципове значення для правильного застосування положень ст. 71 КК України. До набрання обвинувальним вирокіом законної сили особа відповідно до ч. 2 ст. 43 та ч. 5 ст. 17 КПК України не набуває статусу засудженого, а вирок не є підставою виконання покарання. Відповідно, до цього моменту не може існувати й невідбутої частини покарання як обов'язкової передумови призначення

остаточного покарання за сукупністю вироків. Саме тому поняття «невідбута частина покарання» повинно тлумачитися у системному взаємозв'язку з положеннями кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, що забезпечує узгодженість кримінально-правового регулювання із принципами презумпції невинуватості, правової визначеності та верховенства права [76, с. 98].

Загалом наведені у доктрині підходи до визначення поняття «невідбута частина покарання» не викликають істотних заперечень.

Відповідно до положень ст. 71 КК України, при призначенні покарання за сукупністю вироків суд зобов'язаний повністю або частково приєднати до покарання, призначеного за новим вироком, невідбуту частину покарання за попереднім вироком. Отже, правильне визначення змісту поняття «невідбута частина покарання» має принципове значення для належного застосування цього кримінально-правового інституту [23].

У науковій літературі обґрунтовується підхід, відповідно до якого у разі звільнення особи від відбування покарання з випробуванням або відстрочення виконання вироку невідбutoю частиною покарання слід вважати весь строк призначеного покарання, за винятком строку попереднього ув'язнення, який уже зараховано до строку покарання відповідно до вимог ст. 72 КК України. Такий підхід узгоджується із загальними правилами обчислення строків покарання та унеможливорює повторне зарахування одного й того самого періоду до строку відбування покарання [76, с. 105–107].

Практичне значення зазначеного підходу полягає у забезпеченні правильного визначення остаточного покарання за сукупністю вироків. Ігнорування обставини, що строк попереднього ув'язнення вже був зарахований, може спричинити як необґрунтоване посилення кримінальної відповідальності, так і безпідставне пом'якшення остаточного покарання, що суперечить принципам законності, справедливості та індивідуалізації покарання [76, с. 105–107]. Саме тому п. 26 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання»

передбачає, що при визначенні невідбутої частини покарання суд повинен враховувати строк попереднього ув'язнення, який уже був зарахований відповідно до ст. 72 КК України [76, с. 121].

Показовою у цьому контексті є правова позиція Верховного Суду, викладена у постанові від 14 вересня 2021 року у справі № 127/25037/17. Суд зазначив, що у разі вчинення нового кримінального правопорушення під час іспитового строку покарання, від відбування якого особу було звільнено з випробуванням, вважається невідбутою частиною покарання та підлягає приєднанню до покарання за новим вироком за правилами ст. 71 КК України. Верховний Суд також наголосив, що повторне застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням у такій ситуації суперечить вимогам кримінального закону, оскільки звільнення з випробуванням є лише особливим порядком виконання покарання, а не самостійним видом покарання [77].

Водночас питання визначення невідбутої частини покарання повинно вирішуватися з урахуванням положень кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства. Оскільки статус засудженого виникає лише після набрання обвинувальним вироком законної сили, лише такий вирок породжує кримінально-правові наслідки, необхідні для застосування ст. 71 КК України. Саме з цього моменту може існувати невідбута частина покарання як об'єкт приєднання при призначенні остаточного покарання за сукупністю вироків [77].

Якщо суд, призначаючи покарання за новий злочин, не вирішує питання про приєднання невідбутої частини покарання за попереднім вироком або фактично допускає її поглинення всупереч вимогам ст. 71 КК України, це призводить до незаконного звільнення особи від відбування раніше призначеного покарання та є істотним порушенням кримінального закону [77].

Отже, правильне визначення невідбутої частини покарання є однією з ключових умов законного застосування правил призначення покарання за сукупністю вироків. Сформована практика Верховного Суду підтверджує, що приєднання невідбутої частини покарання має здійснюватися з урахуванням

фактично відбутого строку, положень кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства. Такий підхід забезпечує дотримання принципів законності, справедливості, індивідуалізації та невідворотності кримінальної відповідальності, а також унеможлиблює як необґрунтоване посилення, так і безпідставне пом'якшення остаточного покарання.

Інша проблема полягає в тому, що відповідно до ст. 71 КК України порядок призначення покарання за сукупністю вироків передбачає декілька взаємопов'язаних етапів [23]. Насамперед суд призначає покарання за нове кримінальне правопорушення. Після цього до нього повністю або частково приєднується невідбута частина покарання за попереднім вироком, а вже на підставі такого складання визначається остаточне покарання за сукупністю вироків [38, с. 166-170].

Однак у цій нормі не диференціюються правові наслідки залежно від того, чи призначене особі покарання відбуватиметься нею реально, чи умовно. Це призвело до різних підходів у правозастосуванні щодо того, як призначати покарання в разі, якщо за попереднім вироком особу було звільнено від відбування покарання з випробуванням, а згодом встановлено вчинення ще одного злочину до винесення цього вироку [38, с. 166-170].

Тому, в українській правовій системі існують дискусії щодо способу застосування покарання в таких випадках, оскільки законодавець не надає чітких вказівок щодо диференціації наслідків, коли йдеться про умовне чи реальне відбування покарання [38, с. 166-170].

При цьому, слід зауважити, що положення ст. 70, 71 КК України (в редакції 2001 року) [23], за своїм змістом і обсягом не відрізняються від тих, що були передбачені ст. 42, 43 КК України (затверджені Законом від 28 грудня 1960 року «Про затвердження Кримінально-процесуального кодексу Української РСР») [78].

У п. 15, 16 Постанови пленуму Верховного Суду України №22 від 22 грудня 1995 року «Про практику призначення судами кримінального

покарання» [79], п. 20, 25 Постанови пленуму Верховного суду України №7 від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання» відображені однакові висновки про застосування зазначених норм права, а саме:

- правила призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень застосовуються у випадках самостійної кваліфікації вчиненого як за різними статтями, так і за різними частинами або пунктами однієї статті кримінального закону, якими передбачена відповідальність за окремі склади злочинів і які мають самостійні санкції. В такому ж порядку призначається покарання і в разі вчинення особою дій, одні з яких кваліфікуються як закінчений злочин, а інші як готування, замах, або співучасть.

- коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші - після постановлення першого вироку, покарання за другим вироком призначається як за сукупністю кримінальних правопорушень, так і за сукупністю вироків [79; 24].

Отже, з аналізу наведених положень випливає, що застосовувався послідовний порядок визначення остаточного покарання. Спочатку покарання призначалося за правилами ч. 1 ст. 70 КК України (ч. 1 ст. 42 КК 1960 року) за сукупністю кримінальних правопорушень, вчинених до постановлення першого вироку; надалі застосовувалися положення ч. 4 ст. 70 КК України (ч. 3 ст. 42 КК 1960 року); після цього визначалося покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, учинених після ухвалення першого вироку, а завершальним етапом було призначення остаточного покарання за сукупністю вироків [38, с. 166-170].

Зазначений порядок визначення остаточного покарання також відображено у постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 25 червня 2018 року у справі № 511/37/16-к, у якій вказано, що у разі встановлення після постановлення вироку того, що засуджений винен ще у декількох кримінальних правопорушеннях, частина з яких вчинена до, а інша

— після ухвалення першого вироку, покарання за останнім ви роком має визначатися із застосуванням положень як ст. 70, так і ст. 71 КК України. При цьому спочатку покарання призначається відповідно до ч. 1 ст. 70 КК України за сукупністю кримінальних правопорушень, учинених до постановлення першого вироку; далі — за правилами ч. 4 ст. 70 КК України; після цього визначається покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, вчинених після ухвалення першого вироку; і на завершальному етапі остаточне покарання встановлюється за сукупністю вироків відповідно до ч. 1 ст. 71 КК України. Водночас суд зазначив, що у випадках, коли вчинення нового кримінального правопорушення протягом іспитового строку є підставою для скасування звільнення особи від відбування покарання з випробуванням та фактичного направлення її для відбування призначеного раніше покарання у виді позбавлення волі, самостійне виконання такого покарання за правилами ч. 4 ст. 70 КК України є неможливим за наявності підстав для подальшого визначення остаточного покарання відповідно до ч. 1 ст. 71 КК України [80].

На цей же порядок вказує і А. І. Вартилицька, як автор розділу Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу, додатково відмічаючи, що невідбутою частиною покарання за попереднім ви роком треба вважати у т.ч. покарання, від відбування якого особу звільнено з випробуванням (статті 75, 79, 104 КК). У разі, коли особа була засуджена до позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням (статті 75, 104 КК) і в період іспитового строку звільнення вчинила новий злочин, суд зобов'язаний визначити остаточне покарання [81, с. 179; 82, с. 181].

У постанові від 23 вересня 2019 року у справі № 199/1496/17 об'єднана палата Касаційного кримінального суду зазначила, що положення ст. 70, 72, 75–78 КК України не містять спеціального порядку призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень у випадках, коли особа, звільнена від відбування покарання з випробуванням, до ухвалення вироку у першій справі вчиняє інше кримінальне правопорушення, за яке їй призначається реальне

покарання або повторно застосовується звільнення від відбування покарання з випробуванням [83].

Окрім того, об'єднана палата Касаційного кримінального суду зробила такий висновок щодо застосування норми права: кримінально-правові норми, передбачені статтями 70, 75 КК не передбачають окремого порядку призначення покарання за сукупністю злочинів в тих випадках, коли особа, щодо якої було застосоване звільнення від покарання з іспитовим строком, вчинила до ухвалення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, від відбування якого вона також звільняється з іспитовим строком. Оскільки самостійне виконання таких вироків не засноване на вимогах закону про кримінальну відповідальність, призначаючи остаточне покарання згідно з вимогами ч. 4 ст. 70 КК, суд має право вмотивовано вирішити питання про звільнення особи від відбування остаточного покарання з випробуванням, та визначити іспитовий строк в порядку та в межах, передбачених ст. 75 КК [83].

В. К. Гришук, як автор відповідного розділу Науково-практичного коментаря Кримінального кодексу України, зазначає, що КК України не містить спеціальних правил призначення покарання у випадку одночасного застосування положень ч. 4 ст. 70 та ст. 75 КК. Водночас суд не вправі змінювати покарання, призначені попередніми вирокami, а остаточне покарання не може бути меншим за покарання, визначене попереднім вироком, оскільки при поглиненні чи складанні покарань враховується весь його розмір, а не лише невідбута частина [84, с. 210; 85, с. 188].

У зв'язку з цим у науковій літературі обґрунтовувалася необхідність застосування ч. 4 ст. 70 КК України у випадках призначення покарання за кримінальні правопорушення, вчинені до постановлення попереднього вироку, за яким особу було звільнено від відбування покарання з випробуванням відповідно до ст. 75 КК України [38, с. 170].

Такий підхід пояснювався тим, що положення ст. 70, 72, 75–78 КК України не передбачають окремого механізму призначення покарання за

сукупністю кримінальних правопорушень, коли особа, звільнена від відбування покарання з випробуванням, до ухвалення першого вироку вчиняє інше кримінальне правопорушення, за яке їй призначається реальне покарання або повторно застосовується звільнення з випробуванням [38, с. 170].

Відповідно, якщо особа, до якої було застосовано ст. 75 КК України, до постановлення першого вироку вчиняє інше кримінальне правопорушення, за яке їй також призначається покарання із випробуванням, остаточне покарання визначається за правилами ч. 4 ст. 70 КК України з подальшим звільненням від його відбування із встановленням іспитового строку відповідно до ст. 75 КК України [38, с. 170].

При цьому самостійне виконання таких вироків вважалося таким, що не відповідає вимогам ч. 4 ст. 70 КК України, оскільки закон передбачає лише три способи визначення остаточного покарання: поглинення менш суворого покарання більш суворим, повне або часткове складання покарань. Окремого порядку самостійного виконання вироків положення ст. 70 КК України не містять [38, с. 170].

Водночас у подальшій практиці об'єднана палата Касаційного кримінального суду уточнила зазначений підхід. Так, у постанові від 15 лютого 2021 року у справі № 760/26543/17 суд зазначив, що у випадку, коли після застосування до особи звільнення від відбування покарання з випробуванням встановлено її винуватість у кримінальних правопорушеннях, вчинених до постановлення попереднього вироку, порядок призначення покарання залежить від того, чи зберігає чинність попередній вирок та яке покарання призначається новим вироком. Якщо попередній вирок залишається без змін, а рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням є чинним, при цьому за новим вироком особі призначено покарання, що підлягає реальному виконанню, положення ч. 4 ст. 70 КК України не застосовуються, а вирoki виконуються самостійно. Водночас, якщо нові кримінальні правопорушення були вчинені до кількох попередніх вироків, за якими призначено покарання, що підлягає реальному відбuvанню, остаточне покарання визначається за

правилами ч. 4 ст. 70 КК України шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або повного чи часткового складання призначених покарань [86].

У постанові від 14 червня 2021 року у справі № 443/806/19 об'єднана палата Касаційного кримінального суду уточнила раніше сформований підхід, зазначивши, що коли особа вчинила кримінальне правопорушення до постановлення двох попередніх вироків, які виконуються самостійно, а одним із них призначено реальне покарання у виді позбавлення волі, а іншим — покарання з випробуванням відповідно до ст. 75 КК України, правила ч. 4 ст. 70 КК України застосовуються лише щодо вироку, за яким призначено покарання, що підлягає реальному виконанню [87].

Отже, із наведених висновків об'єднаної палати Касаційного кримінального суду випливає, що у разі призначення особі реального покарання за кримінальні правопорушення, вчинені до вироку, за яким її було звільнено від відбування покарання з випробуванням, положення ч. 4 ст. 70 КК України не застосовуються, а такі вирoki виконуються самостійно [38, с. 170].

Такий підхід відповідає положенням п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання», згідно з якими у випадку вчинення особою до постановлення першого вироку іншого злочину, за який призначається покарання, що підлягає реальному відбуванню, правила поглинення чи складання покарань не застосовуються, а кожний вирок виконується окремо [24].

Підтримуючи зазначений підхід, К. П. Задоя також обґрунтовує доцільність такого правозастосовного тлумачення. На його думку, якщо особа, звільнена від відбування покарання з випробуванням, до постановлення першого вироку вчинила інший злочин, за який їй призначається покарання, що підлягає реальному відбуванню, правила поглинення, повного чи часткового складання покарань не застосовуються, а кожен вирок виконується окремо. Аналогічний порядок діє і у випадку, коли за новим вироком особу також звільнено від відбування покарання з випробуванням [88, с. 105-109].

Водночас, погоджуємося з позицією науковців, які вбачають підґрунтям такого підходу презумпцію законності та обґрунтованості попереднього вироку [38, с. 170].

Разом із тим, наведена практика застосування положень КК України не є однозначною та піддається критиці у науковій літературі. Так, В. К. Гришук зазначає, що підхід, за яким у разі подальшого встановлення вчинення особою злочину до засудження та призначення за нього реального покарання кожен вирок виконується самостійно, фактично погіршує становище засудженого. На думку вченого, такий підхід не враховує відмінності між призначенням покарання та звільненням від його відбування, а також суперечить ч. 4 ст. 70 КК України, яка не встановлює винятків із загального правила призначення покарання за сукупністю злочинів і має застосовуватися незалежно від попереднього звільнення особи від відбування покарання з випробуванням [81, с. 210].

Аналогічну позицію висловлює М. Арманов, який вважає, що самостійне виконання вироків у такій ситуації не відповідає вимогам чинного законодавства та призводить до невинновданого погіршення правового становища засудженого, оскільки фактично суперечить положенням ч. 4 ст. 70 КК України [89, с. 66].

Р. Ш. Бабанли вважає, що з метою вирішення наведеного питання за доцільне його розглянути крізь призму двох аспектів: реального та перспективного, тобто визначити, який із підходів узгоджується із вимогами КК, а також який із підходів є більш вдалим з огляду на завдання кримінальної юстиції в частині визначення способу кримінально-правового впливу на особу та який, відповідно, має знайти своє відображення у правозастосовній практиці в перспективі. На переконання вченого, результати аналізу ч. 4 ст. 70 КК не визначають різних варіантів призначення покарання залежно від того, чи застосовано при первинному призначенні покарання звільнення від відбування покарання з випробуванням, а тому, незалежно від того, чи є покарання реальним, чи умовним, закон про кримінальну відповідальність встановив три

можливих варіанти призначення покарання: поглинання менш суворого більш суворим, повне складання покарань, часткове складання покарань. Аналіз згаданої позиції (йдеться про можливість самостійного виконання вироків) фактично продукує четвертий варіант: самостійне виконання відповідних вироків. Таким чином, він погоджується із твердженням про невідповідність підходу положенням, закріпленим у ч. 4 ст. 70 КК [61, с. 311-315].

Розділяючи наведену позицію науковців, вважаємо, що положення ст. 70, 71, 72 КК України свідчать про законодавче прагнення виключити можливість існування кількох самостійних покарань, визначених різними вироками. У разі встановлення під час ухвалення вироку наявності одного чи декількох попередніх вироків щодо цієї ж особи суд має визначити остаточне покарання за правилами сукупності кримінальних правопорушень та/або сукупності вироків. Самостійне виконання таких вироків суперечить ч. 4 ст. 70 КК України, яка не передбачає різного порядку призначення покарання залежно від застосування чи незастосування звільнення від його відбування з випробуванням. Крім того, зміст ст. 70 КК України не передбачає можливості окремого виконання вироків [38, с. 170].

Відповідно до положень ст. 50, 65 КК України повна кримінально-правова оцінка суспільної небезпечності всіх кримінальних правопорушень, учинених до постановлення попереднього вироку, про частину яких стало відомо пізніше, а також особи, яка їх вчинила, може бути забезпечена лише шляхом застосування ч. 4 ст. 70 КК України. Чинне законодавство не містить підстав для відступу від цього правила [38, с. 170].

Згідно з ч. 1 ст. 70 КК України остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень може бути визначене одним із трьох способів: шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, повного або часткового складання призначених покарань [23].

Отже, у випадку встановлення, що до постановлення першого вироку особа вчинила інші кримінальні правопорушення, суд спочатку має визначити остаточне покарання за правилами ч. 4 ст. 70 КК України, а вже після цього

вирішувати питання про можливість звільнення від його відбування з випробуванням відповідно до ст. 75 КК України або про відмову у такому звільненні з огляду на сукупну оцінку вчинених діянь і особи винного [38, с. 170].

При цьому застосування ст. 75 КК України є самостійним етапом правозастосування, який здійснюється після призначення покарання та ґрунтується на інших положеннях Загальної частини КК України. У вирокі суд окремо мотивує висновок щодо виду і розміру призначеного покарання, у тому числі за сукупністю кримінальних правопорушень, а також окремо обґрунтовує підстави звільнення від його відбування з випробуванням. Тому ототожнення звільнення від відбування покарання з самим призначенням покарання є необґрунтованим [38, с. 170].

Таким чином, лише після визначення покарання за сукупністю всіх кримінальних правопорушень відповідно до вимог ч. 4 ст. 70 КК України суд може вирішувати питання про звільнення особи від його відбування з випробуванням. Звільнення від відбування покарання не є елементом його призначення, а є окремим кримінально-правовим інститутом [38, с. 170].

Самостійне виконання вироків у таких випадках не відповідає положенням ч. 4 ст. 70 КК України, оскільки ця норма не встановлює винятків залежно від того, чи було за одним із вироків застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням, а за іншим — призначено реальне відбування покарання [38, с. 170].

На нашу думку, при вирішенні питання про можливість призначення остаточного покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та подальшого звільнення від його відбування з випробуванням у випадку, коли про одне з правопорушень стало відомо після ухвалення вироку із застосуванням ст. 75 КК України, необхідно виходити із засад кримінальної відповідальності, визначених ст. 11, 50 КК України, реалізація яких забезпечується нормами ст. 65–87 КК України [38, с. 170].

Сутність правового регулювання у цій сфері полягає в необхідності комплексної оцінки всіх кримінальних правопорушень, учинених особою до ухвалення вироку, за які вона ще не була притягнута до кримінальної відповідальності. Такий підхід дає змогу належним чином визначити ступінь суспільної небезпечності діянь та особи винного, а також обрати відповідний вид і міру кримінально-правового впливу [38, с. 171].

Натомість штучне розмежування оцінки таких діянь шляхом їх розгляду в межах різних вироків суперечить сутності кримінального закону, оскільки порушує принцип єдиного підходу до оцінки особи та вчинених нею правопорушень відповідно до ст. 50, 65, 75 КК України. Адже рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням приймається судом на підставі обставин, відомих на момент ухвалення вироку, тоді як встановлення додаткових кримінальних правопорушень може істотно впливати на висновок щодо можливості виправлення особи без реального відбування покарання [38, с. 171].

У зв'язку з цим, якщо після ухвалення першого вироку буде встановлено вчинення особою інших кримінальних правопорушень, суд має повторно оцінити можливість застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням з урахуванням усієї сукупності вчинених діянь [38, с. 171].

При цьому визначення остаточного покарання відповідно до ч. 1–4 ст. 70 КК України не є переглядом чи зміною попереднього судового рішення, оскільки здійснюється в межах встановленої кримінальним процесуальним законом процедури та не порушує принципу обов'язковості судових рішень чи права на їх оскарження [38, с. 170].

Отже, норми кримінального права, зокрема ст. 70 КК України, покладають на суд обов'язок визначити остаточне покарання з урахуванням раніше ухвалених вироків у випадку виявлення нових кримінальних правопорушень, про які не було відомо на момент постановлення першого вироку [38, с. 171].

Застосування підходу щодо «самостійного виконання вироків» може призвести до істотного погіршення правового становища засудженої особи. За таких умов замість визначення єдиного остаточного покарання із можливістю застосування правил поглинення або складання покарань особа фактично може бути змушена відбувати покарання за кожним вироком окремо. Особливо це проявляється у випадках, коли після виконання одного вироку в подальшому скасовується звільнення від відбuvання покарання за іншим вироком. Крім того, такий підхід негативно впливає на становище особи, яка перебувала під вартою у попередньому кримінальному провадженні, а згодом була звільнена від відбuvання покарання з випробуванням. У разі самостійного виконання вироків у новому провадженні не застосовуються положення ч. 4 ст. 70 КК України щодо зарахування строку попереднього ув'язнення. Водночас, якщо кримінальні правопорушення були вчинені до постановлення попереднього вироку, за яким особу звільнено від відбuvання покарання з випробуванням, остаточне покарання має визначатися відповідно до ч. 4 ст. 70 КК України з урахуванням такого вироку незалежно від подальших змін до нього [38, с. 172].

Аналіз судової практики свідчить, що основною причиною неоднакового застосування ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК України є відсутність законодавчо визначеного порядку їх взаємозастосування у випадках, коли після постановлення обвинувального вироку встановлюється, що особа вчинила кримінальні правопорушення як до його ухвалення, так і після нього. Це зумовлює різні підходи до визначення остаточного покарання та потребує вироблення єдиного механізму застосування зазначених норм.

Дослідження наукових джерел показало, що, попри значну увагу до інститутів призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень і сукупністю вироків, питання їх комплексного взаємозастосування у зазначених випадках залишається невирішеним. Причиною неоднорідної судової практики є не відсутність відповідних кримінально-правових інститутів, а відсутність законодавчо визначеної послідовності застосування ч. 1, ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК України.

У зв'язку з цим запропоновано механізм визначення остаточного покарання, який передбачає таку послідовність дій: (1) призначення покарання окремо за кожне кримінальне правопорушення, учинене до постановлення вироку; (2) визначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, учинених до постановлення вироку, за правилами ч. 1 ст. 70 КК України; (3) визначення покарання відповідно до ч. 4 ст. 70 КК України на підставі покарання, визначеного відповідно до пункту (2) цього алгоритму, з урахуванням покарання, призначеного вироком; (4) призначення покарання окремо за кожне кримінальне правопорушення, учинене після постановлення вироку; (5) визначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, учинених після постановлення вироку, за правилами ч. 1 ст. 70 КК України; (6) визначення остаточного покарання за сукупністю вироків відповідно до ст. 71 КК України шляхом повного або часткового приєднання до покарання, визначеного відповідно до пункту (5) цього алгоритму, невідбутої частини покарання, визначеної відповідно до пункту (3) цього алгоритму.

Запропонований механізм забезпечує узгоджене застосування статей 70 і 71 КК України, чітке розмежування сфери їх дії, виключає необхідність формування судовою практикою не передбачених законом винятків та сприяє реалізації принципів законності, правової визначеності, справедливості й індивідуалізації кримінальної відповідальності. З метою усунення виявленої прогалини та забезпечення єдності судової практики запропоновано доповнити КК України положенням, яке нормативно закріпить порядок визначення остаточного покарання у зазначених випадках.

2.2. Призначення додаткових покарань за сукупністю вироків (з урахуванням практики Верховного Суду)

Призначення судом додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю до осіб, які офіційно не займали певні посади та не займалися певною діяльністю. Одним із дискусійних питань сучасної практики призначення покарання є можливість застосування додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю до осіб, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали відповідної посади та фактично не здійснювали відповідної діяльності. Тривалий час судова практика не була єдиною, що зумовило необхідність формування Верховним Судом уніфікованого підходу до тлумачення положень ст. 55 КК України [76, с. 68].

Відповідно до ст. 55 КК України позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може призначатися як основне, так і додаткове покарання. При цьому закон не містить прямої вимоги щодо обов'язкового перебування особи на відповідній посаді або здійснення нею відповідної діяльності на момент вчинення кримінального правопорушення. Саме неоднозначне тлумачення цієї норми стало підставою для формування різних підходів у судовій практиці [23].

Питання отримало вирішення у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 4 вересня 2023 року у справі № 404/2081/22 [91].

Таблиця 1

Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04 вересня 2023 року в справі № 404/2081/22 (https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396688)	... вироком Кіровського районного суду м. Кіровограда від 02 червня 2022 року ОСОБА_10 засуджено за ч. 2 ст. 156 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з навчанням та вихованням дітей, або займатися діяльністю, пов'язаною з роботою з дітьми, на строк 3 роки. Ухвалою Кропивницького апеляційного суду від 05 жовтня 2022 року апеляційну скаргу захисника ОСОБА_11 залишено без задоволення, а апеляційну скаргу прокурора задоволено частково. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 02 червня 2022 року стосовно ОСОБА_10 змінено. У касаційній скарзі прокурор ставить питання про скасування оскаржуваного судового рішення та призначення нового розгляду у суді апеляційної інстанції у зв'язку з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність та невідповідністю призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення й особі засудженого в частині виключення додаткового покарання. На обґрунтування своїх вимог вказує, що апеляційний суд безпідставно дійшов висновку про необхідність зміни вироку в частині призначення ОСОБА_10 додаткового покарання у виді заборони обіймати посади, пов'язані з навчанням та вихованням дітей, або займатися діяльністю, пов'язаною з роботою з дітьми, що призвело до незастосування закону, який підлягав застосуванню, та м'якості призначеного покарання. Вважає, що та обставина, що засуджений на час постановлення судового рішення не займав відповідну посаду й взагалі не працював, не є підставою для незастосування вказаного додаткового покарання. При цьому зазначає, що законодавство не обмежує можливість призначення судом вказаного додаткового покарання, коли це передбачено санкцією відповідної статті. Ухвалою колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06 березня 2023 року матеріали провадження за вказаною касаційною скаргою прокурора на підставі ч. 2 ст. 434-1 КПК було передано на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду. Ухвалу мотивовано тим, що згідно з постановою колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22 травня 2018 року в касаційному порядку розглядалось кримінальне провадження (справа № 753/18479/16-к, провадження № 51-520 км18) щодо ОСОБА_14, засудженого вироком Дарницького районного
---	---

	суду м. Києва від 22 березня 2017 року, крім іншого, за ч. 1 ст. 222 КК до покарання у виді штрафу у розмірі 1 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 17 000 грн, з позбавленням права обіймати посади та займатись діяльністю, пов'язаною з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій на строк 1 рік, який ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 13 липня 2017 року залишено без змін. Прокурор звернувся до суду з касаційною скаргою, у якій просив змінити судові рішення та виключити призначення ОСОБА_14 додаткового покарання, оскільки засуджений на момент вчинення злочину не працював, не обіймав посаду та не займався діяльністю, пов'язаною з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій. За результатами касаційного перегляду було відмовлено у задоволенні касаційної скарги прокурора, а оскаржувані судові рішення залишено без зміни. При цьому колегією суддів у постанові було зроблено висновок про те, що з огляду на положення ст. 55 КК та диспозицію ч. 1 ст. 222 КК, санкція якої в частині призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, застосовується, в тому числі і до осіб, які на час вчинення зазначеного кримінального правопорушення не займали офіційно певні посади та не займалися офіційно певною діяльністю. Водночас постановою колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 05 березня 2020 року (справа № 265/5853/17, провадження № 51-1665 км19) було частково задоволено касаційну скаргу прокурора у кримінальному провадженні щодо ОСОБА_15, засудженого за ч. 2 ст. 156 КК, і виключено з вироку та ухвали апеляційного суду рішення про призначення засудженому додаткового покарання у виді позбавлення права займатися будь-якою діяльністю, пов'язаною з наданням допомоги дитячим будинкам на строк 3 роки. Своє рішення колегія суддів мотивувала тим, що додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначено лише у випадках, коли вчинення злочину було пов'язане з посадою засудженого або із заняттям ним певною діяльністю. Натомість, колегія суддів Третньої судової палати вважає за необхідне відступити від висновку, викладеного у постанові Першої судової палати від 05 березня 2020 року, оскільки чинні положення ст. 55 КК не містять законодавчих заборон чи обмежень у випадку коли санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК передбачено можливість призначення особі додаткового покарання у виді позбавлення
--	--

	права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Визнаючи особу винуватою у вчиненні відповідного кримінального правопорушення, суд має право призначити таке додаткове покарання незалежно від того, чи обвинувачений обіймав певну посаду або займався певною діяльністю на час вчинення кримінального правопорушення. ОП ККС ВС вказала, що згідно з чинними положеннями ст. 55 КК у випадку, коли санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК передбачено можливість призначення особі додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, суд, визнаючи особу винуватою у вчиненні відповідного кримінального правопорушення, має право призначити таке додаткове покарання незалежно від того, чи обвинувачений обіймав певну посаду або займався певною діяльністю на час вчинення кримінального правопорушення. Зміст вказаної норми матеріального права, на думку колегії суддів об'єднаної палати, не містить щодо цього законодавчих заборон чи обмежень, тому виникає необхідність відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, яка викладена в раніше ухваленій постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05 березня 2020 року (справа № 265/5853/17, провадження № 51-1665 км19). Колегія суддів вважає, що непризначення ОСОБА_10 додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з навчанням та вихованням дітей, або займатися діяльністю, пов'язаною з роботою з дітьми, не відповідає загальним засадам призначення покарання, принципам законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання, не є достатнім і необхідним для виправлення засудженого та попередження нових кримінальних правопорушень та не відповідає ступеню тяжкості вчиненого кримінального правопорушення і особі засудженого через м'якість. Таким чином, суд апеляційної інстанції при перегляді вироку місцевого суду щодо ОСОБА_10 допустив неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, що потягло за собою невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого через м'якість.
--	---

З аналізу Таблиці 1 вбачається, що правова позиція Об'єднаної палати, на нашу думку, є обґрунтованою та відповідає змісту ст. 55 КК України й призначенню цього виду покарання. Позбавлення права обіймати певні посади

або займатися певною діяльністю має не лише каральний, а й превентивний характер, тому можливість його призначення не повинна залежати лише від того, чи займала особа відповідну посаду на момент вчинення кримінального правопорушення. Водночас застосування такого покарання не є автоматичним. Суд має оцінити характер кримінального правопорушення, його зв'язок із професійною діяльністю, особу винного, ризик повторного правопорушення та необхідність такого обмеження для досягнення цілей покарання [91].

Отже, постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 4 вересня 2023 року забезпечила єдність судової практики щодо застосування ст. 55 КК України, відмовившись від формального підходу, за якого вирішальним було лише перебування особи на відповідній посаді. Запропоноване тлумачення відповідає меті додаткового покарання, принципам законності, індивідуалізації та справедливості, однак потребує належного мотивування в кожній конкретній справі [91].

Застосування позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю до осіб, які офіційно не займали певні посади та не займалися певною діяльністю. Важливе значення для формування єдиної практики застосування ст. 55 КК України має постанова Верховного Суду від 22 травня 2018 року у справі № 753/18479/16-к. У цьому рішенні Касаційний кримінальний суд уперше сформулював правову позицію, відповідно до якої додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене і тим особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення офіційно не займали відповідної посади та не здійснювали відповідної діяльності [92].

Таблиця 2.

Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22 травня 2018 року в справі №753/18479/16-к (https://reyestr.court.gov.ua/Review/74309856)	... з огляду на положення, передбачені ст. 55 КК, та диспозицію ч. 1 ст. 222 КК, санкція ч. 1 ст. 222 КК в частині призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, застосовується, в тому числі і до осіб, які на час вчинення зазначеного кримінального правопорушення не займали офіційно певні посади та не займалися офіційно певною діяльністю. Вироком Дарницького районного суду м.Києва від 22 березня 2017 року ОСОБА_6 засуджено до покарання у виді штрафу: - за ч. 1 ст. 358 КК України - у розмірі 100неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 1700 грн; - за ч. 4 ст. 358 КК України - у розмірі 50неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 850 грн; - за ч. 1 ст. 222 КК України - у розмірі 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 17000 грн, з позбавленням права обіймати посади та займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, на строк 1 рік. На підставі ст. 70 КК України за сукупністю злочинів остаточно визначено покарання у ОСОБА_6 у виді штрафу у розмірі 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 17000 грн, з позбавленням права обіймати посади та займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, на строк 1 рік. Ухвалою Апеляційного суду міста Києва від 13 липня 2017 року вирок щодо ОСОБА_6 залишено без зміни. У касаційній скарзі прокурор посилався на неправильне застосування судом закону України про кримінальну відповідальність. Просив змінити судові рішення та виключити призначення ОСОБА_6 додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади та займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, на строк 1 рік. На обґрунтування своїх доводів зазначав, що: - відповідно до п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України №7 від 24жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання» якщо додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за санкцією статті (частини статті) є обов'язковим, то воно застосовується лише до тих осіб, які обіймали посади чи займалися діяльністю, з якими було пов'язано вчинення злочину; - судом не враховано, що ОСОБА_6 на момент вчинення злочину не працював, а тим більше не обіймав посаду та не займався діяльністю, пов'язаною з виконанням організаційно-розпорядчих та
---	---

	адміністративно-господарських функцій. ВС відмітив, що зі змісту положень диспозиції ст. 222 КК України (в редакції Закону України № 3795-VI від 22.09.2011 року), вбачається, що суб'єкт зазначеного злочину є загальний. При цьому у ч. 1 ст. 222 КК України, як обов'язкове додаткове покарання, передбачено позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на відповідні періоди. З матеріалів провадження убачається, що ОСОБА_6 на час вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст. 222 КК України, офіційно не був працевлаштований. Зі змісту ст. 55 КК України вбачається, що у частині другій зазначеної статті законодавець чітко зазначив про випадки, у яких передбачено можливість застосування додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, якщо воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті). В той же час, крім випадків, зазначених у ч.2 ст. 69 КК України, законодавцем не передбачено іншої правової підстави для незастосування зазначеного додаткового покарання у випадках, коли особа на час вчинення кримінального правопорушення не займала відповідної посади чи не займалася певною діяльністю. Права людини це комплекс природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, обумовлених фактом існування людини в цивілізованому суспільстві. Таким чином, права людини це її правові можливості. Реалізація прав людини не обмежена у часі, якщо це прямо не передбачено законом. Позбавляючи не посади чи права мати певний офіційний документ на підтвердження права, а саме права особи обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю, навіть у випадках, коли особа на час вчинення кримінального правопорушення офіційно не обіймала певної посади чи офіційно не займалася певною діяльністю, проте вчинила такі дії, законодавець таким чином позбавляє особу можливості реалізації такого права у законний спосіб на певний строк у подальшому, що, в даному випадку, узгоджується з положеннями ст. 55 та ст. 222 КК України. У ст. 24 Конституції України передбачено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. З урахуванням зазначеного, рівними перед законом, в частині призначення покарання та реалізації своїх прав, будуть як особи, які на час вчинення зазначеного злочину офіційно не обіймали певної посади чи офіційно не займалися певною діяльністю, так і особи, які обіймали посади чи офіційно займалися діяльністю, пов'язаною з вчиненням злочином.
--	---

	Прокурор, посилаючись у своїй касаційній скарзі на постанову Пленуму Верховного Суду України №7 від 2003 року (з наступними змінами та доповненнями), тобто в редакції, яка була прийнята до внесення змін до ст. 222 КК України (в редакції Закону України № 3795-VI від 22.09.2011 року), не зазначив, які саме положення ст. ст. 55, 65 КК України, у даному випадку порушено судами першої та апеляційної інстанції, у зв'язку з чим відсутні обґрунтовані підстави для задоволення вимог поданої касаційної скарги. <i>Висновок щодо застосування норм права у подібних правовідносинах:</i> з огляду на положення, передбачені ст. 55 КК України, та диспозицію ч.1 ст. 222 КК України, санкція ч.1 ст. 222 КК України в частині призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, застосовується, в тому числі і до осіб, які на час вчинення зазначеного кримінального правопорушення не займали офіційно певні посади та не займалися офіційно певною діяльністю.
--	---

Враховуючи викладене, зазначимо, що наведена у таблиці 2 постанова стала одним із перших рішень Верховного Суду, в якому було сформовано сучасний підхід до застосування ст. 55 КК України. Суд виходив із того, що додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має превентивний характер і спрямоване на обмеження можливості реалізації відповідного права у майбутньому, а не лише на припинення вже існуючих трудових чи службових відносин. Саме цей висновок згодом був підтриманий та розвинений Об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 4 вересня 2023 року у справі № 404/2081/22, яка остаточно усунула суперечності у судовій практиці щодо застосування ст. 55 КК України [92].

Можливість призначення додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортним засобом за відсутності такого права у особи. Інший підхід Верховний Суд висловив щодо застосування додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами. У постанові від 22 січня 2019 року у справі № 708/40/18 Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального

суду дійшов висновку, що таке додаткове покарання не може бути призначене особі, яка взагалі не набула права керування транспортними засобами [95].

Таблиця 3.

Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22 січня 2019 року в справі № 708/40/18 (https://reyestr.court.gov.ua/Review/79383420)	... додаткове покарання у виді позбавлення права керування транспортним засобом не призначається засудженому, який не має права керувати транспортними засобами. Вказаний обумовлений тим, що відповідно до ст. 55 КК України, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років. Згідно з правозастосовчою практикою, позбавлення права керувати транспортними засобами суд не вправі призначити як додаткове покарання особі, яка не має права керувати транспортними засобами. Як убачається з матеріалів кримінального провадження, засуджена ОСОБА_7 не отримувала посвідчення водія на право керування транспортними засобами відповідної категорії, згідно зі ст. 15 Закону України «Про дорожній рух» та п. 2 Положення про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08 травня 1993 року № 340. Отже, враховуючи вищезазначене, призначення судом першої інстанції засудженій ОСОБА_7 додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами на строк 3 роки є помилковим та підлягає виключенню з судових рішень.
--	---

З наведеного у таблиці № 3 вбачається, що у постанові від 22 січня 2019 року Верховний Суд сформував правову позицію, відповідно до якої додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами може застосовуватися лише до осіб, які на момент постановлення вироку мають законно набуте право керування транспортними засобами. На відміну від загального підходу до застосування ст. 55 КК України щодо позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, у цій категорії справ суд виходить із того, що неможливо позбавити особу права, якого вона ніколи не мала. Такий підхід зумовлений особливостями правової природи права на керування транспортними засобами, яке виникає виключно після отримання посвідчення водія у встановленому законом порядку [95].

Неможливість призначення конфіскації майна як додаткового покарання при застосуванні ст. 75 КК. У судовій практиці Верховного Суду сформовано послідовний підхід щодо застосування ст. 77 КК України, відповідно до якого у разі звільнення особи від відбування покарання з випробуванням конфіскація майна як додаткове покарання не може бути призначена, навіть якщо вона передбачена санкцією відповідної статті Особливої частини КК України [23].

Так, у постанові від 21 червня 2023 року у справі № 953/6732/22 Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду підтвердив правильність застосування судами попередніх інстанцій положень ст. 77 КК України [96].

Таблиця 4.

Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 червня 2023 року в справі № 953/6732/22 (https://reyestr.court.gov.ua/Review/111772584)	... стаття 77 КК визначає, які додаткові покарання можуть бути призначені у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням, серед них відсутня конфіскація майна. Тому при застосуванні положень ст. 75 КК конфіскація майна як додаткове покарання не може бути призначена. Цей висновок обумовлено тим, що, як визначено ст. 77 КК у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням можуть бути призначені додаткові покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Тобто, положення зазначеної статті не передбачають призначення додаткового покарання у виді конфіскації майна у тому випадку, якщо особу звільнено від відбування основного покарання на підставі ст. 75 КК. Зі змісту вироку вбачається, що місцевий суд, постановляючи вирок, в мотивувальній його частині вказав, що не призначає ОСОБА_7 додаткове покарання у виді конфіскації майна у зв'язку із звільненням останнього від відбування покарання з випробуванням. Про відсутність підстав для призначення ОСОБА_7 додаткового покарання у виді конфіскації майна вказує у своїй ухвалі також суд апеляційної інстанції. Враховуючи те, що колегія суддів погоджується з висновками судів попередніх інстанцій про можливість звільнення ОСОБА_7 від відбування покарання з випробуванням, а касаційна скарга прокурора не містить переконливих доводів щодо необхідності скасування ухвали апеляційного суду в цій
---	---

	частині, застосування у даному випадку додаткового покарання у виді конфіскації майна, яке передбачене санкцією ч. 4 ст. 111-1 КК, є безпідставним та таким, що суперечить положенням ст. 77 КК. В ухвалі від 16 серпня 2018 року в справі №183/163/14 Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду (https://reyestr.court.gov.ua/Review/76054009) зауважив, що доводи прокурора про неправильне застосування кримінального закону при призначенні засудженому додаткового покарання у виді конфіскації майна заслуговують на увагу. Так, відповідно до ст. 77 КК України у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням можуть бути призначені додаткові покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Отже, при застосуванні положень ст. 75 КК України конфіскація майна як додаткове покарання не може бути призначена. Всупереч цьому, суд першої інстанції при призначенні ОСОБА_6 покарання за ч. 2 ст. 368 КК України застосував конфіскацію майна.
--	---

Аналіз наведених судових рішень свідчить про усталеність правової позиції Верховного Суду щодо застосування ст. 77 КК України. Якщо суд звільняє особу від відбування покарання з випробуванням відповідно до ст. 75 КК України, він вправі призначити лише ті додаткові покарання, які прямо передбачені ст. 77 КК України. Конфіскація майна не входить до цього переліку, тому її призначення є недопустимим навіть тоді, коли вона передбачена санкцією відповідної статті Особливої частини КК України як обов'язкове додаткове покарання. Такий підхід забезпечує системне тлумачення норм Загальної та Особливої частин КК України, сприяє однаковому застосуванню кримінального закону та дотриманню принципу законності при призначенні покарання [96].

Альтернативний характер додаткового покарання у виді позбавлення права керування транспортним засобом, передбаченого у санкції ч. 2 ст. 286 КК. Важливе значення для однакового застосування санкції ч. 2 ст. 286 КК України має постанова Верховного Суду від 8 лютого 2018 року у справі № 361/2704/16-к, у якій Касаційний кримінальний суд сформулював правову позицію щодо факультативного характеру додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами [98].

Таблиця 5.

Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 08 лютого 2018 року в справі № 361/2704/16-к (https://reyestr.court.gov.ua/Review/72199331).	... доводи прокурора, викладені в касаційній скарзі щодо незастосування до засудженого додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами, є необґрунтованими. Так, відповідно до вимог ст. 65 КК України особі, яка вчинила злочин, має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для виправлення та попередження вчинення нових злочинів. Це покарання має відповідати принципам справедливості, співмірності й індивідуалізації. Для вибору такого покарання суд повинен урахувати ступінь тяжкості кримінального правопорушення, конкретні обставини його вчинення, форму вини, наслідки цього діяння, дані про особу винного, обставини, що впливають на покарання, ставлення винної особи до своїх дій, інші обставини справи, які впливають на забезпечення відповідності покарання характеру й тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Санкція ч. 2 ст. 286 КК України, з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження надає можливість суду як призначити додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами, так і не застосовувати таке покарання до особи. Вказане положення закону України про кримінальну відповідальність носить альтернативний характер застосування і не є обов'язковим для суду. Як убачається з вироку місцевого суду, при призначенні засудженому основного покарання та вирішенні питання щодо непризначення додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами, суд врахував, що ОСОБА_6 до кримінальної відповідальності притягується вперше, позитивно характеризується за місцем проживання, на обліку у лікаря та психіатра не перебуває, має на утриманні малолітню дитину, свою вину визнав повністю, щиро розкався. Врахувавши всі зазначені обставини в їх сукупності, суд першої інстанції зробив правильний висновок
---	--

	про можливість не призначати засудженому додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами. Доводи прокурора з приводу безпідставного незастосування до ОСОБА_6 такого додаткового покарання ретельно перевірів апеляційний суд і в межах своїх повноважень у порядку, визначеному ст. 404 КПК України, для спростування цих доводів навів у своїй ухвалі відповідні аргументи з дотриманням вимог ст. 419 КПК України. Зокрема, суд зазначив, що ОСОБА_6 проживає в сільській місцевості, віддаленій від міста, займається сільським господарством та потребує постійного користування транспортним засобом; у ході апеляційного розгляду справи представник потерпілого зазначив, що ОСОБА_6 повністю відшкодував потерпілій завдані збитки, і вважав за недоцільне позбавити останнього права керування транспортними засобами. З урахуванням указаних обставин, даних про особу обвинуваченого, його ставлення до вчиненого, поведінки після вчинення злочину суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що призначення ОСОБА_6 покарання без застосування додаткового покарання у виді позбавлення права керування транспортними засобами відповідає його особі та обставинам вчиненого ним злочину. З указаними висновками апеляційного суду погоджується і колегія суддів.
--	--

У зазначеній постанові Верховний Суд підтвердив, що додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами, передбачене санкцією ч. 2 ст. 286 КК України, має факультативний (альтернативний) характер. Вирішення питання про його призначення належить до дискреційних повноважень суду та повинно ґрунтуватися на оцінці конкретних обставин кримінального провадження, особи винного і цілей покарання. Такий підхід відповідає принципам індивідуалізації, справедливості та достатності покарання й унеможливорює його автоматичне застосування лише з огляду на кваліфікацію кримінального правопорушення [98].

Застосування презумпції призначення більш м'якого покарання при вирішенні питання про можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням. У постанові від 17 квітня 2018 року у справі № 298/95/16-к Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду сформулював важливий правовий висновок щодо застосування положень ч. 2 ст. 65 КК України при вирішенні питання про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) [99].

Таблиця 6.

Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 квітня 2018 року у справі № 298/95/16-к (https://reyestr.court.gov.ua/Review/73598811)	... презумпція призначення більш м'якого покарання, якщо не доведено, що воно не є достатнім для досягнення мети покарання (ч. 2 ст. 65 КК) має застосовуватись і при вирішенні питання про порядок відбування покарання, зокрема, про можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням. Обов'язок доведення того, що менш суворий вид покарання або порядок його відбування є недостатнім, покладається на сторону обвинувачення. Вказаний висновок Верховний Суд мотивує тим, що відповідно до частини другої статті 65 КК особи, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинений злочин призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатнім для виправлення особи та попередження вчинення нею нових злочинів. Таким чином, у частині другій статті 65 КК встановлено презумпцію призначення більш м'якого покарання, якщо не доведено, що воно не є достатнім для досягнення мети покарання. Суд вважає, що такий же принцип застосовується і при вирішенні питання про порядок відбування покарання, зокрема, про можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням. Обов'язок доведення того, що менш суворий вид покарання або порядок його відбування є недостатнім, покладається на сторону обвинувачення. Натомість прокурор у касаційній скарзі ненавів переконливих доводів того, що застосування апеляційним судом статті 75 КК є неправомірним та недостатнім для забезпечення мети покарання. Суд апеляційної інстанції, підтвердивши своєю ухвалою правильність застосування до засудженого судом першої інстанції умовного звільнення, обґрунтував таке своє рішення тим, що ОСОБА_6 не судимий, позитивно характеризується за місцем проживання, має на утриманні двох дітей, щиро
---	--

	розкався у вчиненому, відшкодував потерпілому моральну шкоду в розмірі, встановленому вироком суду. Прокурор вважає, що апеляційний суд помилково врахував щире каяття засудженого як пом'якшуючу обставину, оскільки той визнав свою вину лише під час апеляційного розгляду. Суд зазначає, що закон не надає юридичного значення моменту, коли особа щиро розкалась у вчиненому, і тому апеляційний суд був вправі визнати дійсним щире каяття засудженого, навіть якщо воно відбулося під час апеляційного розгляду, як це стверджує прокурор. Суд також відхиляє довід прокурора щодо неправильності висновку апеляційного суду про кількість дітей, які перебувають на утриманні засудженого. Суди першої та апеляційної інстанцій дійшли такого висновку на підставі досліджених доказів. Прокурор не зазначає, що ці докази отримано з порушеннями, тому Суд не знаходить підстав ставити під сумнів висновки судів щодо цього факту. На підставі викладеного Суд відхиляє доводи прокурора щодо неправильності застосування статті 75 КК і явної несправедливості покарання, призначеного засудженому. Крім того, правильність висновків судів щодо можливості застосування статті 75 КК також підтверджуються тією обставиною, що засуджений виконав обов'язки, покладені на нього судом відповідно до статті 76 КК, і був звільнений від покарання 18 грудня 2017 року у зв'язку із закінченням іспитового строку.
--	---

Отже, у цій постанові Верховний Суд сформував важливий підхід до застосування загальних засад призначення покарання, поширивши дію презумпції призначення найбільш м'якого покарання, закріпленої у ч. 2 ст. 65 КК України, на інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням. Суд підкреслив, що реальне відбування покарання не є самоціллю кримінальної відповідальності, а його необхідність має бути належним чином обґрунтована стороною обвинувачення. За відсутності таких доказів суд вправі застосувати ст. 75 КК України, якщо сукупність обставин справи та дані про особу засудженого свідчать про можливість її виправлення без ізоляції від суспільства [99].

Звільнення від відбування додаткового покарання за законом про амністію. У практиці Верховного Суду сформовано правовий підхід, відповідно до якого звільнення особи від відбування додаткового покарання на підставі закону про амністію не є обов'язковим наслідком застосування амністії, а належить до дискреційних повноважень суду. Такий висновок викладено, зокрема, у постановках Верховного Суду від 17 травня 2018 року у справі № 492/884/16-к, від 21 листопада 2018 року у справі № 740/2608/17, від 19 червня 2019 року у справі № 630/163/16-к та від 5 вересня 2019 року у справі № 643/12543/16-к [100; 101; 94].

Таблиця 7.

Постанови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справах: № 630/163/16-к від 19 червня 2019 року (https://reyestr.court.gov.ua/Review/82499795), справа № 492/884/16-к від 17 травня 2018 року (https://reyestr.court.gov.ua/Review/74265706), справа № 643/12543/16-к від 05 вересня 2019 року (https://reyestr.court.gov.ua/Review/84211536), справа № 740/2608/17 від 21 листопада 2018 року (https://reyestr.court.gov.ua/Review/78131258)	Виходячи із аналізу правових норм Закону України «Про застосування амністії в Україні» та Закону України «Про амністію у 2016 році», застосування чи незастосування амністії до додаткового покарання є правом, а не обов'язком суду, реалізація якого належить до його дискреційних повноважень (https://lpd.court.gov.ua/legal-position/5158).
---	---

Отже, судова практика Верховного Суду послідовно виходить із того, що застосування амністії щодо додаткового покарання є правом, а не обов'язком суду. Вирішуючи це питання, суд має здійснювати індивідуальну оцінку обставин кримінального провадження та мотивувати своє рішення, виходячи із цілей покарання, принципів справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності. Такий підхід забезпечує баланс між гуманістичною природою інституту амністії та необхідністю досягнення цілей кримінального покарання [100; 101; 94].

Призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади чи займатися діяльністю, що пов'язані з обігом товарно-матеріальних цінностей. У постанові від 1 листопада 2018 року у справі № 753/12073/15-к Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду сформулював правовий висновок щодо застосування додаткового покарання, передбаченого ст. 55 КК України, у випадках, коли кримінальне правопорушення пов'язане з виконанням особою професійних обов'язків щодо зберігання та обігу товарно-матеріальних цінностей [105].

Таблиця 8.

Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01 листопада 2018 року в справі № 753/12073/15-к (https://reyestr.court.gov.ua/Review/77654120)	... позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене лише у тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане зі службовим становищем підсудного або із зайняттям ним певною діяльністю. Призначаючи це покарання, суд має чітко вказати у вирoku ті конкретні посади, право обіймати які позбавляється засуджений, або конкретний вид діяльності, права займатися якою він позбавляється. Призначене засудженому додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати посади чи займатися діяльністю, що пов'язані з обігом товарно-матеріальних цінностей, має на меті недопущення вчинення засудженим злочинів з використанням посад, пов'язаних, у тому числі, з повною матеріальною відповідальністю. Вказаний підхід ВС умотивував тим, що згідно ч. 1 ст. 55 КК України, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років. Покарання, передбачене у ст. 55 КК України, полягає в позбавленні обвинуваченого його суб'єктивного права на посаду, яку він обіймав, або на службову, професійну чи іншу спеціальну діяльність, якою він займався під час вчинення злочину, а також у тимчасовому обмеженні його правоздатності - можливості обіймати певні посади або займатися певною діяльністю протягом строку, встановленого вирком суду. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене лише у тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане зі службовим становищем підсудного або із зайняттям ним певною діяльністю. Призначаючи це покарання, суд має чітко вказати у вирoku ті конкретні посади, право обіймати які
---	--

	позбавляється засуджений, або конкретний вид діяльності, права займатися якою він позбавляється. Як вбачається з вироку суду першої інстанції, на час вчинення кримінального правопорушення ОСОБА_6 займав посаду охоронця ТОВ «VIP-Майстер Плюс», яка пов'язана із збереженням переданих йому матеріальних цінностей на підставі договору про повну індивідуальну матеріальну відповідальність від 12 грудня 2014 року. З урахуванням наведених обставин, суд першої інстанції, з яким погодився і апеляційний суд, дійшов висновку про призначення засудженому додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади чи займатися діяльністю, що пов'язана з обігом товаро-матеріальних цінностей на певний строк, оскільки вчинений ОСОБА_6 злочин безпосередньо пов'язаний із здійснюваною ним діяльністю на момент вчинення злочину, об'єктом якого були товарно-матеріальні цінності. При цьому апеляційний суд зазначив, що відсутні підстави для призначення засудженому додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади чи займатися діяльністю, пов'язані із повною матеріальною відповідальністю, оскільки призначене засудженому додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати посади чи займатися діяльністю, що пов'язані з обігом товарно-матеріальних цінностей, має на меті недопущення вчинення засудженим злочинів з використанням посад, пов'язаних, у тому числі, з повною матеріальною відповідальністю. Доводи викладені в касаційній скарзі, та матеріали кримінального провадження не містять достатніх даних про порушення судом першої або апеляційної інстанцій при розгляді провадження норм кримінального процесуального закону, які ставили би під сумнів обґрунтованість прийнятих рішень.
--	---

Отже, Верховний Суд дійшов висновку, що додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене лише за наявності безпосереднього зв'язку між вчиненим кримінальним правопорушенням і посадою чи діяльністю засудженого. При цьому суд зобов'язаний конкретизувати у вироку перелік посад або вид діяльності, права на які особа позбавляється. Такий підхід забезпечує реалізацію превентивної мети покарання, оскільки спрямований на недопущення повторного вчинення аналогічних кримінальних правопорушень із використанням відповідної професійної чи службової діяльності [105].

Корисливий мотив як обов'язкова умова призначення додаткового покарання у виді конфіскації майна має бути охоплений предметом обвинувачення та належним чином відображений в обвинувальному акті у формулюванні обвинувачення, оскільки суд не вправі самостійно встановлювати обставини, які фактично призводять до погіршення становища особи. Вирішуючи питання про призначення конфіскації майна як додаткового покарання, суд повинен встановити наявність такого мотиву та надати йому належну правову оцінку. Разом із тим реалізація судом повноважень щодо призначення додаткового покарання обмежується межами пред'явленого обвинувачення.

Таблиця 9.

Постанови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду в справах: № 154/2423/16 від 20 лютого 2018 року (https://reyestr.court.gov.ua/Review/72378219), № 418/689/16-к від 07 листопада 2018 року (https://reyestr.court.gov.ua/Review/77720745), справа № 686/11385/21 від 21 лютого 2024 року (https://reyestr.court.gov.ua/Review/117241448).	Якщо ні досудовим слідством, ні судом не встановлено наявності у обвинуваченого корисливого мотиву при незаконному придбанні, зберіганні та перевезенні з метою збуту наркотичного засобу - застосування додаткової міри покарання за ч. 2 ст. 305 КК у виді конфіскації майна навіть за умови, що воно передбачено санкцією цієї статті як обов'язкове, є безпідставним (https://lpd.court.gov.ua/legal-position/111).
--	--

Отже, практика Верховного Суду свідчить, що передбачена, зокрема, ч. 2 ст. 305 КК України конфіскація майна не застосовується автоматично. Для її призначення суд повинен встановити наявність корисливого мотиву та оцінити спрямованість дій винного. За відсутності таких підстав конфіскація майна є необґрунтованою, що відповідає принципам справедливості, пропорційності та індивідуалізації покарання [108; 109; 110].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що сучасна практика Верховного Суду засвідчує перехід від формального до системного підходу у призначенні додаткових покарань. Їх застосування ґрунтується не лише на змісті санкції статті Особливої частини КК України, а й на загальних засадах призначення покарання, принципах законності, справедливості, пропорційності,

індивідуалізації та спеціальної превенції. При вирішенні питання про призначення чи незастосування додаткового покарання суд повинен враховувати його правову природу, мету, характер кримінального правопорушення, особу винного та обставини справи.

Правові позиції Верховного Суду підтверджують диференційований підхід до застосування додаткових покарань. Зокрема, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю допускається, якщо це відповідає його превентивній меті, тоді як позбавлення права, якого особа не набула, є неприпустимим. Аналогічно конфіскація майна не застосовується автоматично, навіть якщо передбачена санкцією, якщо це суперечить положенням Загальної частини КК України або принципу індивідуалізації покарання.

Судова практика також свідчить, що застосування додаткових покарань пов'язане зі здійсненням судом дискреційних повноважень, межі яких визначаються кримінальним законом, а кожне рішення має бути належно вмотивованим.

Отже, Верховний Суд сформував сталий підхід, відповідно до якого додаткові покарання призначаються не формально, а на основі системного тлумачення норм Загальної та Особливої частин КК України з урахуванням їх функціонального призначення та цілей покарання.

2.3. Особливості призначення окремих видів покарань за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків (з урахуванням практики Верховного Суду).

Призначення остаточного покарання (за сукупністю злочинів чи за сукупністю вироків) за наявності іншого обвинувального вироку (вироків) щодо цієї ж особи. У постанові від 1 червня 2020 року у справі № 766/39/17 Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду сформувала принциповий правовий висновок щодо розмежування правил

призначення остаточного покарання за сукупністю злочинів (ч. 4 ст. 70 КК України) та за сукупністю вироків (ст. 71 КК України) [111].

Таблиця 1.

Постанова Об'єднаної палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01 червня 2020 року в справі № 766/39/17 (https://reyestr.court.gov.ua/Review/89675588)	... при визначенні того, які з правил призначення остаточного покарання (за сукупністю злочинів чи за сукупністю вироків) підлягають застосуванню за наявності іншого обвинувального вироку (вироків) щодо цієї ж особи, слід керуватися саме часом постановлення попереднього вироку, а не часом набрання ним законної сили: а) якщо злочин (злочини), за який (які) засуджено особу в цьому кримінальному провадженні, було вчинено до постановлення попереднього вироку, то остаточне покарання призначається за правилами, передбаченими ч. 4 ст. 70 КК (за сукупністю злочинів); б) якщо злочин (злочини), за який (які) засуджено особу в цьому кримінальному провадженні було вчинено після постановлення попереднього вироку, але до повного відбуття покарання, то остаточне покарання призначається за правилами, передбаченими ст. 71 КК (за сукупністю вироків). При цьому скасування судом апеляційної інстанції такого попереднього вироку в частині покарання з підстав неправильного звільнення від відбування покарання або у зв'язку з необхідністю призначити більш суворе покарання не перешкоджає застосуванню ст. 71 КК, оскільки в такому разі апеляційний суд не спростовує висновків суду першої інстанції щодо винуватості особи у вчиненні злочину і не скасовує вирок у цій частині, а навпаки посилює покарання чи вказує на необхідність його відбування реально. В цій справі, за вироком Херсонського міського суду Херсонської області від 30 січня 2018 року ОСОБА_10 засуджено за ч. 2 ст. 186 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки 6 місяців. На підставі ч. 4 ст. 70 КК за сукупністю злочинів шляхом часткового складання покарань, призначених за цим та попереднім вироком Апеляційного суду Херсонської області від 10 жовтня 2016 року, ОСОБА_10 призначено остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років. Апеляційний суд Херсонської області вироком від 14 червня 2018 року вирок місцевого суду щодо ОСОБА_10 у частині призначеного покарання скасував та призначив останньому покарання за ч. 2 ст. 186 КК у виді позбавлення волі на строк 4 роки 6 місяців. На підставі ч. 4 ст. 70 КК за сукупністю злочинів шляхом часткового складання покарання, призначеного за цим вироком, та покарання, призначеного за вироком Апеляційного суду Херсонської області від 10 жовтня 2016 року, призначено ОСОБА_10 остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років 1 місяць. Рішення апеляційного суду мотивоване тим, що суд першої інстанції, призначаючи покарання за сукупністю злочинів,
---	--

	застосував принцип часткового складання покарань, однак помилково призначив покарання, яке дорівнює покаранню, призначеному за попереднім вироком, тоді як при частковому складанні покарань розмір остаточного покарання в усякому разі має бути більшим за розмір кожного з покарань, призначених за окремі злочини. У касаційній скарзі прокурор зазначав, що суд апеляційної інстанції, встановивши, що злочини, передбачені ч. 2 ст. 186 КК, ОСОБА_10 вчинив після постановлення вироку місцевого суду від 03 серпня 2016 року (який було скасовано за вироком апеляційного суду від 10 жовтня 2016 року лише в частині призначеного покарання та призначено покарання без застосування ст. 75 КК), повинен був призначити йому остаточне покарання не за сукупністю злочинів на підставі ч. 4 ст. 70 КК, а за сукупністю вироків за правилами, встановленими ст. 71 КК. Колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду ухвалою від 27 серпня 2019 року матеріали провадження за вказаною касаційною скаргою прокурора на підставі ч. 2 ст. 434-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) передала на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду. Таке рішення колегія суддів прийняла у зв'язку з тим, що злочини, передбачені ч. 2 ст. 186 КК, ОСОБА_10 вчинив після постановлення попереднього вироку, а тому остаточне покарання йому мало бути призначено за правилами ст. 71 КК. Однак суд апеляційної інстанції, на думку колегії суддів, допустив неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, призначивши засудженому остаточне покарання на підставі ч. 4 ст. 70 КК. Свою правову позицію колегія суддів обґрунтовує тим, що згідно із системним аналізом ч. 4 ст. 70 та ч. 1 ст. 71 КК початковим моментом періоду вчинення злочину, протягом якого суд призначає покарання за сукупністю вироків, є саме момент постановлення вироку, а не набрання ним законної сили. Так, закон про кримінальну відповідальність визначає загальний критерій для відмежування випадків призначення остаточного покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків і пов'язує його саме з моментом між діями, які вчинені до прийняття судового рішення про винуватість особи та після прийняття такого рішення. Водночас колегія суддів зазначала, що від набрання попереднім вироком законної сили залежить і можливість призначення остаточного покарання як за сукупністю злочинів, так і за сукупністю вироків. Так, у своїй ухвалі колегія суддів вказувала, що, з одного боку, вирок, який набрав законної сили, є загальнообов'язковим і таким, що підлягає виконанню та
--	---

	врахуванню під час призначення покарання за новим вироком, тоді як постановлення вироку місцевим судом не виключає подальшої зміни чи скасування його в порядку перегляду судами апеляційної чи касаційної інстанцій, а також за нововиявленими або виключними обставинами, у результаті яких вирок може втратити своє самостійне правове значення у частині висновків про винуватість особи і про необхідність призначення їй покарання (в тому числі зі звільненням від його відбування з випробуванням). А з іншого боку, колегія суддів зазначає, що момент постановлення попереднього вироку не змінює положення щодо законної сили судових рішень (обвинувальних вироків) з огляду на те, що за сукупністю вироків приєднанню до покарання, призначеного за новим вироком, підлягає лише невідбута частина покарання за попереднім вироком. І це правило, закріплене у ст. 71 КК, вказує на обов'язковість умови щодо набрання попереднім вироком законної сили. Тому колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду пропонувала визначити умови для застосування ст. 71 КК у випадку, якщо засуджений вчинив новий злочин після проголошення попереднього вироку судом першої інстанції і до набрання ним законної сили, а саме: - на час постановлення нового вироку попередній вирок набрав законної сили; - на час постановлення нового вироку засуджена особа ще не відбула повністю покарання (має невідбуту частину покарання) за попереднім вироком; - за попереднім вироком особу було засуджено із призначенням покарання або зі звільненням від його відбування з випробуванням (статей 75, 79, 104 КК); - за наслідками апеляційного розгляду попередній вирок не було скасовано із закриттям кримінального провадження чи з призначенням нового розгляду в суді першої інстанції (п. 5 та п. 6 ч. 1 ст. 407 КПК), а також не було скасовано повністю у випадку, зазначеному в п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК. За наявності цих умов, на думку колегії суддів, остаточне покарання новим вироком має призначатися із застосуванням положень ст. 71 КК (за сукупністю вироків) також у випадках, коли суд апеляційної інстанції за наслідками апеляційного розгляду змінив попередній вирок або скасував частково та ухвалив свій вирок. У такому разі згідно з правилами ст. 71 КК суд першої інстанції до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком (з урахуванням змін, внесених ухвалою апеляційного суду) або за вироком суду апеляційної інстанції. При цьому в практиці Касаційного кримінального суду у
--	---

	складі Верховного Суду існують різні позиції щодо застосування положень ст. 71 КК, які відмінні від вищевказаної позиції. Так, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 18 червня 2019 року (провадження № 51-8405км18, справа №461/604/18) міститься висновок про те, що, якщо новий злочин вчинено після постановлення вироку, але до набрання цим вирокom законної сили, правила складання покарань, передбачені ст. 71 КК, не можуть бути застосовані. Крім того, в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 29 березня 2018 року (провадження № 51-552км17, справа №470/207/17) фактично зроблено висновок про те, що у випадку вчинення нового злочину після постановлення вироку суду першої інстанції, але до постановлення вироку апеляційного суду, яким вирок місцевого суду був скасований у частині призначеного покарання з ухваленням нового вироку, слід застосовувати вимоги ч. 4 ст. 70 КК. Мотивуючи такий висновок, колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду, зазначила, що системний аналіз норм чинного законодавства свідчить про те, що ст. 70 КК є більш сприятливою, порівняно зі ст. 71 КК, оскільки за цією нормою закону суд може визначити остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань, тоді як за нормами ст. 71 КК суд до покарання, призначеного за новим вирокom, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вирокom. Отже, в цьому випадку, на думку колегії, мали б застосовуватися вимоги ч. 4 ст. 70 КК. Таким чином, колегія суддів дійшла висновку про необхідність відступити від висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановах Верховного Суду від 29 березня 2018 року та 18 червня 2019 року (провадження № 51-552км17 і №51-8405км18 відповідно), для забезпечення єдиної правозастосовчої практики та формування висновку про застосування ст. 71 КК і передати судові провадження щодо ОСОБА_10 на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду. ОП ККС ВС відмітила, що за змістом ч. 4 ст. 70 КК, якщо після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку, остаточне покарання призначається за правилами, визначеними частинами 13 цієї статті (сукупність злочинів). Разом із тим відповідно до ч. 1 ст. 71 КК, якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття
--	---

	покарання вчинив новий злочин, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком (сукупність вироків). Таким чином, законодавець чітко визначив момент у часі, що розмежовує ці два правила це постановлення обвинувального вироку, а не набрання ним законної сили. Правило призначення покарання за сукупністю вироків є більш суворим, ніж за сукупністю злочинів. <i>По-перше</i>, за правилами ст. 71 КК до покарання, призначеного за новим вироком, суд повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком, тоді як відповідно до ст. 70 КК суд, призначивши покарання (основне і додаткове) за кожний злочин окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань. <i>По-друге</i>, згідно з положеннями ст. 71 КК остаточне покарання за сукупністю вироків, крім випадків, коли воно визначається шляхом поглинення одного покарання іншим, призначеним у максимальному розмірі, має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком. На відміну від цього, за правилом, визначеним у ч. 4 ст. 70 КК, у строк покарання, остаточного призначеного за сукупністю злочинів, зараховується покарання, відбуте повністю або частково за попереднім вироком, за правилами, передбаченими у ст. 72 КК, а отже, після такого зарахування остаточне покарання фактично може бути меншим, ніж за останнім вироком, наприклад, якщо при призначенні покарання за сукупністю злочинів було застосовано принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим. <i>По-третє</i>, відповідно до ч. 2 ст. 70 КК при складанні покарань остаточне покарання за сукупністю злочинів визначається в межах, встановлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК, яка передбачає більш суворе покарання; якщо хоча б один із злочинів є умисним тяжким або особливо тяжким, суд може призначити остаточне покарання за сукупністю злочинів у межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК. На відміну від цього згідно з ч. 2 ст. 71 КК при складанні покарань за сукупністю вироків загальний строк покарання не може перевищувати максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК. При складанні покарань у виді позбавлення волі загальний строк покарання, остаточного призначеного за сукупністю вироків, не повинен перевищувати п'ятнадцяти років, а у випадку, якщо хоча б один із злочинів є особливо тяжким, загальний строк позбавлення волі може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти
--	--

	п'яти років. <i>По-четверте</i>, згідно з ч. 3 ст. 70 КК до основного покарання, призначеного за сукупністю злочинів, можуть бути приєднані додаткові покарання, призначені судом за злочини, у вчиненні яких особу було визнано винною. Натомість відповідно до ч. 3 ст. 71 КК призначене хоча б за одним із вироків додаткове покарання або невідбута його частина за попереднім вирокком підлягає приєднанню до основного покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків. Визначення законодавцем більш суворих правил призначення остаточного покарання за сукупністю вироків, ніж за сукупністю злочинів, обумовлено саме фактом вчинення нового злочину (нових злочинів) після постановлення попереднього вироку, тобто після того, як цю особу вже було засуджено за інший злочин (інші злочини), але вона не зробила висновків зі своєї попередньої протиправної поведінки та факту її засудження, а навпаки продовжила злочинну діяльність, що вказує на підвищену суспільну небезпеку цієї особи та недосягнення виховної мети покарання, призначеного за попереднім вирокком. Таким чином, суди, призначаючи остаточне покарання, повинні застосовувати правила, передбачені ст. 71 КК, якщо злочин вчинено саме після постановлення попереднього обвинувального вироку, а не після набрання ним законної сили. При цьому скасування судом апеляційної інстанції такого попереднього вироку в частині покарання з підстав неправильного звільнення від відбування покарання або у зв'язку з необхідністю призначити більш суворе покарання не перешкоджає застосуванню ст. 71 КК, оскільки в такому разі апеляційний суд фактично лише посилює покарання чи вказує на необхідність його відбування реально, а не спростовує висновків суду першої інстанції щодо винуватості особи у вчиненні злочину і не скасовує вирок у цій частині. Повертаючись до обставин цього кримінального провадження, об'єднана палата звертає увагу на те, що в цьому кримінальному провадженні ОСОБА_10 вчинив злочини після постановлення Новокаховським міським судом Херсонської області вироку від 03 серпня 2016 року, при цьому на час постановлення Херсонським міським судом Херсонської області вироку від 30 січня 2018 року названий попередній вирок щодо цієї особи вже був переглянутий в апеляційному порядку і скасований лише в частині покарання у зв'язку з безпідставним застосуванням ст. 75 КК, тоді як у частині висновків суду першої інстанції про визнання ОСОБА_10 винуватим у вчиненні відповідних злочинів вирок залишився в силі. З огляду на викладене Херсонський міський суд Херсонської області, призначаючи ОСОБА_10 остаточне покарання, повинен був керуватися не ч.4 ст.70, а ст.71КК.
--	---

	Проте у цьому кримінальному провадженні об'єднана палата також бере до уваги те, що прокурор у своїй апеляційній скарзі наводив доводи лише щодо неправильного визначення ОСОБА_10 остаточного розміру покарання за правилами, передбаченими ч. 4 ст.70 КК, але не вказував на неправильне застосування цієї норми у зв'язку з тим, що в цьому випадку підлягає застосуванню ст. 71 КК. Таким чином, з огляду на вищевикладене, у цій справі апеляційний суд не мав процесуальної можливості застосувати більш суворі правила призначення покарання, передбачені ст. 71 КК, оскільки це потенційно могло погіршити становище обвинуваченого. Виконуючи приписи ст. 442 КПК, об'єднана палата робить такі висновки щодо застосування норм права: При визначенні того, які з правил призначення остаточного покарання (за сукупністю злочинів чи за сукупністю вироків) підлягають застосуванню за наявності іншого обвинувального вироку (вироків) щодо цієї ж особи, слід керуватися саме часом постановлення попереднього вироку, а не часом набрання ним законної сили: а) якщо злочин (злочини), за який (які) засуджено особу в цьому кримінальному провадженні, було вчинено до <i>постановлення</i> попереднього вироку, то остаточне покарання призначається за правилами, передбаченими ч. 4 ст.70 КК (за сукупністю злочинів); б) якщо злочин (злочини), за який (які) засуджено особу в цьому кримінальному провадженні було вчинено після <i>постановлення</i> попереднього вироку, але до повного відбуття покарання, то остаточне покарання призначається за правилами, передбаченими ст. 71 КК (за сукупністю вироків). При цьому скасування судом апеляційної інстанції такого попереднього вироку в частині покарання з підстав неправильного звільнення від відбування покарання або у зв'язку з необхідністю призначити більш суворе покарання не перешкоджає застосуванню ст. 71 КК, оскільки в такому разі апеляційний суд не спростовує висновків суду першої інстанції щодо винуватості особи у вчиненні злочину і не скасовує вирок у цій частині, а навпаки посилює покарання чи вказує на необхідність його відбування реально.
--	---

Зазначимо, що правова позиція Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду має фундаментальне значення для однакового застосування положень ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК України. Суд остаточно визначив, що критерієм розмежування сукупності злочинів і сукупності вироків є саме час постановлення попереднього обвинувального вироку, а не момент набрання ним законної сили. Такий підхід забезпечує

правильне застосування більш суворих правил призначення покарання до осіб, які вчиняють нові кримінальні правопорушення після засудження, сприяє єдності судової практики та реалізації принципів невідворотності, справедливості й індивідуалізації кримінальної відповідальності [111].

Призначення покарання за обставин, коли після постановлення вироку, яким до особи застосовано ст. 75 КК, було встановлено, що нею вчинено кілька злочинів до та після постановлення першого вироку. У постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 червня 2018 року у справі № 511/37/16-к сформульовано правову позицію щодо порядку призначення покарання у випадках, коли після постановлення вироку встановлено, що особа вчинила декілька злочинів, частина з яких була вчинена до, а частина — після постановлення першого вироку [112].

Таблиця 2.

Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 червня 2018 року в справі № 511/37/16-к (https://reyestr.court.gov.ua/Review/75042896,	... коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші після постановлення першого вироку, покарання за останнім за часом вироком призначається із застосуванням як ст. 70, так і ст. 71 КК: спочатку – за правилами ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, вчинених до постановлення першого вироку; після цього – за правилами ч. 4 ст. 70 КК, потім – за сукупністю злочинів, вчинених після постановлення першого вироку і остаточно – за сукупністю вироків відповідно до ч. 1 ст. 71 цього Кодексу. У кримінально-правовій ситуації, коли вчинення нового злочину в період іспитового строку стає фактичною підставою для визнання (скасування) призначеного за попереднім вироком покарання у виді позбавлення волі, від відбування якого було звільнено особу, таким, що належить відбувати реально, його самостійне виконання при застосуванні ч. 4 ст. 70 КК не допускається за наявності підстав для подальшого призначення остаточного покарання за правилами ч. 1 ст. 71 вказаного Кодексу. В цій справі за вироком Роздільнянського районного суду Одеської області від 15 липня 2016 року ОСОБА_8 засуджено до покарання у виді позбавлення волі за: ч. 2 ст. 185 КК на строк 2 роки, ч. 3 ст. 185 КК на строк 3 роки 3 місяці. На підставі ч. 4 ст. 70, ч. 1 ст. 71 КК за цим вироком частково
--	---

	приєднано невідбуту частину покарання, призначеного за вироком указаного суду від 23 червня 2015 року, 3місяці позбавлення волі, і за сукупністю вироків визначено ОСОБА_8 остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки 6 місяців. На підставі ч. 5 ст. 72 КК ОСОБА_8 зараховано у строк покарання попереднє ув'язнення з 23 березня 2016 року до набрання вироком законної сили зрозрахунку один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі. Апеляційний суд Одеської області за наслідками розгляду апеляційної скарги ОСОБА_8, в якій він просив пом'якшити покарання, ухвалою від 15 листопада 2016 року вирок змінив: призначив ОСОБА_8 покарання у виді позбавлення волі: за ч. 2 ст. 185 КК на строк 2 роки, за ч. 3 ст. 185 КК на строк 3 роки 3місяці; на підставі ч. 4 ст. 70 КК у строк покарання, призначеного за сукупністю злочинів, зарахував покарання, частково відбуте запобігальним вироком, і призначив покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки 3 місяці; відповідно до ч. 1 ст. 71 КК до покарання, призначеного за новим вироком, частково приєднав невідбуту частину покарання за попереднім вироком і визначив ОСОБА_8 остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки 6 місяців. У решті вирок місцевого суду залишено без змін. У касаційній скарзі зі змінами до неї прокурор просив змінити ухвалу апеляційного суду у зв'язку з неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність при призначенні засудженому покарання насамперед за сукупністю злочинів (ч. 4 ст. 70 КК). На думку сторони обвинувачення, згаданий суд не врахував змісту положень цієї норми права, а також роз'яснень, що містяться у постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (далі постанова № 7). Згідно з позицією прокурора суд касаційної інстанції має прийняти рішення, в якому зазначити, що ОСОБА_8 слід вважати засудженим: за ч. 2 ст. 185 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 2 роки; на підставі ч. 4 ст. 70 цього Кодексу покарання, призначене за попереднім вироком суду від 23 червня 2015 року, та покарання у виді позбавлення волі на строк 2 роки виконувати самостійно; зач.3 ст. 185 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки 3 місяці; відповідно до ч. 1 ст. 71 КК до покарання, призначеного за ч. 3 ст. 185 КК, частково приєднати невідбуту частину покарання за попереднім вироком від 23 червня 2015 року та покарання, призначене за ч. 2 ст. 185 КК, і визначити ОСОБА_8 остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки 6 місяців. Ухвалою колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 квітня 2018 року
--	---

	кримінальне провадження щодо ОСОБА_8 було передано на розгляд об'єднаної палати цього Суду. Таке рішення колегія суддів прийняла у зв'язку з тим, що вважала занеобхідне відступити від висновку щодо застосування ч. 4 ст. 70 КК, викладеного у постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27 березня 2018 року (справа №754/2749/17). У зазначеній постанові міститься висновок щодо застосування згаданої норми матеріального права, згідно з яким у разі, коли особа, щодо якої було застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням, вчинила до постановлення першого вироку інший злочин, заякий вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, або звільняється від відбування покарання з випробуванням, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань недопускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно. Колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду з наведеним висновком не погодилася, навівши в ухвалі відповідні мотиви. Об'єднана палата ВС вказала, що виходячи з приписів кримінального закону правила призначення покарання, передбачені ч. 4 ст. 70 КК, застосовуються в разі, якщо після постановлення вироку у справі буде встановлено, що особа винна ще й в іншому злочині, вчиненому нею до постановлення попереднього вироку. У такому випадку суд може припризначенні покарання за другим вироком як поглинути покарання за першим вироком, так і приєднати його повністю або частково, однак таким чином, щобобраний захід примусу не перевищував максимального покарання, встановленого статтею (частиною статті), за якою особу засуджено, і водночас не був меншим строку покарання, визначеного за перший злочин. При цьому суд зобов'язаний в остаточне, призначене за сукупністю злочинів, покарання зарахувати покарання, відбуте повністю або частково за попереднім вироком, за правилами, передбаченими в ст. 72 цього Кодексу. Призначення покарання за сукупністю вироків застосовується у випадках, коли засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив новий злочин. У цьому разі суд відповідно до ч. 1 ст. 71 КК до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком. При складанні покарань у порядку ч. 1 ст. 71 КК остаточне покарання має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком. Ці приписи закону є імперативними і підлягають обов'язковому виконанню.
--	--

	Згідно з рекомендаціями, що містяться у п. 23 постанови № 7, коли особа, щодо якої було застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням, вчинила до винесення вироку в першій справі інший злочин, заякий вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно. Такий орієнтир стосується лише відображеної ситуації, а не випадку вчинення засудженим злочинів до та після постановлення попереднього вироку, заяким винна особа не відбула призначеного покарання. Натомість роз'яснення щодо останньої ситуації викладено у п. 25 цієї ж постанови №7. За їх змістом у разі, коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші після постановлення першого вироку, покарання за останнім за часом вироком призначається із застосуванням як ст. 70, так і ст. 71 КК: спочатку за правилами ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, вчинених до постановлення першого вироку; після цього за правилами ч. 4 ст. 70 КК; потім за сукупністю злочинів, вчинених після постановлення першого вироку; і остаточно за сукупністю вироків відповідно до ч. 1 ст. 71 цього Кодексу. Отже, у такому випадку процес призначення покарання проходить наступні стадії: 1) призначення покарання за злочин, вчинений до постановлення попереднього вироку; якщо вчинено декілька таких злочинів, які не охоплюються однією статтею чи частиною статті КК, то покарання призначається за кожен злочин окремо; 2) визначення покарання за сукупністю вказаних злочинів (частини 1-3 ст.70 КК); 3) призначення покарання за сукупністю злочинів, встановлених новим та попереднім вирокми, і зарахування у строк покарання повністю або частково відбутого покарання за попереднім вироком (ч. 4 ст. 70, ст. 72 КК); 4) призначення покарання за злочин, вчинений після постановлення попереднього вироку; якщо вчинено декілька таких злочинів, які не охоплюються однією статтею чи частиною статті КК, то покарання призначається за кожен злочин окремо; 5) визначення та призначення покарання за сукупністю вказаних злочинів (частини 1-3 ст. 70 КК); 6) призначення остаточного покарання за сукупністю вироків (ч. 1 ст.71КК). Виходячи із законодавчих приписів, у разі, якщо порушується хоча б один із принципів кримінального права, то руйнуються окремі елементи відповідної структури, і як наслідок рішення суду містить помилку. Як убачається з матеріалів кримінального провадження щодо ОСОБА_8, судами нижчих інстанцій при постановленні рішень зазначене небуло враховано, що потягло за собою неправильне застосування Закону України про кримінальну
--	---

	відповідальність, а саме ч. 4 ст. 70 КК. Так, на відміну від справи, з висновком у якій не погодилася колегія суддів Першої судової палати Суду, за матеріалами цієї справи 23 червня 2015 року вироком Роздільнянського районного суду ОСОБА_8 було засуджено за ч. 3 ст.185КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки, і на підставі ст.75КК звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком тривалістю 1 рік. Як установив суд, 18 травня 2015 року, тобто до постановлення вказаного вироку ОСОБА_8 вчинивкримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст.185КК, а 12 березня 2016 року, тобто після постановлення згаданого вироку, вперіод іспитового строку він вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 185 КК. За таких обставин у цьому кримінальному провадженні апеляційному суду спочатку належало призначити ОСОБА_8 покарання за ч. 2 ст. 185 КК, потім покарання за правилами ч. 4 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 185 та ч. 3 ст. 185 КК, за якою ОСОБА_8 засуджено вироком Роздільнянського районного суду Одеської області від 23 червня 2015 року, далі покарання за ч. 3 ст. 185 КК, тобто за злочин, який було вчинено 12 березня 2016року, і остаточно за правилами ст. 71 КК за сукупністю вироків. Проте місцевий суд у постановленому стосовно ОСОБА_8 вироку не розмежував стадій та порядку призначення покарання і водночас застосував правила ч. 4 ст. 70 і ч. 1 ст. 71 КК, чого законом не передбачено. Апеляційний суд, змінюючи цей вирок у частині призначеного покарання, також застосував інший, не передбачений законом порядок призначення покарання, у зв'язку з чим неправильно застосував закон України про кримінальну відповідальність. Зокрема, суд апеляційної інстанції, призначивши ОСОБА_8 покарання за ч. 2 ст. 185 КК, замість застосування після цього правил ч. 4 ст. 70 КК іпризначення покарання за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 185 КК та ч.3 ст. 185 КК, за якою ОСОБА_8 було засуджено вироком місцевого суду від 23 червня 2015 року, визначив йому покарання за ч. 3 ст. 185 КК за злочин, який було вчинено 12 березня 2016 року, тобто після постановлення першого вироку. Таким чином, у супереч законотворчим приписам апеляційний суд застосував ч. 4 ст. 70 КК при визначенні покарання за злочини, які було вчинено як до, так і після постановлення першого вироку. Отже, апеляційний суд не тільки не виправив помилки, допущеної місцевим судом, а й сам її допустив при правозастосуванні ч. 4 ст. 70 КК. Разом із тим, у даному кримінальному провадженні винна особа засуджується і за сукупністю злочинів, і за сукупністю вироків. При цьому попереднім вироком ОСОБА_8 було засуджено за ч. 3 ст. 185 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки зі
--	--

	звільненням від його відбування з випробуванням з іспитовим строком 1 рік на підставі ст. 75 вказаного Кодексу; за злочин (ч. 2 ст. 185 КК), вчинений до постановлення першого вироку, ОСОБА_8 за другим вироком призначено захід примусу, який належить відбувати реально. Також ОСОБА_8 вчинив новий злочин (ч. 3 ст. 185 КК) у період іспитового строку, що стає фактичною підставою для визнання призначеного за попереднім вироком покарання, від відбування якого він звільнявся, таким, що належить відбувати реально (ч. 3 ст. 78, ч. 6 ст. 79 КК). Тим самим обумовлюється і необхідність застосування ч. 4 ст. 70 КК при призначенні покарання і за сукупністю злочинів, і за сукупністю вироків. А застосування ст. 71 КК означає, що покарання, від відбування якого ОСОБА_8 був звільнений на підставі ст. 75 КК, тепер має відбуватись ним реально як і всі інші покарання в межах алгоритму призначення покарання і за сукупністю злочинів, і за сукупністю вироків. Зазначене у свою чергу обумовлює застосування ч. 4 ст. 70 КК як одного з елементів цього алгоритму, і не допускає самостійного виконання покарань, про що йдеться в касаційній скарзі прокурора.
--	--

Отже, об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду сформувала чіткий алгоритм призначення покарання у випадках, коли злочини вчинено як до, так і після постановлення попереднього вироку. У таких ситуаціях суд зобов'язаний послідовно застосувати положення ст. 70 КК щодо злочинів, вчинених до постановлення вироку, а завершальним етапом визначити остаточне покарання за правилами ст. 71 КК України. Якщо новий злочин вчинено під час іспитового строку, покарання, від відбування якого особу було звільнено з випробуванням, підлягає реальному виконанню і не може виконуватися самостійно [112].

Призначення покарання за обставин, коли після постановлення вироку було встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші - після постановлення першого вироку. У постанові від 17 травня 2018 року в справі № 487/572/16-к Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду відмічено, що відповідно до чинного кримінального законодавства та

системного аналізу закону України про кримінальну відповідальність у випадку, коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші після постановлення першого вироку, покарання за останнім за часом вироком призначається із застосуванням як ст. 70, так і ст. 71 КК: спочатку – за правилами ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, вчинених до постановлення першого вироку; після цього – за правилами ч. 4 ст. 70 КК; потім – за сукупністю злочинів, вчинених після постановлення першого вироку і остаточно – за сукупністю вироків [113].

Таблиця 3.

Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 травня 2018 року в справі № 487/572/16-к (https://reyestr.court.gov.ua/Review/74188612)	... відповідно до чинного кримінального законодавства та системного аналізу закону України про кримінальну відповідальність у випадку, коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші після постановлення першого вироку, покарання за останнім за часом вироком призначається із застосуванням як ст. 70, так і ст. 71 КК: спочатку – за правилами ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, вчинених до постановлення першого вироку; після цього – за правилами ч. 4 ст. 70 КК; потім – за сукупністю злочинів, вчинених після постановлення першого вироку і остаточно – за сукупністю вироків. В цій справі за вироком Заводського районного суду м. Миколаєва від 14 червня 2016 року ОСОБА_6 визнано винуватим та засуджено за ч. 2 ст. 186 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки. На підставі ч. 4 ст. 70 КК ОСОБА_6 шляхом часткового складання покарань за цим та попереднім вироком Генічеського районного суду Херсонської області від 06 жовтня 2015 року призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки 6 місяців. На підставі ст. 71 КК ОСОБА_6 до призначеного покарання частково приєднано й невідбуте покарання за вироком Генічеського районного суду Херсонської області від 08 жовтня 2012 року та визначено остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років. Ухвалою Апеляційного суду Миколаївської області від 25 жовтня 2016 року вирок місцевого суду щодо ОСОБА_6 залишено без зміни. У касаційні скарги прокурор, посилаючись на неправильне застосування кримінального закону, а саме безпідставне застосування ст. 71 КК, просив вирок місцевого суду та
--	--

	ухвалу апеляційного суду змінити: виключити рішення суду про призначення засудженому ОСОБА_6 покарання за сукупністю вироків на підставі ст. 71 КК та визначити вважати ОСОБА_6 засудженим за ч. 2 ст. 186, ч. 4 ст. 70 КК до остаточного покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки 6 місяців. ВС вказав, що відповідно до чинного кримінального законодавства та системного аналізу закону України про кримінальну відповідальність, у випадку коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші після постановлення першого вироку, покарання за останнім за часом ви роком призначається із застосуванням як ст. 70, так і ст. 71 КК України: спочатку за правилами ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, вчинених до постановлення першого вироку; після цього за правилами ч. 4 ст. 70 КК; потім за сукупністю злочинів, вчинених після постановлення першого вироку; і остаточно - за сукупністю вироків. Перевіркою матеріалів провадження встановлено, що ОСОБА_6 засуджено ви роком Генічеського районного суду Херсонської області 06 жовтня 2015 за ч. 2 ст. 185 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 4 років 5 місяців і, на підставі ст. 71 КК, за сукупністю вироків шляхом часткового приєднання невідбутої частини покарання, призначеного за ви роком Генічеського районного суду Херсонської області від 08 жовтня 2012 року, остаточно - до покарання у виді позбавлення волі на 4 роки 10 місяців. За наведених обставин, суд першої інстанції у оскарженому ви року неправильно застосував ст. 71 КК і до покарання, призначеного за новим ви роком, безпідставно приєднав невідбуту частину покарання за ви роком Генічеського районного суду Херсонської області від 08 лютого 2012 року, при тому, що покарання за цим ви роком раніше вже було приєднано до покарання, призначеного за попереднім ви роком Генічеського районного суду Херсонської області від 06 жовтня 2015 року, покарання за яким складено із покаранням за оскарженим ви роком на підставі ч. 4 ст. 70 КК. Таким чином, повторне приєднання невідбутої частини покарання є неприпустимими та суперечить принципам та загальним засадам призначення покарання. Наведене неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність апеляційний суд не усунув, належним чином доводи апеляційної скарги прокурора не перевірів, чим не дотримався вимог ст. 419 КПК.
--	--

Отже, правова позиція Верховного Суду полягає в тому, що якщо після постановлення вироку встановлено вчинення особою злочинів як до, так і після

постановлення попереднього вироку, остаточне покарання повинно визначатися шляхом послідовного застосування положень ст. 70 та ст. 71 КК України. При цьому неприпустимим є повторне приєднання невідбутої частини покарання, яка вже була врахована при попередньому призначенні покарання, оскільки це суперечить принципам законності, справедливості та правилам призначення покарання. Суд має дотримуватися встановленого законом алгоритму призначення остаточного покарання, виключаючи подвійний облік одного й того самого покарання [113].

Наслідки вчинення особою під час іспитового строку нового кримінального правопорушення. У постанові від 15 липня 2025 року у справі № 462/7107/24 Верховний Суд наголосив, що вчинення нового кримінального правопорушення під час іспитового строку є порушенням умов звільнення від відбування покарання з випробуванням, передбачених ст. 75 КК України. У такому випадку суд зобов'язаний застосувати правила ст. 71 КК України та призначити остаточне покарання за сукупністю вироків шляхом повного або часткового приєднання невідбутої частини покарання за попереднім вироком [114].

Таблиця 4.

Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15 липня 2025 року в справі № 462/7107/24 (https://reyestr.court.gov.ua/Review/129015149)	... вчинення особою під час іспитового строку нового кримінального правопорушення є порушенням умов застосування ст. 75 КК. У такому випадку суд повинен призначити особі остаточне покарання на підставі ст. 71 цього Кодексу у виді сукупності невідбутої частини покарання за попереднім вироком та покарання за новим вироком. Повторне звільнення від відбування покарання з випробуванням у такому випадку є неприпустимим. Вироком Залізничного районного суду міста Львова від 19 вересня 2024 року ОСОБА_6 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 309 КК, та призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 1 рік. На підставі ст. 71 КК за сукупністю вироків до призначеного за цим вироком покарання частково приєднано невідбуте покарання за вироком Залізничного районного суду міста Львова від 03 червня 2024 року та призначено остаточне покарання у виді позбавленні волі на строк 1 рік 1
--	--

	місяць. Ухвалою Львівського апеляційного суду від 12 грудня 2024 року вирок місцевого суду в частині призначення покарання змінено. Вирішено вважати засудженим ОСОБА_6 за ч. 2 ст. 309 КК до покарання у виді штрафу у розмірі 2000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 34 000 грн. Вирок Залізничного районного суду міста Львова від 03 червня 2024 року вирішено виконувати самостійно. У касаційній скарзі прокурор стверджував, що під час призначення покарання засудженому апеляційний суд не врахував того, що ОСОБА_6 вдруге засуджений за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 309 КК, а також факт його в період іспитового строку за попереднім вироком. Стверджує, що апеляційний суд не дотримався вимог ч. 3 ст. 78 КК та ч. 1 ст. 71 КК. Зазначає, що призначення засудженому штрафу є м'якшим від покарання, призначеного за попереднім вироком, та не матиме належного впливу на засудженого. ВС вказав, що відповідно до ч. 3 ст. 78 КК у разі вчинення засудженим протягом іспитового строку нового кримінального правопорушення суд призначає йому покарання за правилами, передбаченими в статтях 71, 72 цього Кодексу. Згідно із ч. 1 ст. 71 КК якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив нове кримінальне правопорушення, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком. Частиною 4 ст. 71 КК передбачено, що остаточне покарання за сукупністю вироків, крім випадків, коли воно визначається шляхом поглинення одного покарання іншим, призначеним у максимальному розмірі, має бути більшим від покарання, призначеного за нове кримінальне правопорушення, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком. За правилами ч. 3 ст. 72 КК основне покарання у виді штрафу при призначенні його за сукупністю кримінальних правопорушень і сукупністю вироків складанню з іншими видами покарань не підлягає і виконується самостійно. Суд неодноразово наголошував у постановках, що у разі засудження особи за кримінальне правопорушення, вчинене у період іспитового строку за попереднім вироком, визначеним у порядку статей 75, 79, 104 КК, та призначення покарання, яке згідно із ч. 3 ст. 72 КК за сукупністю вироків складанню з іншими видами покарань не підлягає, суд, незважаючи на це, має застосувати вимоги ст. 71 КК і визначити за сукупністю вироків таке остаточне покарання, яке має бути більшим як від покарання, призначеного за нове кримінальне правопорушення, так і від невідбутої частини покарання за
--	---

	попереднім вироком. У такому випадку суд визначає остаточне покарання у виді сукупності невідбутої частини покарання за попереднім вироком і покарання за новим вироком та ухвалює рішення про їх самостійне виконання. Окрім цього касаційним судом сформована стала практика про те, що у випадку вчинення особою кримінального правопорушення під час іспитового строку, покарання, від якого вона була звільнена з випробуванням, вважається невідбутою частиною покарання та стає реальним, яке має приєднуватися до покарання за новим вироком. Тобто звільнення від покарання з випробуванням не вважається невід'ємною частиною покарання, призначеного попереднім вироком, а лише способом виконання такого покарання, який змінюється на реальне відбування покарання у випадку вчинення нового кримінального правопорушення під час іспитового строку. Наведений підхід відображено у постановках від 07 травня 2025 року у справі № 522/15810/22, від 14 вересня 2021 року у справі № 127/25037/17, від 30 вересня 2021 року № 641/5122/19, від 21 травня 2019 року у справі № 266/3940/16-к, від 14 серпня 2019 року № 127/4760/18. У цьому провадженні апеляційний суд не врахував вищезазначеної позиції. Вироком Залізничного районного суду міста Львова від 03 червня 2024 року ОСОБА_6 визнано винуватим та засуджено за ч. 1 ст. 309 КК до покарання у виді обмеження волі на строк 1 рік та на підставі ст. 75 КК звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком 1 рік. 08 серпня 2024 року, тобто в період іспитового строку, ОСОБА_6 вчинив нове кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 309 КК, за яке його було засуджено вироком від 19 вересня 2024 року. Незважаючи на те, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 309 КК, ОСОБА_6 вчинив у період іспитового строку за попереднім вироком, апеляційний суд, змінюючи вказаний вище вирок у частині призначеного покарання, призначив останньому покарання за це кримінальне правопорушення у виді штрафу в розмірі двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 34 000 грн, і постановив, що вирок Залізничного районного суду міста Львова від 03 червня 2024 року підлягає самостійному виконанню, чим неправильно застосував кримінальний закон.
--	---

Отже, Верховний Суд роз'яснив, що вчинення нового кримінального правопорушення під час іспитового строку скасовує звільнення від відбування покарання з випробуванням, а невідбуте покарання підлягає обов'язковому

врахуванню за правилами ст. 71 КК України. Навіть якщо нове покарання не підлягає складанню відповідно до ч. 3 ст. 72 КК України, суд зобов'язаний визначити остаточне покарання за сукупністю вироків із самостійним виконанням призначених покарань [114].

Призначення покарання за обставин, якщо суб'єкт вчинив злочин (злочини) між вирокami, за останнім з яких було призначене остаточне покарання за правилами ст. 71 КК. Постанова Верховного Суду від 03 квітня 2018 року у справі № 489/6871/15-к сформулила підхід до призначення покарання у випадках, коли особа вчинила злочин (злочини) між вирокami, за останнім із яких уже було визначено остаточне покарання за правилами ст. 71 КК України. Суд зазначив, що за таких обставин застосуванню підлягають положення ч. 4 ст. 70 КК, оскільки покарання визначається за сукупністю злочинів, а попередній вирок уже був урахований при призначенні остаточного покарання. Повторне застосування ст. 71 КК є безпідставним [115].

Таблиця 5.

Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 03 квітня 2018 року в справі № 489/6871/15-к (https://reyestr.court.gov.ua/Review/73304811)	... при призначенні засудженому остаточного покарання щодо злочинів, вчинених після постановлення попереднього вироку і до постановлення нового, застосовуються правила частини 4 статті 70 КК, а стаття 71 цього Кодексу не потребує застосування, оскільки покарання призначається за сукупністю злочинів, а попередній вирок уже зараховано до призначеного покарання за сукупністю злочинів. В цій справі за вироком Ленінського районного суду м. Миколаєва від 11 листопада 2016 року ОСОБА_6 засуджено за: частиною 2 статті 307 КК на 6 років позбавлення волі з конфіскацією майна; частиною 2 статті 185 КК на 2 роки позбавлення волі. Відповідно до частини 1 статті 70 КК, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим ОСОБА_6 призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 6 років із конфіскацією майна. На підставі частини 4 статті 70 КК шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим ОСОБА_6, визначено покарання за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 185 КК за вироком Центрального районного суду м. Миколаєва від 07 вересня 2016 р. (виправлено опіску ухвалою Центрального районного суду м. Миколаєва від 3 жовтня 2016 року - замість «2015 р.» зазначено «2016 р.») і ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 185 КК, за даним вироком у виді позбавлення волі на строк 6 років з
---	--

	конфіскацією майна. На підставі статті 71 КК, до призначеного покарання частково приєднано невідбуте покарання за вироком Ленінського районного суду м. Миколаєва від 14 квітня 2015 року та остаточно призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 6 років 6 місяців з конфіскацією майна. Строк покарання визначено обчислювати з 25 серпня 2015 року та на підставі частини 5 статті 72 КК зараховано строк попереднього ув'язнення у вказаному кримінальному провадженні із 7 грудня 2015 року по 11 листопада 2016 року з розрахунку один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі. Ухвалою Апеляційного суду Миколаївської області від 27 квітня 2017 року вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва від 11 листопада 2016 року скасовано в частині засудження ОСОБА_6 за частиною 2 статті 307 КК та закрито провадження на підставі пункту 3 частини 1 статті 284 КПК у зв'язку з не встановленням достатніх доказів для доведення його винуватості у суді і вичерпання можливості їх отримати. Визначено Коробка вважати засудженим за частиною 2 статті 185 КК на 2 роки позбавлення волі. На підставі частини 4 статті 70 КК шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, ОСОБА_9 визначено покарання за сукупністю злочинів, передбачених частиною 2 статті 185 КК, за вироком Центрального районного суду м. Миколаєва від 7 вересня 2016 року та злочинів, передбачених частиною 2 статті 185 КК України за цим вироком у виді позбавлення волі на строк 2 роки 9 місяців. На підставі статті 71 КК до визначеного покарання частково приєднано невідбуте покарання за вироком Ленінського районного суду м. Миколаєва від 14 квітня 2015 року та остаточно призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки 6 місяців. На підставі частини 5 статті 72 КК у строк покарання зараховано строк попереднього ув'язнення з 01 вересня 2015 року по 27 квітня 2017 року з розрахунку один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі. У касаційній скарзі прокурор, посилаючись на неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, акцентував увагу на тому, що суд апеляційної інстанції неправильно застосував статтю 71 КК і до покарання, призначеного за новою ухвалою, безпідставно приєднав невідбуту частину покарання за вироком Ленінського районного суду від 14 квітня 2015 року. При цьому прокурор зазначав, що суд апеляційної інстанції при призначенні покарання послався на вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 7 вересня 2015 року, однак такого рішення не існує. ВС відмітив, що доводи прокурора є слушними і підлягають частковому задоволенню з огляду на таке. Відповідно до роз'яснень пункту 25 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2010 року «Про
--	---

практику призначення судами покарання» коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші після постановлення першого вироку, покарання за останнім за часом вироком призначається із застосуванням як ст. 70, так і ст. 71 КК: спочатку за правилами ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, вчинених до постановлення першого вироку; після цього за правилами ч. 4 ст. 70 КК; потім за сукупністю злочинів, вчинених після постановлення першого вироку; і остаточно за сукупністю вироків.

З огляду на положення частини 4 статті 70 КК, за правилами, передбаченими частинами першій-третьої цієї статті, призначається покарання в разі, якщо після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще й в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку.

А згідно зі статтею 71 КК в разі, якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив новий злочин, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком.

Так, призначаючи засудженому покарання суд апеляційної інстанції приєднав невідбуту частину покарання, визначеного за вироком Ленінського районного суду м. Миколаєва від 14 квітня 2015 року, до оскаржуваного вироку в порядку статті 71 КК.

Проте колегія суддів не може погодитися з таким висновком, оскільки покарання за вироком Центрального районного суду м. Миколаєва від 7 вересня 2016 року вже призначалось, на підставі частини 4 статті 70 КК, - з урахуванням вироку Ленінського районного суду від 14 квітня 2015 року.

Отже, посилення прокурора про неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність знайшли своє підтвердження під час перевірки матеріалів кримінального провадження.

При призначенні засудженому остаточного покарання щодо злочинів, вчинених після постановлення попереднього вироку і до постановлення нового, застосовуються правила частини 4 статті 70 КК, а стаття 71 цього Кодексу не потребує застосування, оскільки призначається покарання за сукупністю злочинів, а попередній вирок уже зараховано до призначеного покарання за сукупністю злочинів.

Із матеріалів справи убачається, що за вироком Центрального районного суду м. Миколаєва від 7 вересня 2016 року ОСОБА_6 засуджено за частиною 2 статті 185 КК із застосуванням частини 4 статті 70 КК та призначено покарання у розмірі до покарання у виді позбавлення волі на строк 3 років 8 місяців, а оскаржуваною ухвалою ОСОБА_6 призначено покарання за частиною 2 статті 185 у виді позбавлення волі на

	строк 2 роки. Застосувавши принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим суд мав би застосувати покарання у виді позбавлення волі на строк не менше ніж призначене покарання за попереднім вироком Центральним районним судом м. Миколаєва від 7 вересня 2016 року із застосуванням частини 4 статті 70 КК, однак безпідставно застосував ще й вимоги статті 71 КК, як слушно зазначає у касаційній скарзі прокурор. Таким чином, касаційна скарга прокурора підлягає частковому задоволенню. Ухвала суду апеляційної інстанції підлягає скасуванню в частині засудження за частиною 2 статті 185 КК та призначення покарання на підставі частини 4 статті 70 КК та статті 71 цього Кодексу, а кримінальне провадження - призначенню на новий розгляд у суді апеляційної інстанції.
--	---

Верховний Суд дійшов висновку, що повторне застосування ст. 71 КК України є неприпустимим, якщо невідбута частина покарання вже була врахована із застосуванням ч. 4 ст. 70 КК України. У такому випадку остаточне покарання має визначатися за правилами ч. 4 ст. 70 КК України, оскільки повторне приєднання невідбутого покарання призводить до його подвійного врахування та суперечить порядку призначення покарання, встановленому кримінальним законом [115].

Правила призначення покарання у випадку наявності вироку, яким особа була звільнена від відбування покарання з випробуванням, та встановлення факту вчинення нею інших злочинів до постановлення попереднього вироку.

Таблиця 6.

Постанови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справах: № 140/463/16-к від 25 жовтня 2018 року (https://reyestr.court.gov.ua/Review/77586947), № 148/871/17 від 24 лютого 2020 року (https://reyestr.court.gov.ua/Review/87951204),	Якщо до особи, котра вчинила кримінальне правопорушення, вироком суду було застосоване звільнення від відбування покарання з випробуванням, а потім було встановлено, що вона винна ще й в інших злочинах, вчинених до постановлення цього вироку, в таких випадках питання про відповідальність особи за сукупністю вчинених нею кримінальних правопорушень має вирішуватись в залежності від того, чи залишається незмінним попередній вирок, за яким особа звільнена від відбування покарання з випробуванням, на момент постановлення нового вироку, і яке рішення приймає суд у новому вироку щодо покарання за злочини, вчинені до постановлення попереднього вироку. У випадку, коли
---	--

№ 686/5314/17 від 29 жовтня 2019 року https://reyestr.court.gov.ua/Review/85295617	попередній вирок залишився незмінним і прийняте в ньому рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням зберігає свою законну силу, а новим вирокom особі призначається покарання, яке вона має відбувати реально, положення ч. 4 ст. 70 КК щодо призначення остаточного покарання особі з урахуванням попереднього вироку не застосовуються, а кожний вирок - попередній, за яким особа звільнена від відбування покарання з випробуванням, та новий, за яким їй призначено покарання, що належить відбувати реально - виконуються самостійно. У разі встановлення судом, що кримінальні правопорушення за новим вирокom були вчинені особою до постановлення декількох попередніх вироків, за які особа засуджена до покарань, що належить відбувати реально, остаточне покарання призначається на підставі ч. 4 ст. 70 КК за правилами, передбаченими частинами 1-3 цієї статті, тобто шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених особі покарань за новим вирокom та попередніми вирокami (https://lpd.court.gov.ua/legal-position/2063).
--	---

Отже, якщо після ухвалення вироку, яким особу звільнено від відбування покарання з випробуванням, з'ясовано, що до його постановлення вона вчинила інші кримінальні правопорушення, порядок призначення покарання визначається правовим статусом попереднього вироку. Якщо такий вирок є чинним, а звільнення від відбування покарання з випробуванням не скасовано, покарання, призначене за новим вирокom для реального відбування, не об'єднується з попереднім відповідно до ч. 4 ст. 70 КК України, а обидва вирoki виконуються окремо. Водночас, якщо новим вирокom встановлено кримінальні правопорушення, вчинені до постановлення кількох попередніх вироків, якими призначено реальні покарання, остаточне покарання визначається за правилами ч. 4 ст. 70 КК України шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або їх складання. Такий підхід дає змогу чітко відмежувати випадки застосування сукупності кримінальних правопорушень і запобігає необґрунтованому об'єднанню покарання за вирокom із випробуванням із покаранням, призначеним для реального відбування [116; 117; 123].

Призначення остаточного покарання за правилами ч. 1 ст. 71 КК при вчиненні триваючого злочину. У постанові від 18 квітня 2019 року у справі № 408/5060/17-к Верховний Суд роз'яснив, що якщо особа вчинила триваючий злочин, який розпочався до постановлення попереднього вироку, але був закінчений після його ухвалення і до повного відбуття покарання, остаточне покарання має призначатися за правилами ч. 1 ст. 71 КК України (за сукупністю вироків) [118].

Таблиця 7.

Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18 квітня 2019 року в справі № 408/5060/17-к (https://reyestr.court.gov.ua/Review/81329433)	... якщо засуджений вчинив триваючий злочин, який був закінченим після постановлення щодо нього попереднього вироку, але до повного відбуття покарання, то в такому випадку слід призначати остаточне покарання за правилами ч. 1 ст. 71 КК (сукупність вироків). За вироком Біловодського районного суду Луганської області від 13 березня 2018 року ОСОБА_6 засуджено за ч. 1 ст. 309 КК до покарання у виді штрафу в розмірі 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян у сумі 850 грн, на підставі ч. 4 ст. 70 КК остаточно визначено покарання за сукупністю злочинів шляхом повного складання призначених покарань за вироком Біловодського районного суду Луганської області від 3 серпня 2017 року у виді позбавлення волі на строк 3 роки та у виді штрафу в розмірі 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у сумі 850 грн. На підставі статей 75, 76 КК ОСОБА_6 звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком тривалістю 1 рік та покладено обов'язки: не виїжджати за межі України без дозволу уповноваженого органу з питань пробації, повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання та роботи. У частині призначеного покарання у виді штрафу вирішено виконувати вирок окремо. Луганський апеляційний суд від 23 жовтня 2018 року скасував вирок Біловодського районного суду Луганської області від 13 березня 2018 року щодо ОСОБА_6 в частині призначеного покарання і ухвалив новий вирок, яким призначив ОСОБА_6 за ч. 1 ст. 309 КК покарання у виді позбавлення волі на строк 2 роки, а на підставі ч. 1 ст. 71 КК за сукупністю вироків, шляхом часткового приєднання невідбутої частини покарання за вироком Біловодського районного суду Луганської області від 3 серпня 2017 року, остаточно визначив покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки 1 місяць. У касаційній скарзі захисник засудженого ОСОБА_6 адвокат
---	---

	ОСОБА_7 просить скасувати вирок Луганського апеляційного суду від 23 жовтня 2018 року та призначити новий розгляд в суді апеляційної інстанції. Вважає, що призначене ОСОБА_6 судом апеляційної інстанції покарання є явно несправедливим через його суворість. Крім того, звертає увагу, що висновок апеляційного суду про призначення ОСОБА_6 покарання за правилами ст. 71 КК є необґрунтованим, оскільки кримінальне правопорушення було вчинене ним до постановлення вироку від 3 серпня 2017 року, а не в період іспитового строку і підстави для застосування цим судом вимог ч. 3 ст. 78, ч. 1 ст. 71 КК були відсутні, натомість судом першої інстанції було правильно застосовано вимоги ч. 4 ст. 70 КК при призначенні покарання. ВС зауважив, що суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про призначення ОСОБА_6 покарання за правилами ст. 71 КК. Так, згідно з вимогами цієї статті, якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив новий злочин, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком. При цьому обов'язковими умовами для застосування вищенаведених положень є: 1) наявність вироку, покарання за яким не відбуте; 2) наявність у діях винуватої особи необхідних та достатніх ознак складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК. Згідно з вироком Біловодського районного суду Луганської області від 3 серпня 2017 ОСОБА_9 було засуджено за ч. 1 ст. 263 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки і на підставі ст. 75 КК звільнено від його відбування з іспитовим строком тривалістю 1 рік та покладено обов'язки, передбачені ст. 76 КК. З матеріалів кримінального провадження вбачається і це встановив суд, що ОСОБА_6 придбав особливо небезпечний наркотичний засіб, обіг якого заборонено канабіс, у кінці серпня 2016 року і зберігав його до 21 вересня 2017 року, а саме до моменту виявлення та вилучення його. Суд першої інстанції дійшов неправильного висновку, що ОСОБА_6 вчинив злочин, передбачений ч. 1 ст. 309 КК, до постановлення попереднього вироку. Злочин за ч. 1 ст. 309 КК є триваючим. Такий злочин визначається вчиненням особою суспільно небезпечного діяння, пов'язаного з подальшим невиконанням протягом певного часу покладених на неї обов'язків, які вона повинна виконувати під загрозою кримінальної відповідальності. Він характеризується безперервним здійсненням протягом визначеного часу певного злочинного посягання, коли його об'єктивна сторона «розтягнута» у часі. Триваючий злочин вважається закінченим, якщо припинено
--	---

	злочинне посягання або припинено злочинний стан завдяки суб'єктивним або об'єктивним моментам. Встановлення того, що злочин є триваючим, забезпечує його правильну кваліфікацію, а також обумовлює можливість чи неможливість застосувати до особи амністію, інститут давності притягнення до кримінальної відповідальності, а також вирішення питання про призначення покарання за сукупністю покарань чи вироків. Враховуючи викладене, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що ОСОБА_6 вчинив триваючий злочин, який вважається закінченим 21 вересня 2017 року, тобто після постановлення щодо нього попереднього вироку від 3 серпня 2017 року, але до повного відбуття покарання, а тому правильно визначив йому остаточне покарання за правилами ч. 1 ст. 71 КК за сукупністю вироків. З таким висновком суду апеляційної інстанції погоджується і колегія суддів.
--	--

У наведеній справі вирішальним для визначення порядку призначення покарання став правовий характер триваючого кримінального правопорушення. Оскільки незаконне зберігання наркотичного засобу є триваючим злочином і завершилося після постановлення попереднього вироку, остаточне покарання було призначено за правилами сукупності вироків, передбаченими ч. 1 ст. 71 КК України, а не за ч. 4 ст. 70 КК України. Отже, при призначенні покарання за триваючий злочин визначальним є момент його закінчення, а не початку: якщо злочин завершено після постановлення попереднього вироку, але до повного відбуття покарання, застосуванню підлягають положення ч. 1 ст. 71 КК України [118].

Особливості призначення покарання за злочини, які отримують однакову кримінально-правову кваліфікацію і вчинені як до, так і після постановлення попереднього вироку. У постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 08 лютого 2021 року у справі № 390/235/19 сформульовано правовий висновок щодо призначення покарання у випадках так званої «розірваної» повторності тотожних кримінальних правопорушень. [119].

Таблиця 8.

Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 08 лютого 2021 року в справі № 390/235/19 (https://reyestr.court.gov.ua/Review/94974219).	... якщо в діях особи має місце повторність кримінальних правопорушень, передбачена ч. 1 ст. 32 КК, і ця особа засуджується за вчинення кількох тотожних кримінальних правопорушень, які кваліфікуються за однією статтею або частиною статті Особливої частини КК, і при цьому одне або кілька з них були вчинені до ухвалення попереднього вироку, а ще одне або декілька - після його ухвалення, то спеціальні правила ч. 4 ст. 70 КК не застосовуються. У такому випадку суд кваліфікує зазначені кримінальні правопорушення за однією статтею або частиною статті Особливої частини КК та призначає покарання, передбачене її санкцією, а остаточне покарання визначає за правилами ст. 71 КК за сукупністю вироків. У справі вироком Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 04 грудня 2019 року ОСОБА_10 засуджено за ч. 2 ст. 185 КК (за вчинення злочину 28 грудня 2018 року до постановлення попереднього вироку від 17 січня 2019 року) до покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки. На підставі ч. 4 ст. 70 КК за сукупністю злочинів ОСОБА_10 визначено покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки. За вчинення злочину 28 січня 2019 року ОСОБА_10 засуджено за ч. 2 ст. 185 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки. На підставі ч. 1 ст. 71 КК за сукупністю вироків ОСОБА_10 остаточно визначено покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки 3 місяці. Ухвалою Кропивницького апеляційного суду від 04 лютого 2020 року вирок щодо ОСОБА_10 в порядку ч. 2 ст. 404 КПК змінено. Постановлено обчислювати строк відбування покарання ОСОБА_10 з 04 лютого 2020 року, зарахувавши йому на підставі ст. 72 КК у строк покарання строк тримання під вартою з 25 листопада 2019 року по 23 січня 2020 року включно з розрахунку один день тримання під вартою за один день позбавлення волі. У решті вирок щодо ОСОБА_10 залишено без зміни. У касаційній скарзі прокурор посилався на помилковість висновків судових інстанцій щодо необхідності застосування положень ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК при призначенні покарання ОСОБА_10. При цьому зазначає, що оскільки епізоди злочинної діяльності ОСОБА_10 (28 грудня 2018 року та 28 січня 2019 року) підпадають під дію одного й того самого кримінального закону (ч. 2 ст. 185 КК), то за кожен з них не може бути призначено окреме покарання, адже зазначені епізоди не отримали самостійної кваліфікації і не мають самостійної санкції. Отже, на думку прокурора, ОСОБА_10 безпідставно призначено покарання окремо за кожний епізод злочинної діяльності за ч. 2 ст. 185 КК. Також стверджує, що оскільки кримінальне правопорушення вчинено ОСОБА_10 до набрання вироком від 17 січня 2019 року законної сили (17
--	--

	лютого 2019 року), то правила складання покарань, передбачені ст. 71 КК, не можуть бути застосовані. Таким чином, ОСОБА_10 безпідставно призначено остаточне покарання на підставі цієї норми закону. Ухвалою колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 вересня 2020 року кримінальне провадження щодо ОСОБА_10 за касаційною скаргою прокурора на підставі ч. 2 ст. 434-1 КПК передано на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду. Таке рішення колегія суддів прийняла у зв'язку з тим, що вважала за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухвалених рішеннях Верховного Суду постановою колегій суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 15 січня 2020 року (справа № 585/1603/17, провадження № 51-3290км19), від 29 липня 2020 року (справа № 541/715/17, провадження № 51-7898км18) та Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 10 липня 2019 року (справа № 723/1538/16-к, провадження № 51-8625км18). Зокрема, в ухвалі колегія суддів зазначила, що кримінальним законом не передбачено можливості призначення покарання за окремими епізодами злочинної діяльності, відповідальність за які передбачена однією частиною статті Особливої частини Кримінального кодексу, проте теорія призначення покарань може передбачати виключення з цього загального правила, зокрема, у випадках необхідності кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених як до, так і після ухвалення вироку. Висновок суду першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, про те, що, кваліфікуючи за ч. 2 ст. 185 КК дії ОСОБА_10, який вчинив 2 крадіжки, необхідно застосувати ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК при призначенні остаточного покарання ОСОБА_10, на думку колегії суддів Верховного Суду, ґрунтується на вимогах закону. Злочини, а саме дві крадіжки, що увійшли у сукупність, за вчинення яких засуджено ОСОБА_10, були вчинені як до постановлення вироку, так і після його постановлення у цьому кримінальному провадженні, зберігаючи свої правові якості й ознаки караності на момент розгляду справи. За таких обставин застосування у цьому кримінальному провадженні положень ч. 4 ст. 70 КК при призначенні ОСОБА_10 покарання, на думку колегії суддів Верховного Суду, ґрунтується на вимогах закону. Водночас у постановою колегій суддів Третьої та Другої судових палат Касаційного кримінального суду висловлено іншу правову позицію щодо застосовності положень ч. 4 ст. 70 КК. У цих постановою касаційний суд зробив висновок щодо
--	--

	неможливості кваліфікації та призначення покарання за окремими епізодами злочинної діяльності, відповідальність за які передбачена однією статтею (частиною статті) Особливої частини КК, а відтак відсутності сукупності кримінальних правопорушень і, відповідно, незастосовності правил призначення покарання за ч. 4 ст. 70 КК у разі вчинення таких кримінальних правопорушень як до, так і після ухвалення попереднього вироку протягом іспитового строку. За таких обставин призначення покарання за правилами ч. 4 ст. 70 КК є зайвим, а остаточне покарання має бути визначено за правилами ст. 71 КК. Таким чином, предметом перегляду цієї справи є питання призначення покарання за кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачена однією статтею (частиною статті) Особливої частини КК, у випадку їх вчинення особою як до, так і після ухвалення попереднього вироку. З огляду на викладене, виходячи з необхідності забезпечення додержання принципу правової (юридичної) визначеності, є передбачені законом підстави для здійснення касаційного розгляду цього провадження об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду. ОП ККС ВС вирішуючи питання щодо обґрунтованості доводів касаційної скарги прокурора про неправильне застосування судами першої та апеляційної інстанцій закону України про кримінальну відповідальність при призначенні ОСОБА_10 покарання за ч. 2 ст. 185 КК окремо за кожен з епізодів вчинення крадіжок та призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень на підставі ч. 4 ст. 70 КК та сукупністю вироків на підставі ч. 1 ст. 71 КК, вважала за необхідне здійснити аналіз норм законодавства про кримінальну відповідальність за вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, кримінального процесуального законодавства та звернути увагу на практику застосування судами цих норм. Відповідно до ст. 32 КК повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК. З цього правила є виключення, згідно з яким вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК, визнається повторним лише у випадках, передбачених в Особливій частині КК (ч. 3 ст. 32 КК). За правилами ст. 33 КК сукупністю кримінальних правопорушень визнається вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, за жоден з яких її не було засуджено. У випадках сукупності кримінальних правопорушень кожне з
--	--

	них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК (ч. 2 ст. 33 КК), а покарання призначається окремо за кожне, яке входить до її складу, із подальшим визначенням остаточного покарання за правилами, передбаченими ст. 70 КК, які урегульовують порядок призначення покарання при сукупності кримінальних правопорушень. Частина 1 ст. 70 КК передбачає, що при сукупності кримінальних правопорушень суд, призначивши покарання (основне і додаткове) за кожне кримінальне правопорушення окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань. Відповідно до вимог ч.4 цієї статті за правилами, передбаченими в частинах першій - третій, призначається покарання, якщо після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще й в іншому кримінальному правопорушенні, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку. У цьому випадку в строк покарання, остаточного призначеного за сукупністю кримінальних правопорушень, зараховується покарання, відбуте повністю або частково за попереднім вироком, за правилами, передбаченими в ст. 72 КК. Норми ст. 71 КК урегульовують порядок призначення покарання у випадку, якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив нове кримінальне правопорушення. Суд за таких обставин до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком. Пунктом 2 ч. 4 ст. 374 КПК передбачено, що, в резолютивній частині вироку в разі визнання особи винуватою зазначаються прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рішення про визнання його винуватим у пред'явленому обвинуваченні та відповідні статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; покарання, призначене по кожному з обвинувачень, що визнані судом доведеними, та остаточна міра покарання, обрана судом. Постановою об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 25 червня 2018 року (справа № 511/37/16-к, провадження № 51-830км18) зроблено висновок про застосування норм права, згідно з яким коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші після постановлення першого вироку, покарання за останнім за часом вироком призначається із застосуванням як ст. 70, так і ст. 71 КК: спочатку за правилами ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, вчинених до постановлення першого вироку; після цього за правилами ч. 4 ст. 70 КК, потім за сукупністю злочинів, вчинених після постановлення першого
--	--

	вироку; і остаточно за сукупністю вироків відповідно до ч. 1 ст. 71 цього Кодексу. Проте цей висновок про застосування норм законодавства про кримінальну відповідальність не охоплює випадки, коли особою вчинено кілька кримінальних правопорушень як до постановлення вироку, так і після, які передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу, тобто має місце «розірвана» засудженням повторність кримінальних правопорушень, які у доктрині кримінального права отримали назву тотожних. Законодавство про кримінальну відповідальність та кримінальне процесуальне законодавство не містять положень про те, що кримінальні правопорушення, які утворюють передбачену ч. 1 ст. 32 КК повторність та відповідають одному і тому самому складу кримінального правопорушення (тотожні кримінальні правопорушення), мають бути окремо кваліфіковані в резолютивній частині обвинувального вироку, і за кожне правопорушення, кваліфіковане за однією статтею або частиною статті, має бути призначене окреме покарання. Кваліфікація двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК (тотожних кримінальних правопорушень), та призначення за ними покарання здійснюється згідно з усталеною судовою практикою. Так, передбачені законом правила призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 70 КК) застосовуються у випадках самостійної кваліфікації вчиненого як за різними статтями, так і за різними частинами однієї статті кримінального закону, якими передбачено відповідальність за окремі склади кримінальних правопорушень і які мають самостійні санкції. За цими ж правилами призначається покарання і в разі вчинення особою діянь, частина яких кваліфікується як закінчене кримінальне правопорушення, а решта як готування до кримінального правопорушення чи замах на нього. За окремими епізодами злочинної діяльності або за окремими пунктами статті (частини статті) КК, які не мають самостійної санкції, покарання не призначається. Якщо вчинені кримінальні правопорушення, крім повторності, утворюють ще й сукупність, вони відповідно до частини другої статті 33 КК повинні отримувати окрему кваліфікацію (наприклад, крадіжка без кваліфікуючих ознак і крадіжка, вчинена повторно, або крадіжка, поєднана з проникненням у житло). Якщо ж кримінальні правопорушення, які утворюють повторність, відповідають одному і тому самому складу кримінального правопорушення (наприклад, три крадіжки, поєднані з проникненням у житло, п'ять розбоїв, вчинених організованою групою, тощо), їх кваліфікація здійснюється за однією статтею або частиною
--	---

	статті Особливої частини КК. У таких випадках повторність кримінальних правопорушень повинна зазначатись у процесуальних документах, які стосуються обвинувачення особи, як кваліфікуюча ознака відповідних кримінальних правопорушень. Така правова позиція знайшла своє відображення в існуючій практиці Касаційного кримінального суду. У постановках колегій суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 22 травня 2018 року (справа №187/1354/15, провадження № 51-1017км18), Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 29 листопада 2018 року (справа №541/715/17, провадження № 51-7898км18) та від 10 липня 2019 року (справа № 723/1538/16-к, провадження № 51-8625км18), Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 15 січня 2020 року (справа № 585/1603/17, провадження № 51-3290км19) та від 29 липня 2020 року (справа № 541/715/17, провадження № 51-7898км18) визнано, що за окремими епізодами злочинної діяльності або за окремими пунктами статті (частини статті) КК, які не мають самостійної санкції, покарання не призначається і правила призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень на підставі ч. 4 ст. 70 КК не застосовуються. Коли повторність і рецидив кримінальних правопорушень є елементом сукупності вироків, покарання за них призначається за правилами, передбаченими ст. 71 КК. Об'єднана палата не вбачає підстав для відступу від зазначених вище висновків щодо застосування норм права в подібних правовідносинах. Також треба зазначити, що призначення покарання на підставі ч. 4 ст. 70 КК при повторності тотожних кримінальних правопорушень призведе до застосування кримінального закону за аналогією, що прямо заборонено ч. 4 ст. 3 КК та порушення вимог визначеності кримінального закону. До того ж правила призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень більш жорсткі, ніж у разі повторності, оскільки в останньому випадку суд не має права вийти за межі максимуму санкції статті Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинені кримінальні правопорушення, а у разі застосування ст. 70 КК така можливість передбачена (якщо хоча б одне із кримінальних правопорушень, що входить у сукупність, є умисним тяжким або особливо тяжким злочином). Таким чином, якщо в діях особи має місце повторність кримінальних правопорушень, передбачена ч. 1 ст. 32 КК, і ця особа засуджується за вчинення кількох тотожних кримінальних правопорушень, які кваліфікуються за однією статтею або частиною статті Особливої частини КК, і при цьому одне або кілька з них були вчинені до ухвалення попереднього вироку, а ще одне або декілька після його
--	--

	ухвалення, то спеціальні правила ч. 4 ст. 70 КК не застосовуються. У такому випадку суд кваліфікує зазначені кримінальні правопорушення за однією статтею або частиною статті Особливої частини КК та призначає покарання, передбачене її санкцією, а остаточне покарання визначає за правилами ст. 71 КК за сукупністю вироків. У цьому кримінальному провадженні судом першої інстанції визнано встановленим, що ОСОБА_10 28 грудня 2018 року та 28 січня 2019 року вчинив крадіжки, які містять кваліфікуючу ознаку «повторність», тому кожне із злочинних діянь (кожен епізод злочинної діяльності) відповідає складу злочину, передбаченому ч. 2 ст. 185 КК. Проте, як було з'ясовано при розслідуванні та судовому розгляді кримінального провадження, обвинувачений ОСОБА_10 вироком Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 17 січня 2019 року був засуджений за ч. 3 ст. 185 КК із застосуванням ч. 4 ст. 70 КК до позбавлення волі на строк 4 роки, та на підставі ст. 75 КК звільнений від відбування покарання з випробуванням на строк 3 роки. Таким чином, одну з крадіжок ОСОБА_10 вчинив до, а другу після ухвалення попереднього вироку. Суд першої інстанції прийняв рішення призначити за кожен із злочинів, кваліфікованих за однією частиною статті Особливої частини КК, що має одну санкцію, окремі покарання та застосувати як вимоги ч. 4 ст. 70, так і вимоги ч. 1 ст. 71 КК. Проте рішення місцевого суду (з висновками якого безпідставно погодився й суд апеляційної інстанції) про призначення засудженому покарання за ч. 2 ст. 185 КК за окремі епізоди крадіжки та застосування ч. 4 ст. 70 КК є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність. Ураховуючи наведене, з вироку місцевого суду та ухвали апеляційного суду підлягає виключенню рішення судових інстанцій про призначення покарання ОСОБА_10 за ч. 2 ст. 185 КК окремо за кожен з епізодів крадіжок та призначення покарання на підставі ч. 4 ст. 70 КК. Разом із тим з матеріалів справи видно, що ОСОБА_10 попереднім вироком від 17 січня 2019 року було засуджено за ч. 3 ст. 185 КК, ч. 4 ст. 70 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки зі звільненням на підставі ст. 75 КК від його відбування з випробуванням на строк 3 роки. Новий злочин вчинено ним після постановлення попереднього вироку протягом іспитового строку, а тому з огляду на положення ч. 3 ст. 78 КК остаточне покарання йому має визначатись за правилами, передбаченими ст. 71 КК за сукупністю вироків. Доводи прокурора в касаційній скарзі щодо незастосовності ст. 71 КК при призначенні ОСОБА_10 остаточного покарання з огляду на те, що кримінальне правопорушення вчинено ним до набрання попереднім вироком від 17 січня 2019 року законної сили, є неприйнятними. Така позиція не
--	---

	узгоджується як з положеннями самого закону (ст. 71 КК), так і правовим висновком об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, викладеним з цього питання у постанові від 01 червня 2020 року у справі № 766/39/17, провадження № 51-8867кмо18.
--	--

Об'єднана палата зазначила, що тотожні кримінальні правопорушення, передбачені однією статтею (частиною статті) Особливої частини КК України, кваліфікуються за відповідною кримінально-правовою нормою, а покарання призначається в межах її санкції. Якщо окремі епізоди такого кримінального правопорушення були вчинені після постановлення попереднього вироку, остаточне покарання визначається за правилами ст. 71 КК України як за сукупністю вироків. Такий підхід забезпечує правову визначеність і виключає застосування кримінального закону за аналогією. Отже, у випадку повторності тотожних кримінальних правопорушень, коли частину епізодів вчинено до постановлення попереднього вироку, а решту – після нього, положення ч. 4 ст. 70 КК України не застосовуються. У такій ситуації остаточне покарання призначається за правилами ст. 71 КК України без визначення окремого покарання за кожний епізод злочинної діяльності [119].

Наслідки неточного використання термінів («часткове приєднання» замість словосполучення «часткове складання») (ч. ч. 1, 4 ст. 70 КК) при призначенні судом покарання. У постанові Верховного Суду від 20 вересня 2018 року у справі № 263/12658/16-к зазначено, що неточне використання терміна при формулюванні резолютивної частини вироку саме по собі не свідчить про неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, якщо суд правильно визначив остаточне покарання [121].

Таблиця 9.

Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 вересня 2018 року в справі № 263/12658/16-к (https://reyestr.court.gov.ua/Review/76673363)	... неточне зазначення терміну при формулюванні висновку про призначення остаточного покарання із застосуванням ч. 4 ст. 70 КК (замість «часткового складання призначених покарань» - «часткове приєднання невідбутої частини покарання»), за умови правильного визначення остаточної міри покарання, не є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність та безумовною підставою для скасування чи зміни судового рішення Проблематика цієї справи полягала в тому, що, як вказував прокурор у касаційній скарзі прокурор, посиляючись на неправильне застосування апеляційним судом закону України про кримінальну відповідальність при призначенні засудженому остаточного покарання, що апеляційний суд при визначенні остаточного покарання в порушення вимог ч.ч. 1, 4 ст. 70 КК України частково приєднав невідбуту частину покарання за вироком Кіровського районного суду м.Дніпропетровська від 01 лютого 2016 року, тобто застосував закон України про кримінальну відповідальність, який не підлягав застосуванню. ВС вказав, що доводи прокурора про неправильне застосування апеляційним судом закону України про кримінальну відповідальність при призначенні остаточного покарання не заслуговують на увагу. Згідно до вимог ч. 4 ст. 70 КК України за правилами, передбаченими частинами 1 - 3 ст. 70 КК України, призначається покарання, якщо після постановлення попереднього вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку. Як встановлено матеріалами провадження, вироком Кіровського районного суду м.Дніпропетровська від 01 лютого 2016 року ОСОБА_6 засуджено за ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 289, ст.ст. 70, 71 КК України до 5 років 9 місяців позбавлення волі. Злочини, за які ОСОБА_6 засуджено вироком, що оскаржується, скоєно ним 08жовтня 2015 року, тобто до ухвалення попереднього вироку, тому судом при призначенні остаточного покарання правильно застосовано положення ч. 4 ст. 70 КК України. Дійсно, згідно із частинами 1, 4 ст. 70 КК України суд визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань. Суд апеляційної інстанції вірно визначив засудженому остаточну міру покарання та правильно застосував закон України про кримінальну відповідальність, проте, при формулюванні висновку про призначення остаточного покарання із застосуванням ч. 4 ст. 70 КК України, допустив
---	--

	неточне вживання терміну, зазначивши про часткове приєднання невідбутої частини покарання за вироком Кіровського районного суду м.Дніпропетровська від 01лютого 2016 року, що, на думку колегії суддів, не є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та безумовною підставою для скасування чи зміни судового рішення. Оскільки кримінальний закон застосовано правильно, істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, які б стали безумовною підставою для скасування чи зміни судового рішень не допущено, а призначене покарання відповідає тяжкості вчинених злочинів та особі засудженого, касаційна скарга була залишена без задоволення, а судові рішення - без зміни.
--	--

Верховний Суд дійшов висновку, що оскільки кримінальні правопорушення були вчинені до постановлення попереднього вироку, остаточне покарання обґрунтовано визначено за правилами ч. 4 ст. 70 КК України. Незважаючи на допущену термінологічну неточність, суд правильно застосував механізм призначення покарання, а така помилка не є істотним порушенням закону та не впливає на законність судового рішення. Отже, формальні неточності у викладенні способу визначення остаточного покарання не є підставою для скасування судового рішення, якщо положення ч. 4 ст. 70 КК України застосовано правильно [121].

Наслідки не зазначення в ухвалі апеляційного суду строку та принципів призначення остаточного покарання за сукупністю злочинів при зміні вироку місцевого суду. У постанові Верховного Суду від 18 грудня 2018 року у справі № 131/862/17 зазначено, що формальне виключення апеляційним судом посилання на ст. 71 КК України та заміна його на ч. 4 ст. 70 КК України без визначення принципу призначення остаточного покарання і його строку є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність [122].

Таблиця 10.

Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18 грудня 2018 року в справі № 131/862/17 (https://reyestr.court.gov.ua/Review/78979866)	... формальне виключення апеляційним судом із вироку вказівки про застосування ст. 71 КК, яка не підлягала застосуванню та зазначення про застосування ч. 4 ст. 70 КК, при залишенні без змін резолютивної частини вироку про призначення остаточного покарання за правилами ст. 71 КК, є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, оскільки апеляційний суд не зазначив в ухвалі принципи призначення остаточного покарання та не визначив строк цього покарання. Суть проблематики питання в цій справі полягала в тому, що у касаційній скарзі прокурор, який брав участь у розгляді кримінального провадження судом апеляційної інстанції, вказувалось на істотне порушення вимог кримінального процесуального закону та неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, бо апеляційний суд, змінюючи вирок щодо ОСОБА_6, всупереч вимогам п. 2 ч. 4 ст. 374, ч. 1 ст. 412, п. 3 ч. 1 ст. 419 КПК не вказав принцип призначення остаточного покарання та строк цього покарання на підставі ч. 4 ст. 70 КК. ВС відмітив, що висновки суду про доведеність винуватості ОСОБА_6 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 146, ч. 2 ст. 152, ч. 1 ст. 162 КК, та кваліфікація його дій у касаційній скарзі прокурором не оспорюються та не заперечуються. Призначаючи ОСОБА_6 остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк вісім років шість місяців, місцевий суд визначив його за правилами ст. 71 КК, частково приєднавши до призначеного покарання невідбуту частину покарання за вироком Іллінецького районного суду Вінницької області від 21 квітня 2017 року. При цьому, як встановив суд, ОСОБА_6 вчинив злочини, за які його засуджено за останнім за часом вироком, 14 квітня 2017 року, тобто до ухвалення попереднього вироку Іллінецького районного суду Вінницької області від 21 квітня 2017 року, яким його було засуджено за ч. 1 ст. 162, ч. 1 ст. 296 КК до трьох років трьох місяців обмеження волі. У зв'язку з цим, апеляційний суд, переглядаючи вирок в апеляційному порядку, правильно зазначив про неправильне застосування місцевим судом закону України про кримінальну відповідальність при призначенні ОСОБА_6 остаточного покарання за правилами ст. 71 КК, оскільки наявні підстави для застосування ч. 4 ст. 70 КК.
---	---

Верховний Суд зазначив, що якщо кримінальні правопорушення вчинено до постановлення попереднього вироку, остаточне покарання має визначатися за правилами ч. 4 ст. 70 КК України. При цьому недостатньо лише формально замінити ст. 71 КК України на ч. 4 ст. 70 КК України — суд зобов'язаний заново визначити спосіб призначення остаточного покарання (поглинення або повне чи часткове складання покарань) і його остаточний розмір. Невиконання цих вимог свідчить про неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність [122].

Аналіз практики Верховного Суду свідчить, що особливості призначення окремих видів покарань за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків полягають у диференційованому застосуванні кримінально-правових механізмів залежно від часу вчинення кримінальних правопорушень, правового статусу попереднього вироку, виду призначеного покарання та особливостей його виконання. Судова практика виробила чіткі алгоритми визначення остаточного покарання у випадках вчинення кримінальних правопорушень до і після постановлення попереднього вироку, під час іспитового строку, за наявності кількох вироків, триваючих або тотожних кримінальних правопорушень, а також при застосуванні покарань, що не підлягають складанню. При цьому особливе значення має правильний вибір між правилами ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК України, визначення способу формування остаточного покарання, врахування невідбутої частини покарання та недопущення її повторного приєднання.

2.4. Особливості умовно-дострокового звільнення та суміжних видів звільнення осіб, засуджених за сукупністю вироків.

Передусім слід звернути увагу, що в Україні питання умовно-дострокового звільнення осіб, засуджених за сукупністю кримінальних правопорушень або за сукупністю вироків, не врегульовано спеціальними нормами Кримінального кодексу України, що зумовлює неоднозначність їх застосування у судовій практиці.

Відповідно до ст. 81 КК України суд може застосувати умовно-дострокове звільнення до особи, яка відбуває покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, якщо буде встановлено, що вона сумлінною поведінкою і ставленням до праці довела своє виправлення [23].

Матеріальною підставою застосування умовно-дострокового звільнення є досягнення мети виправлення засудженого, що підтверджується його належною поведінкою під час відбування покарання, сумлінним ставленням до праці (за наявності такої можливості), виконанням покладених на нього обов'язків та відсутністю порушень установленого порядку відбування покарання. Формальною підставою застосування цього інституту є фактичне відбуття визначеної законом частини призначеного покарання [130, с. 60].

Згідно з ч. 3 ст. 81 КК України умовно-дострокове звільнення може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим:

- не менше половини строку покарання, призначеного за кримінальний проступок або нетяжкий злочин, а також за необережний тяжкий злочин;
- не менше двох третин строку покарання, призначеного за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисне

кримінальне правопорушення і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисне кримінальне правопорушення;

- не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, якій раніше надавалося умовно-дострокове звільнення, якщо воно було скасоване у зв'язку з вчиненням нового умисного кримінального правопорушення протягом невідбутої частини покарання [23].

Отже, чинне кримінальне законодавство України детально визначає умови застосування умовно-дострокового звільнення залежно від категорії кримінального правопорушення та особи засудженого. Проте ст. 81 КК України не містить спеціальних положень щодо визначення частини покарання, яку необхідно фактично відбутися особі, засудженій за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 70 КК України) або за сукупністю вироків (ст. 71 КК України) [23]. Відсутні також відповідні роз'яснення і в постановах Пленуму Верховного Суду України чи усталеній практиці Верховного Суду. Це породжує низку практичних питань, зокрема щодо визначення мінімального строку покарання, після відбуття якого можливе умовно-дострокове звільнення, а також щодо порядку обчислення такого строку, якщо до сукупності входять кримінальні правопорушення різної тяжкості.

В українському кримінальному законодавстві спеціальних правил, які б визначали порядок обчислення строку, необхідного для застосування умовно-дострокового звільнення при призначенні покарання за сукупністю кримінальних правопорушень або за сукупністю вироків, не існує. Водночас аналіз положень статей 70, 71 та 81 КК України свідчить, що остаточне покарання призначається як єдине покарання, а тому саме воно є об'єктом виконання [23]. Це дає підстави вважати, що питання можливості умовно-дострокового звільнення повинно вирішуватися виходячи із загального строку остаточного покарання.

У науковій літературі висловлюється позиція, відповідно до якої при визначенні строку, необхідного для застосування умовно-дострокового звільнення у разі засудження за сукупністю кримінальних правопорушень, слід враховувати найбільш тяжке кримінальне правопорушення, що входить до сукупності. Такий підхід видається обґрунтованим, оскільки ст. 81 КК України пов'язує мінімальний строк фактичного відбуття покарання саме з ступенем тяжкості кримінального правопорушення. Тому якщо до сукупності входить умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин, застосування умовно-дострокового звільнення має здійснюватися за правилами, встановленими саме для цієї категорії кримінальних правопорушень [81, с. 258].

Зазначений підхід відповідає принципам справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності, оскільки дозволяє врахувати підвищений ступінь суспільної небезпечності найбільш тяжкого кримінального правопорушення, що входить до сукупності, та забезпечує баланс між реалізацією гуманістичної функції інституту умовно-дострокового звільнення і необхідністю досягнення мети покарання [81, с. 258].

Відповідно до ч. 4 ст. 81 КК України, якщо особа, звільнена умовно-достроково, протягом невідбутої частини покарання вчинить нове кримінальне правопорушення, суд призначає покарання за правилами статей 71 та 72 КК України, тобто за сукупністю вироків. Таким чином, закон визначає наслідки порушення умов умовно-дострокового звільнення, однак не встановлює особливостей визначення строку, необхідного для застосування цього інституту до осіб, яким покарання вже призначене за сукупністю вироків [23].

Подібна проблема виникає і при застосуванні ст. 82 КК України, яка передбачає можливість заміни невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання. Закон визначає мінімальні строки фактичного відбуття покарання залежно від категорії кримінального правопорушення, однак не встановлює спеціального порядку їх обчислення у випадках призначення остаточного покарання за сукупністю кримінальних правопорушень або за сукупністю вироків [23].

Проведене дослідження свідчить про наявність законодавчої прогалини щодо визначення мінімального строку покарання, необхідного для застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким у випадках призначення остаточного покарання за правилами ст. 70 і 71 КК України. Доцільним є нормативне врегулювання цих питань, що забезпечить єдність судової практики, правову визначеність та однакове застосування кримінального закону.

Практика Верховного Суду виходить із того, що при вирішенні питання про умовно-дострокове звільнення слід враховувати остаточне покарання як єдине покарання, призначене судом, а мінімальний строк його відбуття визначати з урахуванням найбільш тяжкого кримінального правопорушення, яке входить до сукупності.

Щодо застосування амністії Верховний Суд послідовно зазначає, що призначення покарання за правилами ст. 70 або ст. 71 КК України саме по собі не перешкоджає її застосуванню. Вирішальне значення має не факт призначення остаточного покарання за сукупністю, а відсутність серед кримінальних правопорушень таких, щодо яких законом виключено можливість застосування амністії [121; 122; 123].

З огляду на викладене, доцільним є внесення змін до кримінального законодавства України шляхом нормативного врегулювання особливостей застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання щодо осіб, засуджених за сукупністю кримінальних правопорушень і сукупністю вироків. Закріплення відповідних правил на законодавчому рівні сприятиме усуненню існуючих прогалин, забезпеченню єдності судової практики, реалізації принципу правової визначеності та однаковому застосуванню кримінального закону.

Висновки до розділу 2.

1. Інститут призначення покарання за сукупністю вироків є одним із найскладніших механізмів індивідуалізації кримінальної відповідальності, застосування якого потребує системного тлумачення норм кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства. Його правова природа визначається спеціальними правилами ст. 70, 71 КК України та загальними засадами призначення покарання, що забезпечують реалізацію принципів законності, справедливості, пропорційності, правової визначеності й індивідуалізації кримінальної відповідальності.

2. Обов'язковою передумовою застосування ст. 71 КК України є наявність невідбутої частини покарання за обвинувальним вироком, який набрав законної сили. Зміст цього поняття має визначатися у взаємозв'язку з нормами кримінального процесуального і кримінально-виконавчого законодавства.

3. Найбільш дискусійним питанням залишається застосування ч. 4 ст. 70 КК України у випадках звільнення особи від відбування покарання з випробуванням, у порядку ст. 75 КК України. Позаяк, звільнення є самостійним інститутом кримінального права, який застосовується після визначення остаточного покарання та не змінює порядку його призначення згідно ч. 4 ст. 70 КК України.

4. Практика Верховного Суду не сформувала чітких критеріїв застосування ст. 70 та ст. 71 КК України залежно від часу вчинення кримінальних правопорушень, наявності кількох вироків, триваючих або тотожних кримінальних правопорушень, а також вчинення нового кримінального правопорушення під час іспитового строку.

5. Призначення остаточного покарання є самостійним етапом реалізації кримінальної відповідальності, який вимагає належного мотивування. Суд повинен не лише визначити норму, що підлягає застосуванню, а й обґрунтувати спосіб формування остаточного покарання відповідно до принципів законності, справедливості та індивідуалізації.

6. Практика Верховного Суду щодо призначення додаткових покарань ґрунтується на їх правовій природі, цілях покарання, характері кримінального правопорушення та особі винного. При цьому послідовно розмежовуються випадки, коли позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може застосовуватися незалежно від фактичного здійснення відповідної діяльності, і випадки, коли особа не може бути позбавлена права, якого вона не набула.

7. Судова практика не забезпечує узгоджене застосування інституту призначення покарання за сукупністю вироків із звільненням від відбування покарання з випробуванням, амністією, правилами призначення та виконання додаткових покарань.

8. Чинне законодавство не містить спеціальних правил застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким щодо осіб, засуджених за сукупністю кримінальних правопорушень або сукупністю вироків. Такі питання доцільно вирішувати щодо остаточного покарання з урахуванням тяжкості найбільш тяжкого кримінального правопорушення, що потребує законодавчого закріплення.

9. Запропоновано механізм визначення остаточного покарання у випадках поєднання сукупності кримінальних правопорушень і сукупності вироків, який передбачає послідовне застосування чч. 1, 4 ст. 70 та ст. 71 КК України. Такий підхід забезпечує узгоджене застосування зазначених норм, виключає необхідність формування судовою практикою винятків, не передбачених законом, і гарантує дотримання принципів законності, правової визначеності та індивідуалізації кримінальної відповідальності.

10. Приписи ч. 4 ст. 70 КК України мають імперативний характер. Якщо після постановлення вироку встановлено, що особа до його ухвалення вчинила інше кримінальне правопорушення, суд зобов'язаний призначити остаточне покарання за правилами цієї норми незалежно від особливостей виконання попереднього вироку. Винятків із цього правила кримінальний закон не передбачає.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ ВИРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

3.1. Зарубіжний досвід призначення покарання за сукупністю вироків

Одним із важливих напрямів дослідження інституту призначення покарання за сукупністю вироків є аналіз зарубіжного кримінального законодавства, який дозволяє виявити закономірності розвитку відповідних кримінально-правових механізмів, визначити спільні тенденції та концептуальні відмінності у підходах різних держав до регулювання питань множинності кримінальних правопорушень, а також оцінити можливість використання позитивного іноземного досвіду під час удосконалення кримінального законодавства України.

У переважній більшості сучасних кримінальних кодексів іноземних держав питання призначення покарання врегульовано окремими главами (розділами), присвяченими загальним засадам його призначення. Як правило, серед відповідних норм передбачаються спеціальні положення, що визначають порядок призначення остаточного покарання у випадках множинності кримінальних правопорушень, у тому числі після постановлення попереднього обвинувального вироку. Водночас аналіз зарубіжного законодавства свідчить, що зміст таких норм, їх системне місце у структурі кримінального кодексу, а також критерії розмежування сукупності кримінальних правопорушень і сукупності вироків істотно відрізняються залежно від особливостей відповідної правової системи.

У юридичній науці відсутній єдиний підхід до класифікації сучасних правових систем, про що свідчить значна кількість наукових концепцій та критеріїв їх типологізації [36, с. 239; 32, с. 29; 130, с. 154-156; 131, с. 255; 133, с. 20]. Водночас, зважаючи на предмет цього дослідження, здійснення комплексного порівняльно-правового аналізу кримінального законодавства всіх держав світу є недоцільним. Тому основну увагу доцільно зосередити на тих країнах, правові системи яких є найбільш наближеними до української, а також проаналізувати окремі держави інших правових сімей, що дозволить простежити альтернативні моделі нормативного регулювання призначення покарання за сукупністю вироків та оцінити їх потенційну ефективність [32, с. 25].

Враховуючи історичний розвиток національного кримінального законодавства та традиційно віднесення України до постсоціалістичної правової сім'ї, першочергового значення набуває дослідження кримінального законодавства держав пострадянського простору. Саме в цих країнах інститут призначення покарання за сукупністю вироків отримав найбільш повне та деталізоване нормативне закріплення.

Характерною особливістю кримінальних кодексів держав постсоціалістичної правової сім'ї є існування спеціальних правил призначення покарання у випадку вчинення нового кримінального правопорушення після постановлення попереднього обвинувального вироку. Загальна модель правового регулювання передбачає, що суд, визначивши покарання за новим вироком, повністю або частково приєднує до нього невідбуту частину покарання, призначеного попереднім вироком. Такий механізм забезпечує реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності та виключає можливість фактичного уникнення виконання раніше призначеного покарання [32, с. 25-27; 36, с. 239].

Спільною рисою законодавства більшості пострадянських держав є також вимога, відповідно до якої остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більш суворим як за покарання, призначене за новий злочин, так і за

невідбуту частину покарання за попереднім вироком. Такий підхід відображає ідею посилення кримінально-правових наслідків у разі повторної злочинної поведінки та забезпечує диференціацію кримінальної відповідальності залежно від ступеня суспільної небезпечності вчиненого. Разом із тим навіть у межах постсоціалістичної правової сім'ї відсутня повна уніфікація законодавчого регулювання. Найбільш істотні відмінності стосуються визначення максимально допустимих меж остаточного покарання, яке може бути призначене за сукупністю вироків [32, с. 25-27; 36, с. 239].

Зокрема, якщо остаточне покарання не пов'язане з позбавленням волі, законодавство відповідних держав використовує три різні підходи. У кримінальних кодексах Азербайджану, Грузії, Казахстану остаточне покарання не може перевищувати максимальних строків або розмірів, визначених Загальною частиною кримінального кодексу для відповідного виду покарання. Законодавство Вірменії встановлює інший підхід, відповідно до якого граничною межею є максимальний розмір покарання, передбачений санкціями Особливої частини Кримінального кодексу. Водночас кримінальні кодекси Естонії, Латвії та Литви визначають максимально допустимі строки або розміри безпосередньо у загальних положеннях кримінального закону, не пов'язуючи їх із конкретними санкціями [32, с. 29].

Ще більшої різноманітності законодавчі підходи набувають щодо визначення максимально можливого строку позбавлення волі за сукупністю вироків. Так, законодавство Азербайджану, Вірменії встановлює верхню межу у двадцять років позбавлення волі. У Грузії, Естонії максимальний строк становить тридцять років. Кримінальні кодекси Латвії та Литви обмежують його двадцятьма п'ятьма роками, тоді як законодавство Казахстану допускає можливість призначення двадцяти п'яти років позбавлення волі, а у випадку особливо тяжких кримінальних правопорушень — до тридцяти років. Найвищу межу встановлено законодавством Республіки Молдова, де остаточне покарання за сукупністю вироків може досягати тридцяти п'яти років позбавлення волі [32, с. 29].

Водночас окремі держави пострадянського простору взагалі не визначають законодавчо максимальної межі остаточного покарання за сукупністю вироків. Такий підхід характерний для кримінального законодавства Республіки Узбекистан, що істотно розширює межі судового розсуду під час призначення покарання [32, с. 29].

Суттєві відмінності простежуються також щодо порядку призначення довічного позбавлення волі за сукупністю вироків. Законодавство Азербайджану, Вірменії, Естонії, Литви, Молдови прямо встановлює правило, відповідно до якого довічне позбавлення волі поглинає всі менш суворі види покарань. Натомість кримінальні кодекси Грузії, Казахстану аналогічного положення не містять [32, с. 30].

Особливої уваги заслуговує критерій, який використовується законодавцем для відмежування призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень від призначення покарання за сукупністю вироків. Для більшості держав постсоціалістичної правової сім'ї визначальним юридичним фактом є саме вчинення нового кримінального правопорушення після постановлення попереднього обвинувального вироку незалежно від набрання ним законної сили. Саме ця ознака є підставою застосування спеціальних правил призначення остаточного покарання [32, с. 30].

Такий підхід істотно відрізняється від законодавства окремих держав романо-германської правової сім'ї, насамперед Болгарії, Польщі та Франції, де юридичним фактом, що визначає застосування відповідних правил, є не постановлення вироку, а набрання ним законної сили. Отже, момент виникнення сукупності вироків у зазначених країнах пов'язується не з процесуальним актом ухвалення обвинувального вироку, а із завершенням його перегляду та набуттям ним властивості остаточності. Така модель, на відміну від пострадянської, більшою мірою узгоджується з принципами правової визначеності та презумпції невинуватості, оскільки остаточні кримінально-правові наслідки пов'язуються виключно з вироком, який набрав законної сили [32, с. 30].

Подальший аналіз кримінального законодавства держав постсоціалістичної правової сім'ї свідчить, що, попри наявність спільної концептуальної моделі призначення покарання за сукупністю вироків, окремі елементи цього інституту врегульовані неоднаково. Насамперед відмінності простежуються у визначенні граничних меж остаточного покарання та правилах застосування окремих видів покарань [32, с. 31].

Ще однією істотною особливістю законодавства держав постсоціалістичної правової сім'ї є різний підхід до правового регулювання довічного позбавлення волі при призначенні покарання за сукупністю вироків. Так, кримінальні кодекси Азербайджану, Вірменії, Естонії, Литви, Молдови та Таджикистану прямо передбачають, що довічне позбавлення волі поглинає всі менш суворі види покарань. Натомість законодавство Грузії, Казахстану, аналогічного положення не містить, залишаючи вирішення цього питання на рівні загальних правил призначення покарання або судової практики [32, с. 31-32].

Заслуговує на увагу і критерій, за допомогою якого законодавці розмежовують застосування правил призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та за сукупністю вироків. Для більшості держав постсоціалістичної правової сім'ї таким критерієм є сам факт вчинення нового кримінального правопорушення після постановлення обвинувального вироку незалежно від того, чи набрав він законної сили. Саме момент постановлення вироку, а не його остаточність, виступає юридичним фактом, що зумовлює застосування спеціальних правил призначення покарання за сукупністю вироків. Такий підхід значною мірою зумовлений спільними історичними передумовами розвитку кримінального законодавства держав пострадянського простору та успадкованими моделями правового регулювання [32, с. 32].

Водночас кримінальне законодавство окремих держав романо-германської правової сім'ї демонструє інший підхід до вирішення цього питання. Зокрема, у законодавстві Республіки Болгарія, Республіки Польща та Французької Республіки визначальним юридичним фактом є не постановлення

вироку, а набрання ним законної сили. Саме ця обставина слугує критерієм відмежування сукупності кримінальних правопорушень від сукупності вироків та визначає порядок призначення остаточного покарання. Такий підхід більшою мірою узгоджується з принципами правової визначеності та презумпції невинуватості, оскільки лише обвинувальний вирок, який набрав законної сили, породжує остаточні кримінально-правові наслідки для особи [32, с. 32].

Аналіз кримінального законодавства держав романо-германської правової сім'ї загалом свідчить, що більшість із них не виокремлюють інститут призначення покарання за сукупністю вироків як самостійний різновид множинності кримінально-правових ситуацій. Як правило, відповідні кримінальні кодекси містять універсальні правила призначення покарання у випадку вчинення кількох кримінальних правопорушень, які застосовуються незалежно від того, чи постановлено обвинувальний вирок за попереднє діяння [32, с. 32].

У зв'язку з цим для більшості держав романо-германської правової сім'ї характерними є декілька спільних рис. По-перше, законодавство не проводить нормативного розмежування між поняттями «сукупність кримінальних правопорушень» та «сукупність вироків», розглядаючи їх як прояви єдиної множинності кримінально караних діянь. По-друге, у більшості кримінальних кодексів відсутні спеціальні положення, які регулювали б призначення покарання особі, що вчинила новий злочин після постановлення обвинувального вироку. По-третє, законодавці використовують різні моделі формування остаточного покарання, поєднуючи принципи поглинення, повного або часткового складання покарань. Нарешті, відсутній єдиний підхід до визначення максимально допустимого розміру остаточного покарання, що свідчить про значну автономію національних кримінально-правових систем [32, с. 30].

Показовим у цьому аспекті є законодавство Королівства Нідерландів. Відповідно до статей 57 і 58 КК цієї держави у разі вчинення кількох кримінальних правопорушень покарання визначається за правилами сукупності, однак остаточне покарання не може перевищувати суму максимальних санкцій, встановлених за кожне кримінальне правопорушення. Якщо ж призначені покарання не підлягають складанню, вони виконуються самотійно. При цьому максимальний строк позбавлення волі може перевищувати максимальну санкцію за найбільш тяжке кримінальне правопорушення лише на одну третину [32, с. 31].

Своєрідний підхід закріплено у ст. 68 КК Швейцарської Конфедерації, відповідно до якої особі призначається кілька покарань за окремі кримінальні правопорушення, однак їх загальний розмір не може перевищувати половини максимального строку, встановленого законом для відповідного виду покарання [131, с. 147]. Така модель демонструє прагнення законодавця забезпечити баланс між принципом індивідуалізації покарання та недопущенням його надмірної суворості.

Кримінальний кодекс Королівства Іспанії також встановлює законодавчі обмеження щодо максимального строку покарання. Так, відповідно до ст. 76 КК Іспанії остаточний строк покарання, призначеного за сукупністю кримінальних правопорушень, не може перевищувати трикратного строку найбільш суворого покарання або двадцяти років позбавлення волі [132, с. 58].

Особливу модель застосовано у Федеративній Республіці Німеччина. Згідно з § 54 КК ФРН верхня межа складання покарань у виді позбавлення волі становить п'ятнадцять років [133, с. 28]. Як слушно зазначають В. М. Бурдін та Г. М. Мартинишин положення зазначеної норми застосовуються не лише у випадках призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, а й при визначенні остаточного покарання за сукупністю вироків [32, с. 29], що свідчить про універсальний характер відповідної кримінально-правової конструкції.

Водночас серед держав романо-германської правової сім'ї існують і винятки. До них належать Королівство Швеція, Республіка Болгарія, Республіка Польща та Французька Республіка, кримінальне законодавство яких містить окремі правила як щодо призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, так і за сукупністю вироків. Саме ці правові системи становлять найбільший науковий інтерес для подальшого порівняльно-правового дослідження, оскільки пропонують альтернативні моделі розмежування відповідних кримінально-правових інститутів та визначення остаточного покарання [32, с. 29].

Особливий науковий інтерес становить кримінальне законодавство окремих держав романо-германської правової сім'ї, у яких законодавець не лише розмежовує сукупність кримінальних правопорушень і сукупність вироків, а й встановлює спеціальні правила призначення остаточного покарання залежно від моменту вчинення нового кримінального правопорушення. До таких держав належать насамперед Республіка Болгарія, Республіка Польща, Французька Республіка та Королівство Швеція. Попри належність цих країн до однієї правової сім'ї, законодавчі моделі регулювання інституту призначення покарання за сукупністю вироків суттєво відрізняються, що свідчить про відсутність уніфікованого підходу навіть у межах романо-германської традиції [32, с. 30].

Так, кримінальне законодавство Республіки Болгарія побудоване на чіткому розмежуванні правових наслідків залежно від того, чи набрав попередній обвинувальний вирок законної сили. Відповідно до ст. 23 КК Болгарії, якщо особа вчиняє новий злочин до набрання законної сили вирокком у першій справі, покарання призначається окремо за кожне кримінальне правопорушення, однак фактичному виконанню підлягає лише найбільш суворе з призначених покарань [134, с. 74]. Таким чином, законодавець фактично застосовує принцип поглинення менш суворих покарань більш суворим, що забезпечує уникнення надмірної кумуляції кримінально-правових наслідків [134, с. 75].

Натомість після набрання обвинувальним вироком законної сили застосовується принципово інша модель. У разі вчинення нового злочину після засудження суд приєднує до покарання, призначеного за новим вироком, невідбуту частину покарання за попереднім вироком. При цьому повне приєднання допускається лише тоді, коли за новим вироком призначено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, тоді як в інших випадках закон передбачає можливість часткового приєднання. Водночас остаточне покарання не може бути меншим за покарання, призначене за новий злочин [134, с. 77]. Отже, болгарський законодавець поєднав принципи індивідуалізації покарання та забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності, встановивши законодавчі гарантії того, що вчинення нового кримінального правопорушення після остаточного засудження не може покращувати становище винної особи.

Дещо інший підхід реалізовано у кримінальному законодавстві Республіки Польща. Відповідно до § 1 ст. 91 КК Польщі, якщо винний подібним способом і протягом нетривалого проміжку часу вчиняє два або більше злочини до постановлення першого вироку, який ще не набрав законної сили, суд призначає одне покарання в межах санкції, максимальна межа якої може бути збільшена до подвійного розміру [135, с. 59]. Таким чином, польський законодавець розглядає відповідні кримінальні правопорушення як взаємопов'язані прояви єдиної злочинної діяльності, що обумовлює застосування єдиного механізму призначення покарання.

Особливістю польської моделі є також правове регулювання так званих продовжуваних злочинів. Відповідно до § 3 ст. 91 КК Польщі, якщо особу засуджено двома або більше výroками за продовжувані злочини, сукупне покарання не може перевищувати максимальну межу санкції, збільшену наполовину [135, с. 61-62]. При цьому необхідно враховувати, що поняття «продовжуваний злочин» у польському кримінальному праві має інший зміст, ніж аналогічна конструкція у кримінальному законодавстві України. Тому безпосереднє порівняння відповідних інститутів потребує обережності та

врахування особливостей їх нормативного закріплення. Це ще раз підтверджує, що запозичення зарубіжного досвіду має здійснюватися не шляхом механічного перенесення окремих законодавчих положень, а через урахування їх системного взаємозв'язку з національною моделлю кримінального права [135, с. 66].

Подібний підхід простежується й у кримінальному законодавстві Французької Республіки. Французький законодавець також виходить із того, що юридичним критерієм розмежування сукупності кримінальних правопорушень і сукупності вироків є саме набрання обвинувальним вироком законної сили. Відповідно до ст. 132-2 КК Франції сукупність кримінальних правопорушень має місце тоді, коли нове кримінальне правопорушення вчинене до постановлення остаточного вироку за попереднє діяння [139, с. 85-86]. Отже, вирішальним юридичним фактом є саме остаточність попереднього судового рішення, а не момент його постановлення.

Разом із тим статті 132-8 – 132-10 КК Франції встановлюють особливі правила посилення кримінальної відповідальності у випадках повторного вчинення злочину після засудження. Законодавець передбачає можливість подвоєння покарання, якщо особа протягом визначеного законом строку після відбуття попереднього покарання або після закінчення строків давності обвинувального вироку вчиняє новий злочин чи проступок [136, с. 85-86]. Таким чином, французька модель поєднує інститут множинності кримінальних правопорушень із правилами рецидиву, використовуючи підвищену кримінально-правову репресію як засіб спеціальної превенції.

Водночас істотно відрізняється підхід, закріплений у кримінальному законодавстві Королівства Швеція. На відміну від Болгарії, Польщі та Франції, шведський законодавець пов'язує розмежування сукупності кримінальних правопорушень і сукупності вироків не з набранням вироком законної сили, а безпосередньо з фактом постановлення обвинувального вироку. Саме цей момент визнається юридично значущим для визначення подальших правил призначення покарання [32, с. 31].

Відповідно до ст. 1 ч. 3 глави 34 КК Швеції, якщо особа, засуджена до позбавлення волі, умовного засудження, пробації чи інших кримінально-правових заходів, вчиняє новий злочин як до постановлення вироку, так і після його постановлення, але до повного виконання призначеної санкції, суд залежно від конкретних обставин справи має декілька альтернативних варіантів реагування. Зокрема, суд може поширити дію раніше призначеної санкції на нове кримінальне правопорушення, призначити самостійне покарання за новий злочин або, якщо попередній вирок уже набрав законної сили, скасувати раніше призначену санкцію і визначити нове покарання за сукупністю кримінальних правопорушень [137, с. 115].

Отже, аналіз кримінального законодавства зазначених держав дозволяє зробити висновок, що навіть у межах романо-германської правової сім'ї відсутній єдиний законодавчий підхід до визначення моменту, з яким пов'язується застосування правил призначення покарання за сукупністю вироків. Болгарія, Польща та Франція пов'язують виникнення відповідних кримінально-правових наслідків із набранням обвинувальним вирокіом законної сили, тоді як Швеція — із самим фактом його постановлення. На нашу думку, саме модель, закріплена у законодавстві Болгарії, Польщі та Франції, більшою мірою узгоджується із сучасними принципами кримінального права, зокрема із принципами правової визначеності, презумпції невинуватості та остаточності судового рішення, оскільки лише обвинувальний вирок, який набрав законної сили, остаточно підтверджує факт кримінальної відповідальності особи та породжує відповідні правові наслідки [32, с. 31].

Особливий інтерес для порівняльно-правового дослідження становить регулювання призначення покарання за вчинення нового кримінального правопорушення після постановлення попереднього вироку в державах англо-американської (англосаксонської) правової сім'ї. На відміну від континентальної моделі, де законодавець прагне максимально детально врегулювати порядок визначення остаточного покарання, англо-американська система значною мірою ґрунтується на широких дискреційних повноваженнях

суду, прецедентному праві та індивідуалізації кримінальної відповідальності. Водночас саме повторне вчинення кримінального правопорушення після засудження традиційно розглядається як обставина, що свідчить про підвищену суспільну небезпечність особи та обумовлює застосування більш суворих кримінально-правових заходів [32, с. 31].

Показовим у цьому аспекті є законодавство Сполучених Штатів Америки (далі – США). Особливістю американської моделі є відсутність єдиного федерального підходу до призначення покарання за сукупністю вироків, оскільки кримінальне законодавство значною мірою належить до компетенції окремих штатів. Саме тому правила визначення остаточного покарання можуть істотно відрізнятися залежно від юрисдикції. Загалом після вчинення нового злочину особою, яка вже була засуджена за попередній злочин, суд вправі, враховуючи характер вчинених діянь, особу винного, ступінь суспільної небезпечності та інші обставини справи, призначити покарання шляхом послідовного (*consecutive sentencing*) або одночасного (*concurrent sentencing*) виконання вироків. Іншими словами, покарання можуть виконуватися як шляхом їх повного складання, так і шляхом фактичного поглинання, коли вони відбуваються одночасно [128, с. 44].

При цьому одним із найбільш характерних інститутів американського кримінального права є так звані «*three strikes laws*» («закони трьох ударів») та «*two strikes laws*» («закони двох ударів»). Їх поява була зумовлена прагненням законодавця посилити боротьбу з небезпечним рецидивом та мінімізувати можливість повторного вчинення тяжких насильницьких злочинів. Зазначені законодавчі конструкції передбачають істотне посилення кримінальної відповідальності осіб, які після попереднього засудження повторно вчиняють визначені законом категорії кримінальних правопорушень. Наслідком застосування таких норм може бути не лише значне збільшення строку позбавлення волі, але й призначення довічного позбавлення волі без права на умовно-дострокове звільнення. Переважно вони поширюються на осіб, які вчиняють особливо тяжкі насильницькі злочини, статеві кримінальні

правопорушення, злочини із застосуванням вогнепальної зброї або мають стійкий рецидив злочинної діяльності [128, с. 56].

Водночас законодавство окремих штатів демонструє істотні відмінності щодо умов застосування зазначених інститутів. Так, відповідно до законодавства штату Вашингтон положення «трьох ударів» застосовуються лише тоді, коли кожне із засуджень стосується злочинів, включених до спеціального законодавчого переліку особливо небезпечних кримінальних правопорушень. Таким чином, лише третє засудження за один із таких злочинів тягне застосування максимально суворої санкції у вигляді довічного позбавлення волі без можливості умовно-дострокового звільнення [128, с. 57].

Натомість законодавство штату Каліфорнія передбачає більш широкую сферу застосування цього інституту. Якщо перші два засудження стосувалися злочинів, які підпадають під дію «ударного» законодавства, то будь-який наступний тяжкий злочин може визнаватися «третьім ударом», що істотно розширює можливості застосування більш суворих санкцій. Крім того, у Каліфорнії діє також модель «двох ударів», відповідно до якої особа, яка після одного попереднього засудження за визначений законом тяжкий злочин повторно вчиняє аналогічне кримінальне правопорушення, підлягає засудженню до покарання, строк якого збільшується удвічі порівняно із загальними правилами призначення покарання [128, с. 57-58].

Водночас навіть за наявності довічного позбавлення волі підходи окремих штатів щодо можливості умовно-дострокового звільнення також істотно різняться. Так, у Каліфорнії та Північній Кароліні особа, засуджена відповідно до «трьох ударів», може претендувати на умовно-дострокове звільнення після фактичного відбуття не менше двадцяти п'яти років позбавлення волі. Законодавство штату Нью-Мехіко встановлює мінімальний строк у тридцять років, тоді як у штаті Колорадо — сорок років позбавлення волі [128, с. 52]. Така різноманітність правового регулювання ще раз підтверджує відсутність у США уніфікованої моделі призначення покарання за повторне вчинення злочину після постановлення попереднього вироку.

Певні особливості простежуються і в законодавстві Великої Британії. На відміну від американської моделі, британська система більшою мірою поєднує законодавче регулювання із судовою практикою та принципом суддівського розсуду. Основною метою при визначенні остаточного покарання є забезпечення його справедливості та пропорційності з урахуванням усієї сукупності вчинених кримінальних правопорушень [32, с. 30].

Так, відповідно до ст. 35 Закону «Про кримінальне правосуддя» 1982 року, у разі вчинення особою після засудження (у тому числі під час відбування покарання) нового злочину більш суворий вид покарання може поглинати менш суворі покарання, призначені за іншими вироками. Такий підхід спрямований на недопущення необґрунтованого накопичення покарань та забезпечення їх загальної пропорційності [32, с. 31].

Разом із цим британське законодавство допускає і можливість послідовного виконання кількох вироків. Зокрема, відповідно до ст. 133 (1) Закону «Про магістратські суди» 1980 року магістратський суд вправі постановити рішення про самостійне та послідовне виконання покарань у виді позбавлення волі, призначених за кожним окремим вироком. Водночас законодавець встановлює й певні гарантії недопущення надмірної суворості покарання, визначаючи, що загальний строк такого позбавлення волі не може перевищувати шістдесят п'яти тижнів [32, с. 31].

Таким чином, аналіз законодавства держав англо-американської правової сім'ї свідчить, що повторне вчинення кримінального правопорушення після засудження практично повсюдно розглядається як підстава для істотного посилення кримінальної відповідальності. Водночас способи реалізації цього підходу істотно відрізняються залежно від конкретної держави чи навіть окремої адміністративно-територіальної одиниці, що зумовлює значну варіативність механізмів призначення остаточного покарання [32, с. 32].

Особливий інтерес для порівняльно-правового дослідження становить також кримінальне законодавство Держави Ізраїль, правова система якої сформувалася під впливом англійського загального права, однак у процесі

розвитку зазнала істотної кодифікації та зближення з континентальною правовою традицією. Саме тому ізраїльська модель призначення покарання є своєрідним поєднанням суддівського розсуду та законодавчо визначених правил індивідуалізації кримінальної відповідальності [131, с. 45].

Кримінальне законодавство Ізраїлю не містить самостійного інституту призначення покарання за сукупністю вироків у тому вигляді, в якому він існує у кримінальному законодавстві України. Водночас у випадках, коли особа вчиняє новий кримінальний злочин після засудження за попередній, суд при визначенні остаточного покарання враховує як характер нового кримінального правопорушення, так і факт попереднього засудження, який розглядається як одна з обставин, що істотно впливає на індивідуалізацію покарання. Законодавство надає суду широкі дискреційні повноваження щодо визначення способу виконання покарань — одночасно або послідовно, залежно від тяжкості злочинів, особи винного та необхідності досягнення цілей покарання [131, с. 45].

Важливою особливістю ізраїльської моделі є те, що суд при вирішенні питання про остаточне покарання керується насамперед принципами пропорційності, справедливості та необхідності забезпечення належного превентивного ефекту. При цьому повторне вчинення кримінального правопорушення після засудження не тягне автоматичного застосування спеціальних правил складання покарань, однак істотно впливає на оцінку ступеня небезпечності особи та може бути підставою для призначення більш суворого покарання [138, с. 115].

Таким чином, ізраїльська модель істотно відрізняється як від постсоціалістичної системи, де законодавством передбачено спеціальний порядок призначення покарання за сукупністю вироків, так і від окремих моделей англо-американського права, зокрема американських «three strikes laws», які передбачають автоматичне істотне посилення кримінальної відповідальності за повторне вчинення окремих категорій злочинів. Натомість в Ізраїлі ключове значення має індивідуальний підхід суду до визначення

остаточного покарання, що забезпечує більшу гнучкість під час застосування кримінально-правових санкцій [131, с. 46].

Проведений порівняльно-правовий аналіз законодавства держав різних правових сімей дозволяє зробити висновок, що підходи до призначення покарання за вчинення нового кримінального правопорушення після постановлення попереднього вироку істотно відрізняються залежно від історичних традицій, особливостей правової системи та концепції кримінальної відповідальності. Якщо для держав постсоціалістичної правової сім'ї характерне детальне нормативне регулювання інституту сукупності вироків, то в більшості держав романо-германської та англо-американської правових сімей переважає індивідуалізований підхід, який передбачає широкі дискреційні повноваження суду щодо визначення остаточного покарання. Досвід Держави Ізраїль є показовим прикладом поєднання законодавчої визначеності та суддівської дискреції, що може становити практичний інтерес під час подальшого вдосконалення кримінального законодавства України.

Підсумовуючи вище наведене, приходимо до висновку, що проведений порівняльно-правовий аналіз свідчить, що інститут призначення покарання за сукупністю вироків отримав різний рівень нормативного закріплення залежно від належності держав до відповідної правової сім'ї, історичних особливостей розвитку кримінального законодавства та концептуальних підходів до реалізації принципів індивідуалізації покарання і диференціації кримінальної відповідальності.

Найбільш деталізовано порядок призначення покарання за сукупністю вироків урегульовано у кримінальному законодавстві держав постсоціалістичної правової сім'ї. Для цих держав характерним є існування самостійного інституту сукупності вироків, який передбачає спеціальний порядок визначення остаточного покарання шляхом повного або часткового приєднання невідбутої частини покарання за попереднім вироком до покарання, призначеного за нове кримінальне правопорушення. Разом із тим навіть у межах цієї правової сім'ї відсутня повна уніфікація законодавчого

регулювання, що проявляється у різних підходах до визначення максимально допустимих меж остаточного покарання, порядку застосування довічного позбавлення волі та обсягу суддівського розсуду.

Дослідження законодавства держав романо-германської правової сім'ї дозволило встановити, що більшість із них не виокремлюють призначення покарання за сукупністю вироків як самостійний кримінально-правовий інститут, застосовуючи універсальні правила призначення покарання у разі множинності кримінальних правопорушень. Водночас окремі держави, зокрема Болгарія, Польща, Франція та Швеція, сформували спеціальні моделі правового регулювання, які відрізняються насамперед критерієм відмежування сукупності кримінальних правопорушень від сукупності вироків. Якщо у Болгарії, Польщі та Франції таким критерієм є набрання обвинувальним вирокком законної сили, то у Швеції — сам факт його постановлення. На нашу думку, саме перший підхід більшою мірою відповідає сучасним принципам кримінального права, оскільки пов'язує настання відповідних кримінально-правових наслідків із остаточним судовим рішенням [32, с. 30].

Аналіз законодавства держав англо-американської правової сім'ї засвідчив, що для них характерне поєднання широкого суддівського розсуду із законодавчими механізмами посилення кримінальної відповідальності за повторне вчинення кримінальних правопорушень. При цьому у США відсутня єдина модель призначення покарання, а правила визначаються переважно законодавством окремих штатів, що обумовлює існування різноманітних механізмів призначення покарання, зокрема інститутів «three strikes laws» та «two strikes laws». Законодавство Великої Британії також ґрунтується на поєднанні принципу пропорційності покарання із широкими дискреційними повноваженнями суду щодо визначення порядку виконання кількох вироків [32, с. 31].

Окремої уваги заслуговує кримінальне законодавство Держави Ізраїль, яке не містить спеціального інституту призначення покарання за сукупністю вироків, однак забезпечує ефективну індивідуалізацію покарання завдяки

широким дискреційним повноваженням суду. Ізраїльська модель демонструє можливість поєднання законодавчої визначеності із гнучкістю судового розсуду, що дозволяє враховувати характер нового кримінального правопорушення, попередню злочинну поведінку особи та цілі покарання без застосування жорстких механізмів автоматичного посилення кримінальної відповідальності.

Загалом проведене дослідження дозволяє констатувати відсутність універсальної моделі призначення покарання за сукупністю вироків. Кожна правова система виробила власний механізм правового регулювання, що відповідає її історичним традиціям, особливостям кримінально-правової політики та розумінню співвідношення принципів законності, справедливості, індивідуалізації та невідворотності кримінальної відповідальності.

На підставі проведеного порівняльно-правового аналізу доцільно зробити висновок, що подальше вдосконалення положень ст. 71 КК України має здійснюватися не шляхом механічного запозичення окремих зарубіжних законодавчих конструкцій, а з урахуванням їх системного взаємозв'язку із національною моделлю кримінального права. Водночас позитивний досвід іноземних держав свідчить про доцільність законодавчого уточнення критеріїв відмежування сукупності кримінальних правопорушень від сукупності вироків, більш чіткого визначення меж суддівського розсуду під час призначення остаточного покарання, а також удосконалення правил визначення його максимально допустимих меж, що сприятиме підвищенню рівня правової визначеності, однаковості судової практики та реалізації принципу справедливості при призначенні покарання.

3.2. Перспективи удосконалення призначення покарання за сукупністю вироків у кримінальному праві України.

За статистичними даними Державної судової адміністрації України щодо вироків, які набрали законної сили, покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та за сукупністю вироків було призначено: у 2020 році — 18 523 особам, у 2021 році — 17 265 особам, у 2022 році — 13 751 особі, у 2023 році — 16 158 особам, у 2024 році — 8 210 особам, у 2025 році — 7 000 особам. Зазначені показники становили відповідно від загальної кількості засуджених осіб: 67 519 у 2020 році, 64 080 у 2021 році, 49 679 у 2022 році, 66 684 у 2023 році, 61 434 у 2024 році та 56 000 у 2025 році [139].

Проведений аналіз офіційних статистичних даних Державної судової адміністрації України свідчить, що застосування спеціальних правил призначення покарання, передбачених статтями 70 та 71 КК України, є усталеним елементом судової практики. Водночас динаміка їх застосування протягом 2020–2025 років демонструє певні тенденції, які заслуговують на окрему наукову оцінку.

Насамперед статистичні показники підтверджують, що призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень відповідно до статті 70 КК України застосовується істотно частіше, ніж правила призначення покарання за сукупністю вироків, передбачені статтею 71 КК України. Протягом усього досліджуваного періоду частка осіб, яким призначалося покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, коливалася у межах від 13 до 15,4 % від загальної кількості засуджених, тоді як аналогічний показник щодо сукупності вироків становив від 9 до 13,2 %.

При цьому аналіз динаміки застосування статті 70 КК України свідчить про поступове скорочення як абсолютної кількості відповідних випадків, так і їх питомої ваги після 2023 року. Якщо у 2020 році за правилами сукупності злочинів було призначено покарання 10 тис. особам (14,8 %), то вже у 2022 році кількість таких випадків скоротилася до 7,6 тис. осіб. Незважаючи на це,

саме у 2022 році було зафіксовано найбільшу частку застосування статті 70 КК України — 15,4 % від загальної кількості засуджених. Це пояснюється не збільшенням кількості відповідних вироків, а істотним зменшенням загальної кількості осіб, засуджених у зазначеному році, внаслідок чого відносний показник зріс.

У 2023 році кількість випадків застосування статті 70 КК України збільшилася до 9,4 тис., однак їх питома вага знизилася до 14,1 %, що свідчить про відновлення загальної кількості засуджених швидшими темпами, ніж кількості випадків призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень. Подальша тенденція характеризується поступовим скороченням відповідних показників: у 2024 році покарання за правилами статті 70 КК України було призначено 8,2 тис. особам (13,4 %), а у 2025 році — 7 тис. особам (13 %).

Схожа тенденція простежується і щодо застосування статті 71 КК України. У 2020–2021 роках покарання за сукупністю вироків призначалося приблизно кожному восьмому засудженому (12,6–13,2 %), тоді як починаючи з 2022 року спостерігається стале зниження цього показника. Так, у 2022 році відповідні правила були застосовані до 6,1 тис. осіб (12,3 %), у 2023 році — до 6,8 тис. осіб (10,2 %), у 2024 році — до 6,2 тис. осіб (10 %), а у 2025 році — до 5 тис. осіб (9 %). Отже, за шість років частота застосування статті 71 КК України скоротилася майже на третину.

Наведені статистичні дані дають підстави зробити декілька висновків. По-перше, застосування правил призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень є звичайним елементом судової практики та здійснюється приблизно щодо кожного сьомого засудженого. По-друге, інститут призначення покарання за сукупністю вироків застосовується істотно рідше, що обумовлено особливостями його юридичної природи та значно вужчими підставами застосування. По-третє, після 2022 року простежується загальна тенденція до зменшення питомої ваги застосування обох інститутів, що може бути пов'язано як зі зміною структури зареєстрованої злочинності та

судової практики, так і зі зменшенням кількості кримінальних проваджень, у яких виникають передбачені статтями 70 та 71 КК України юридичні підстави для визначення остаточного покарання.

Таким чином, статистичні показники не лише підтверджують вагоме практичне значення інститутів призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та за сукупністю вироків, а й свідчать про необхідність подальшого вдосконалення механізму їх правового регулювання та забезпечення єдності судової практики. Враховуючи, що зазначені кримінально-правові конструкції безпосередньо впливають на визначення остаточного покарання, від правильності їх застосування залежить реалізація принципів законності, справедливості, індивідуалізації кримінальної відповідальності та пропорційності державного примусу.

Також аналіз статистичних даних щодо практики призначення покарання особам, засудженим за вчинення кримінальних правопорушень у складі організованих груп та злочинних організацій, свідчить про наявність усталених тенденцій застосування спеціальних правил призначення покарання, передбачених статтями 69, 70 та 71 КК України (додатки – діаграми).

Насамперед статистичні показники підтверджують, що найбільш поширеним спеціальним правилом призначення покарання у зазначеній категорії кримінальних проваджень є застосування статті 70 КК України. Протягом досліджуваного періоду частка осіб, яким призначалося покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, коливалася від 36,8 % до 57,7 % від загальної кількості засуджених за кримінальні правопорушення, вчинені у складі організованих груп та злочинних організацій. Якщо у 2020 році відповідні правила були застосовані до 116 осіб (57,7 %), то у 2021–2023 роках спостерігалось поступове зниження як абсолютної кількості таких випадків, так і їх питомої ваги, мінімальне значення якої було зафіксовано у 2023 році (36,8 %). Разом із тим уже у 2024 році відбулося різке зростання цього показника до 165 осіб (53,7 %), а у 2025 році кількість таких випадків збільшилася до 242 осіб, що становило 50 % від загальної кількості засуджених

зазначеної категорії. Отже, застосування положень статті 70 КК України є характерною рисою судової практики щодо кримінальних правопорушень, вчинених у складі організованих груп та злочинних організацій, оскільки майже щодо кожної другої засудженої особи остаточне покарання визначається саме за правилами сукупності кримінальних правопорушень.

Натомість стаття 71 КК України застосовується істотно рідше. Упродовж 2020–2023 років частка призначення покарання за сукупністю вироків залишалася практично незмінною та перебувала у межах від 4,6 % до 5,5 %, що свідчить про відносну сталість судової практики у цій частині. Лише починаючи з 2024 року простежується певне зростання відповідних показників: кількість таких випадків збільшилася до 29 осіб (9,4 %), а у 2025 році — до 39 осіб (8 %). Незважаючи на таку динаміку, застосування статті 71 КК України залишається винятковим порівняно із призначенням покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, що обумовлено особливостями юридичних підстав її застосування.

Не менш показовою є практика застосування статті 69 КК України, яка передбачає можливість призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. На відміну від статей 70 та 71 КК України, частота її застосування протягом усього досліджуваного періоду залишалася відносно стабільною. Питома вага таких випадків коливалася у межах від 21,1 % до 30,4 %, що свідчить про системне використання судами цього інституту під час індивідуалізації покарання навіть у справах щодо найбільш небезпечних форм співучасті. Найвищий рівень застосування статті 69 КК України було зафіксовано у 2022 році (30,4 %), тоді як у наступні роки цей показник стабілізувався на рівні близько чверті всіх засуджених. У 2025 році більш м'яке покарання було призначено вже 121 особі, що становило 25 % від загальної кількості засуджених у цій категорії кримінальних проваджень.

Таким чином, результати проведеного аналізу свідчать, що у справах про кримінальні правопорушення, вчинені у складі організованих груп та злочинних організацій, домінуючим спеціальним правилом призначення

покарання є застосування статті 70 КК України, тоді як положення статті 71 КК України мають значно вужчу сферу застосування. Водночас відносно стабільний рівень використання статті 69 КК України свідчить про послідовне застосування судами механізмів індивідуалізації кримінальної відповідальності навіть у провадженнях щодо найбільш суспільно небезпечних форм співучасті. Отримані статистичні дані підтверджують, що спеціальні правила призначення покарання не мають виключного характеру, а є важливими інструментами реалізації принципів справедливості, індивідуалізації покарання та забезпечення належної кримінально-правової оцінки множинності кримінальних правопорушень і вироків.

За цих умов, вказані статистичні дані свідчать про те, що інститут призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та за сукупністю вироків має значне практичне застосування. У зв'язку з цим питання вдосконалення правового регулювання та забезпечення єдності підходів до призначення покарання за сукупністю вироків зберігає свою актуальність.

Тому, з метою з'ясування особливостей застосування положень ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК України було проведено анкетування 28 суддів. Більшість опитаних (67 %) мають стаж роботи на посаді судді від 5 до 10 років, що свідчить про достатній рівень їх практичного досвіду.

Аналіз відповідей показав, що застосування правил призначення покарання за сукупністю вироків трапляється у судовій практиці переважно іноді (84 %). Визначальними критеріями при призначенні остаточного покарання судді вважають сукупну оцінку тяжкості кримінального правопорушення та даних про особу винного (82 %). При цьому 75 % респондентів визнали індивідуалізацію покарання ключовим принципом застосування ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК України, а 81 % зазначили, що остаточне покарання має переважно залежати від конкретних обставин кримінального провадження.

Серед обставин, які найчастіше враховуються при визначенні остаточного покарання, судді виділили тяжкість нового кримінального правопорушення (64 %). Водночас 91 % опитаних вважають чинне законодавче регулювання призначення покарання за сукупністю вироків недостатньо визначеним, а 65 % зазначили, що у практиці виникали труднощі із застосуванням відповідних норм КК України.

Важливу роль у забезпеченні єдності практики відіграють правові позиції Верховного Суду: 77 % суддів зазначили, що вони мають істотне значення при прийнятті рішень щодо призначення покарання за сукупністю вироків. При цьому 72 % респондентів підтримали необхідність законодавчого вдосконалення положень ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК України.

Щодо моменту виникнення сукупності вироків думки суддів розподілилися: 47 % пов'язують його з постановленням обвинувального вироку, а 54 % — із набранням ним законної сили. Водночас 78 % підтримують законодавче визначення поняття «сукупність вироків» у КК України.

Найбільш актуальною проблемою застосування ст. 71 КК України судді визначили складність відмежування її положень від ч. 4 ст. 70 КК України (77 %). Більшість респондентів (92 %) вважають, що при призначенні покарання за сукупністю вироків однаково важливими мають бути принципи законності, справедливості, індивідуалізації, пропорційності та невідворотності кримінальної відповідальності.

Отже, результати опитування свідчать про наявність практичних і законодавчих проблем у сфері призначення покарання за сукупністю вироків. Основними проблемними питаннями залишаються недостатня визначеність норм КК України, складність розмежування ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК України, а також необхідність формування більш чітких критеріїв призначення остаточного покарання. Водночас судова практика та правові позиції Верховного Суду відіграють важливу роль у забезпеченні однакового застосування цих положень.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що інститут призначення покарання за сукупністю вироків, закріплений у ст. 71 КК України, загалом забезпечує реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності у випадках вчинення нового кримінального правопорушення після постановлення попереднього обвинувального вироку. Водночас результати комплексного аналізу норм кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, практики Верховного Суду, а також проведеного порівняльно-правового дослідження свідчать про наявність низки законодавчих прогалин і внутрішніх неузгодженостей, які негативно впливають на ефективність функціонування цього інституту та не забезпечують належного рівня правової визначеності.

Насамперед це стосується відсутності у кримінальному законі чіткого визначення юридичного моменту виникнення сукупності вироків. Чинна редакція ст. 71 КК України пов'язує застосування відповідних правил із фактом постановлення попереднього обвинувального вироку, однак не враховує, що до набрання вироком законної сили він не породжує остаточних кримінально-правових наслідків, може бути змінений або скасований судом апеляційної чи касаційної інстанції, а відтак не може розглядатися як безумовна підстава для застосування більш суворого порядку призначення покарання [23]. Такий підхід створює колізію між положеннями кримінального та кримінального процесуального законодавства, суперечить принципу презумпції невинуватості, відповідно до якого особа вважається невинуватою до набрання обвинувальним вироком законної сили, а також не повною мірою узгоджується з принципом правової визначеності як складовою верховенства права.

Проведене дослідження зарубіжного законодавства підтверджує обґрунтованість такого висновку. Так, хоча переважна більшість держав пострадянської правової сім'ї традиційно пов'язує виникнення сукупності вироків із фактом постановлення обвинувального вироку, законодавство окремих європейських держав виходить із принципово іншої концепції, відповідно до якої визначальним юридичним фактом є саме набрання

обвинувальним вироком законної сили. Такий підхід є більш послідовним з позицій конституційних засад кримінального судочинства, забезпечує належний баланс між принципами законності, презумпції невинуватості, правової визначеності та індивідуалізації кримінальної відповідальності, а також узгоджується із загальною логікою виникнення кримінально-правових наслідків обвинувального вироку. Саме тому його імплементація в українське кримінальне законодавство сприятиме усуненню існуючих колізій між нормами різних галузей права та підвищить системність кримінально-правового регулювання.

Не менш важливою проблемою є відсутність законодавчо визначених критеріїв, які утворюють юридичний склад сукупності вироків. Нині закон не встановлює, які саме обставини є обов'язковими для застосування правил ст. 71 КК України, що зумовлює неоднакове тлумачення цієї норми судами. З урахуванням проведеного дослідження видається доцільним нормативно закріпити, що сукупність вироків виникає лише за наявності одночасно таких юридичних фактів: набрання попереднім обвинувальним вироком законної сили; вчинення нового кримінального правопорушення після цього моменту; наявність повністю або частково невідбутої частини покарання; постановлення нового обвинувального вироку. Закріплення саме такого юридичного складу забезпечить чітке відмежування сукупності вироків від сукупності кримінальних правопорушень, виключить неоднозначне тлумачення закону та створить належні передумови для формування сталої судової практики [23].

Проведений аналіз також дозволив сформулювати важливий теоретичний висновок про те, що індивідуалізація покарання за сукупністю вироків має дворівневу структуру. На першому рівні суд визначає покарання за нове кримінальне правопорушення відповідно до загальних засад призначення покарання, передбачених ст. 65 КК України, а на другому — здійснює індивідуалізацію остаточного покарання шляхом визначення обсягу приєднання невідбутої частини покарання за попереднім вироком. Отже, суддівський розсуд реалізується не одноразово, а на двох взаємопов'язаних

стадіях, що обумовлює необхідність законодавчого визначення критеріїв його здійснення саме при застосуванні ст. 71 КК України. Відсутність таких критеріїв призводить до надмірної дискреції суду та негативно впливає на однаковість судової практики [23].

Особливого значення набуває питання визначення поняття невідбутої частини покарання, яка є обов'язковою передумовою застосування ст. 71 КК України. Проведене дослідження підтвердило, що невідбута частина покарання може існувати виключно після набрання обвинувальним вироком законної сили, оскільки лише з цього моменту виникають кримінально-правові наслідки, пов'язані з виконанням покарання. Саме тому поняття невідбутої частини покарання повинно тлумачитися у системному взаємозв'язку з положеннями кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства. Такий підхід забезпечує узгодженість різних галузей законодавства та відповідає принципам верховенства права і правової визначеності [23].

Не менш важливим результатом дослідження стало встановлення необхідності нормативного врегулювання співвідношення положень ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК України у випадках так званої «розірваної» сукупності кримінальних правопорушень. Аналіз еволюції практики Верховного Суду свідчить про відсутність єдиного підходу до вирішення питання щодо можливості самостійного виконання вироків у випадках, коли за одним із них особу було звільнено від відбування покарання з випробуванням. На нашу думку, такий підхід не повною мірою відповідає змісту кримінального закону, оскільки ні ст. 70, ні ст. 71 КК України не передбачають самостійне виконання вироків як самостійний спосіб визначення остаточного покарання. Натомість системне тлумачення норм Загальної частини КК України свідчить, що законодавець виходить із концепції призначення єдиного остаточного покарання, яке має охоплювати всю сукупність кримінальних правопорушень, щодо яких на момент постановлення остаточного вироку здійснюється кримінально-правова оцінка [23].

Проведений порівняльно-правовий аналіз також дозволив встановити, що законодавство більшості держав постсоціалістичної правової сім'ї містить додаткові гарантії реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Зокрема, у багатьох державах законодавчо передбачено, що остаточне покарання за сукупністю вироків у будь-якому разі повинно бути більш суворим як за покарання, призначене за новий злочин, так і за невідбуту частину покарання за попереднім вироком. Подібне правило забезпечує логічну завершеність кримінально-правового регулювання, виключає можливість фактичного покращення становища особи внаслідок вчинення нового кримінального правопорушення та гарантує реальну реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Водночас таке положення не суперечить принципу індивідуалізації покарання, оскільки визначає лише мінімальні межі остаточного покарання, залишаючи суду можливість індивідуалізувати його в установлених законом межах [32, с. 33].

Дослідження також засвідчило недостатню нормативну врегульованість порядку застосування до осіб, засуджених за сукупністю вироків, суміжних кримінально-правових інститутів, насамперед умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, амністії та інших видів звільнення від відбування покарання. Відсутність спеціальних положень у статтях 81 та 82 КК України породжує різні підходи до визначення мінімального строку фактичного відбуття остаточного покарання та негативно впливає на єдність судової практики. Враховуючи, що остаточне покарання є єдиним покаранням, яке виконується, доцільно законодавчо встановити єдиний порядок визначення строків для застосування зазначених інститутів залежно від категорії найбільш тяжкого кримінального правопорушення, врахованого при призначенні остаточного покарання [23].

Заслуговує на увагу і позитивний досвід держав романо-германської та англо-американської правових сімей щодо законодавчого визначення меж суддівського розсуду при призначенні остаточного покарання. Аналіз зарубіжного законодавства переконливо свідчить, що ефективність

функціонування інституту сукупності вироків значною мірою забезпечується саме нормативним визначенням критеріїв застосування принципів поглинення, повного або часткового складання покарань, встановленням максимальних меж остаточного покарання та обов'язкових обставин, які підлягають врахуванню судом. Імплементація аналогічних підходів у ст. 71 КК України дозволить суттєво обмежити ризики надмірної дискреції суду та підвищити передбачуваність судових рішень [23].

Отже, проведене дослідження підтвердило, що інститут призначення покарання за сукупністю вироків, незважаючи на його широке практичне застосування, залишається одним із найбільш проблемних інститутів кримінального права. Аналіз статистичних даних, результатів анкетування суддів, практики Верховного Суду, положень кримінального законодавства та зарубіжного досвіду засвідчив наявність законодавчих прогалин і неоднозначності правозастосування, насамперед щодо визначення моменту виникнення сукупності вироків, співвідношення положень ч. 4 ст. 70 і ст. 71 КК України, меж суддівського розсуду, порядку призначення остаточного покарання, а також застосування суміжних кримінально-правових інститутів [23].

Отримані результати обґрунтовують необхідність комплексного вдосконалення кримінального законодавства шляхом законодавчого визначення поняття та юридичних ознак сукупності вироків, конкретизації підстав і порядку застосування ст. 71 КК України, нормативного врегулювання особливостей призначення остаточного покарання, а також застосування умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, амністії та інших інститутів щодо осіб, засуджених за сукупністю вироків [23]. Запропоновані підходи ґрунтуються на системному аналізі національного законодавства, практики Верховного Суду та позитивного зарубіжного досвіду, спрямовані на усунення існуючих колізій, обмеження надмірної суддівської дискреції, забезпечення єдності судової практики й підвищення рівня правової визначеності. Їх реалізація сприятиме більш

ефективному застосуванню інституту призначення покарання за сукупністю вироків та посиленню гарантій реалізації принципів законності, справедливості, пропорційності, індивідуалізації покарання і невідворотності кримінальної відповідальності.

Висновки до розділу 3.

1. Дослідження зарубіжного законодавства засвідчило відсутність єдиної моделі правового регулювання призначення покарання за сукупністю вироків. Водночас для різних правових систем характерними є спільні підходи, спрямовані на забезпечення законності, справедливості, пропорційності, індивідуалізації покарання та невідворотності кримінальної відповідальності. Для вдосконалення національного законодавства доцільним є використання концептуальних підходів зарубіжних держав, а не механічне запозичення окремих правових конструкцій.

2. Аналіз чинного законодавства України свідчить, що положення ст. 71 КК України потребують удосконалення у зв'язку з невизначеністю моменту виникнення сукупності вироків, відсутністю законодавчо закріплених критеріїв її застосування, недостатньою конкретизацією меж суддівського розсуду та неузгодженістю окремих положень кримінального, кримінального процесуального і кримінально-виконавчого законодавства, що негативно впливає на єдність судової практики.

3. Результати анкетування суддів підтвердили актуальність виявлених проблем. Переважна більшість респондентів вважає законодавче регулювання призначення покарання за сукупністю вироків недостатньо визначеним, відзначає труднощі при розмежуванні положень ч. 4 ст. 70 та ст. 71 КК України і підтримує необхідність законодавчого визначення поняття «сукупність вироків» та вдосконалення відповідних норм кримінального

закону. Водночас судді відзначають визначальне значення правових позицій Верховного Суду для забезпечення однакового застосування законодавства.

4. Вдосконалення інституту призначення покарання за сукупністю вироків має здійснюватися комплексно та передбачати законодавче визначення моменту виникнення сукупності вироків, її юридичних ознак, критеріїв визначення остаточного покарання, співвідношення положень статей 70 і 71 КК України, а також особливостей застосування суміжних кримінально-правових інститутів щодо остаточного покарання.

5. Запропоновані напрями вдосконалення спрямовані на формування системної моделі призначення покарання за сукупністю вироків, що забезпечить узгодженість кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, підвищить рівень правової визначеності, сприятиме єдності судової практики та більш повній реалізації принципів законності, справедливості, пропорційності, індивідуалізації покарання і невідворотності кримінальної відповідальності.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного комплексного дослідження сформульовано концептуальні висновки та пропозиції, спрямовані на досягнення поставленої мети, які полягають в наступному:

1. Доведено, що призначення покарання за сукупністю вироків є самостійною формою реалізації кримінальної відповідальності, яка має власні матеріально-правові підстави застосування, особливий порядок визначення остаточного покарання та відмінне функціональне призначення порівняно з правилами призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень. На відміну від положень статті 70 КК України, застосування статті 71 КК України зумовлене вчиненням нового кримінального правопорушення особою, яка вже зазнала кримінально-правового осуду держави, що свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпечності її поведінки та обґрунтовує встановлення більш суворих правил визначення остаточного покарання. Це дозволило обґрунтувати, що відмінності між статтями 70 і 71 КК України мають не лише формальний характер, а й ґрунтуються на різній правовій природі, підставах застосування та цілях кримінально-правового реагування.

2. Обґрунтовано необхідність законодавчого уточнення статті 71 КК України шляхом визначення, що кримінально-правові наслідки попереднього обвинувального вироку при призначенні покарання за сукупністю вироків можуть наставати лише після набрання ним законної сили, а не з моменту його постановлення. Запропонований підхід усуває колізії між кримінальним, кримінальним процесуальним та кримінально-виконавчим законодавством, забезпечує дотримання принципів презумпції невинуватості, правової визначеності та верховенства права, сприяє єдності судової практики й гармонізації кримінального законодавства України з європейськими стандартами.

3. Доведено, що обов'язковою матеріально-правовою підставою застосування статті 71 КК України є наявність невідбутої частини покарання за обвинувальним вироком, який набрав законної сили. Обґрунтовано, що зміст поняття «невідбута частина покарання» має визначатися шляхом системного тлумачення норм кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, оскільки саме ці галузі права у сукупності визначають момент виникнення статусу засудженого, початок виконання покарання, порядок обчислення строків його відбування та підстави зміни їх перебігу. Такий підхід виключає можливість врахування покарання за вироком, який не набрав законної сили, та забезпечує реалізацію принципів законності, презумпції невинуватості, правової визначеності й верховенства права.

4. Обґрунтовано, що звільнення від відбування покарання з випробуванням не змінює порядку призначення остаточного покарання за правилами ч. 4 ст. 70 КК України і не може розглядатися як самостійний спосіб реалізації кримінальної відповідальності. Встановлено, що чинне законодавство не допускає альтернативного виконання кількох вироків або відступу від передбаченого законом механізму визначення остаточного покарання. Застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням можливе лише після визначення остаточного покарання за відповідними правилами, що забезпечує послідовність реалізації кримінально-правових приписів і єдність судової практики.

5. Встановлено, що чинне кримінальне законодавство не містить спеціального правового регулювання застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання до осіб, яким остаточне покарання призначено за сукупністю кримінальних правопорушень або за сукупністю вироків. Обґрунтовано, що застосування статей 81 та 82 КК України має здійснюватися щодо остаточного покарання, визначеного за сукупністю, з урахуванням ступеня тяжкості найбільш тяжкого кримінального правопорушення. Такий підхід відповідає

принципам справедливості, індивідуалізації кримінальної відповідальності та правової визначеності, однак потребує законодавчого закріплення для усунення прогалин і забезпечення єдності судової практики.

6. За результатами порівняльно-правового дослідження встановлено, що вдосконалення національного законодавства має ґрунтуватися не на механічному запозиченні окремих зарубіжних моделей, а на адаптації вироблених у зарубіжному кримінальному праві концептуальних підходів до особливостей національної правової системи. Зокрема, позитивним є досвід Федеративної Республіки Німеччина, Швейцарської Конфедерації та Французької Республіки щодо забезпечення нормативної визначеності загальних засад призначення покарання та законодавчого окреслення меж суддівської дискреції, а також Республіки Польща і Республіки Болгарія, кримінальне законодавство яких характеризується більш деталізованим регулюванням правил призначення покарання за множинності кримінальних правопорушень. На цій основі запропоновано комплексний підхід до вдосконалення правового регулювання призначення покарання за сукупністю вироків, який передбачає законодавче визначення моменту виникнення сукупності вироків, нормативне закріплення підстав і умов застосування статті 71 КК України, конкретизацію критеріїв повного або часткового приєднання невідбутої частини покарання, визначення меж суддівського розсуду при призначенні остаточного покарання та узгодження положень кримінального, кримінального процесуального і кримінально-виконавчого законодавства. Реалізація запропонованого підходу сприятиме підвищенню рівня правової визначеності, забезпеченню єдності судової практики та гармонізації кримінального законодавства України із сучасними європейськими стандартами.

7. Обґрунтовано комплексний підхід до вдосконалення кримінально-правового регулювання призначення покарання за сукупністю вироків, який передбачає законодавче визначення моменту виникнення сукупності вироків, нормативне закріплення підстав і умов застосування статті 71 КК України,

конкретизацію критеріїв повного або часткового приєднання невідбутої частини покарання та меж суддівського розсуду при визначенні остаточного покарання, врегулювання співвідношення положень статей 70 і 71 КК України, а також узгодження їх із правилами застосування умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, амністії та інших видів звільнення від відбування покарання. Реалізація зазначених змін забезпечить усунення законодавчих прогалин і міжгалузевих колізій, підвищить рівень правової визначеності, передбачуваності судових рішень та єдності судової практики, сприятиме ефективній реалізації принципів законності, справедливості, пропорційності, індивідуалізації покарання й невідворотності кримінальної відповідальності, а також гармонізації кримінального законодавства України з сучасними європейськими стандартами.

8. Запропоновано комплекс нормативно-правових змін, спрямований на формування внутрішньо узгодженої моделі призначення покарання за сукупністю вироків в кримінальному праві України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посібн. Київ: Центр навч. літ., 2014. 142 с.
2. Хилюк С. В. Методологія дисертаційних досліджень з питань Особливої частини кримінального права України. Кримінальне право України. 2006. № 5. С. 43–53.
3. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ: Ін Юре, 2010. 812 с.
4. Хилюк С. В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання особливої частини): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Львів, 2007. 304 с.
5. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Київ: А. С. К., 2001. 352 с.
6. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідної діяльності: підруч. для студ. вищ. навч. закл. 3-є вид., стер. Київ: Знання-Прес, 2003. 295 с.
7. Юридична енциклопедія [в 6 т.] / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.; Київ. Укр.енцикл., 2001. Т.3. 2001. 789 с.
8. Білуха М. П. Основи наукових досліджень. Київ: Вища школа, 1997. 271 с.
9. Міщук Н.П. Призначення покарання за сукупністю вироків за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Дніпро, 2021. 198 с.
10. Грищук В. К. Вибрані наукові праці. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 823 с.
11. Грищук В. К. Питання кримінальної відповідальності юридичних осіб в Англії, США, Франції та Республіці Польща. Вісник Академії адвокатури України. 2007. Вип. 10. С. 79–88.

12. Грищук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права. Львів: ЛДУВС, 2009. 112 с.
13. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: монографія. Київ: Атіка, 2005. 332 с.
14. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: автореф. ... докт. юрид. наук.: спец. 12.00.08. Київ, 2005. 38 с.
15. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? Юридичний вісник України. 2013. № 21(934). С. 6–10.
16. Кондуфор Ю. Ю., Сергієнко Г. Я. Історія Української РСР [в 10 т.]/ Т. 9, Київ, 1983. 719 с.
17. Музиченко П.П. Історія держави і права України: Навчальний посібник. К.: Товариство «Знання», КОО, 1999. 662 с.
18. Бойко О. Д. Історія України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Видання 3-тє, виправ., доповн. К.: Академвидав, 2005. 688 с.
19. Крупчан С., Крупчан Т. Новий довідник: Історія України. К.: ТОВ «Казка», 2005. 736 с.
20. Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Ю.І. Шевчука; 3- тє вид. перероб. і доп. К.: Либідь, 1993. 720 с.
21. Швидько Г. К. Історія держави і права України: Хрестоматія для студентів юридичних факультетів вищих навчальних закладів України. Дніпропетровськ, «Дніпрокнига». 2004. 344 с.
22. Бажанов М. І. Множинність злочинів за кримінальним правом України. Харків: Право, 2000. 128 с.
23. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

24. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7. Дата оновлення: 06.11.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/aws/show/v0007700-03#Text>.
25. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29 березня 2018 року у справі справа № 470/207/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73189766>.
26. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18 червня 2019 року у справі № 461/604/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82541725>.
27. Ухвала Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27 серпня 2019 року у справі № 766/39/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84006021>.
28. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01 червня 2020 року у справі № 766/39/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89675588>.
29. Стрижевська А.А. Сукупність злочинів за кримінальним правом України: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2007. 201 с.
30. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [С.В. Албул, А.М. Бабенко, О.А. Гритенко, В.Я. Конопельський, В.О. Меркулова та ін.]; за ред. д.ю.н., проф. О.В. Меркулової, д.ю.н., доцента В.Я. Конопельського. Одеса, 2017. 430 с.
31. Проект Кримінального кодексу України, розроблений Комісією з питань правової реформи на виконання Указ Президента України № 584/2019 від 07 серпня 2019 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/>
32. Бурдін В.М., Мартинишин Г.Р. Призначення покарання за сукупністю вироків (кримінально-правове дослідження) / В.М. Бурдін, Г.Р. Мартинишин. Львів. Ліга-Прес, 2014. 216 с.
33. Дудоров О.О. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

34. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання : монографія. Х. : Фінн, 2008. 336 с.
35. Українське кримінальне право. Загальна частина : підруч. / за ред. В. О. Навроцького. К. : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
36. Мартинишин Г. Зарубіжний досвід регулювання питання призначення по карання за сукупністю вироків // Вісник Львівського університету. 2009. Вип. 49. С. 238-240.
37. Городовенко В.В., Білоконєв В.М. Правові наслідки тлумачення терміна «засуджений» для правильності призначення покарань на підставі ч. 4 ст. 70 або ч. 1 ст. 71 Кримінального кодексу України. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. Науково-практичний юридичний журнал. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справи. Київ. Ін Юре. 2013. № 5(14). С. 75-87.
38. Гаєвський О. С. Пастка законодавства: коли умовне звільнення від покарання призводить до нових запитань. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 34. С. 164–173. <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.21>.
39. Гаєвський О. «Розірвана» засудженням повторність кримінальних правопорушень та нове засудження. *Юридичний вісник*. 2024. Вип. 5. С. 14–24. <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2024.2>.
40. Гаєвський О. С. Проблематика тлумачення поняття «після постановлення вироку» у статті 70 КК України: момент ухвалення чи набрання законної сили? *Актуальні проблеми держави і права*. 2026. Вип. 110. С. 42–50. <https://doi.org/10.32782/apdp.v110.2026.6>.
41. Гаєвський О. С. Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків: сучасна судова практика Верховного Суду. *Juris Europensis Scientia*. 2026. Вип. 2. С. 124–130. <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2026.21>.
42. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29 березня 2018 року у справі № 470/207/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73189766>.

43. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

44. Попій А. С. Призначення покарання за сукупністю злочинів у кримінальному праві України: дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, [2020], URL: <https://surl.li/alunrz>.

45. Мартинишин Г.Р. Пропозиції щодо вдосконалення правил призначення покарання за сукупністю вироків. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 242-247.

46. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. Енцикл.». 1998. Т. 2; Д-Й. 1999. 744 с.

47. Сучасна правова енциклопедія / за заг. ред. О.В. Зайчука; Ін-т законодавства Верховної Ради України. К.: Юрінком Інтер, 2010. 384 с.

48. Рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2017 року № 1-п/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#Text>.

49. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.

50. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2019 року у справі № 536/2475/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86365236>.

51. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України № 1129-IV від 11 липня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

52. Юдківська Г. Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського суду з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. К., 2008. 20 с.

53. Яворський Б. Принцип презумпції невинуватості потребує удосконалення. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2008. Вип. 47. С. 271–282.

54. Бойко В. Деякі проблемні питання процесуального статусу підозрюваного та обвинуваченого за новим КПК України. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. XIX звітної наук.-практ. конфер. (7–8 лютого 2013 р.). Львів: Юридичний факультет Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2013. 380 с.

55. Окрема (частково розбіжна) думка судді Конституційного Суду України В. Лемака стосовно Рішення Конституційного Суду України від 19 травня 2026 року № 3-р/2026.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb03d710-26#Text>.

56. Рішення Європейського суду з прав людини від 20 жовтня 2011 року у справі «Нейдет Шахін і Періхан Шахін проти Туреччини» («Nejdet Sahin and Perihan Sahin v. Turkey», заява № 13279/05),
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-212494>.

57. Рішення Європейського суду з прав людини від 04 червня 2015 року у справі «Ruslan Yakovenko v. Ukraine» (заява №5425/11),
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-192490>.

58. Рішення Європейського суду з прав людини від 27 червня 1968 року у справі «Wemhoff v. Germany», (заява № 2122/64),
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57595>.

59. Дудоров О. М. Обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання: поняття, правова природа, значення. Вісник Запорізького національного університету. 2011. № 1. С. 204–211.

60. Дудоров О. М. Спеціальні засади призначення покарання. Слово національної школи суддів України. 2012. № 1. С. 121–135.

61. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 488 с.

62. Макаренко А. С. Проблема принципів призначення покарання у сучасній науці кримінального права. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць / редкол.: С. В. Ківалов (гол. ред.) та ін. Одеса, 2010. Вип. 55. С. 176–181.

63. Сахарук Т. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз: дис.... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 196 с.

64. Сахарук Т. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз: автореф. дис. ... к.ю.н. : спец. 12.00.08. К., 2006. С. 16.

65. Судово-практичний коментар до Кримінального кодексу України/упорядник і автор передмови М.І. Хавронюк. К.: Юрисконсульт. 2006. 550 с.

66. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.) : навч. посіб. / І. Й. Бойко. Л. : ЛНУ ім. І.Франка, 2013. 408 с.

67. Наумова О. С. Деякі питання практики призначення покарання за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. II Львівський форум кримінальної юстиції «Правова реформа у сфері кримінальної юстиції: ключові параметри та прогноз подальшого розвитку»: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 23–24 верес. 2016 р.). Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 151–154.

68. Тацій В., Борисов В., Тютюгін В. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України. *Право України*. 2010. № 9. С. 5–15.

69. Тютюгін В. І. Питання гуманізації кримінальної відповідальності та їх реалізація в деяких законодавчих новелах. Проблеми боротьби зі злочинністю. 2009. № 100. С. 313–323.

70. Тютюгін В. І. Призначення покарання за сукупністю злочинів. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / за заг. ред. В.Я. Тація. Харків, 2017. Т. 17: Кримінальне право. С. 803–805.

71. Тютюгін В. І., Ус О. В. Призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті. Питання боротьби зі злочинністю. 2010. Вип. 19. С. 36–47.

72. Ус О. В. Індивідуалізація покарання підбурювача злочину. *Актуальні проблеми правознавства*: матер. наук. конф. молодих учених та здобувачів (м. Харків, 2004 р.) / за ред. М. І. Панова. Харків: Нац. юрид. академія України, 2004. С. 132–135.

73. Денисова Т. А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.: спец. 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 38 с.
74. Денисова Т. А. Основні тенденції діяльності держави у сфері застосування кримінальних покарань. Вісник Львівського Університету. Серія: «Юридична». 2010. № 50. С. 260–267.
75. Денисова Т. А. Покарання в системі протидії злочинності. Вісник Асоціації кримінального права України. 2013. № 1 (1). С. 409–423.
76. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: монографія. Запоріжжя: Класичний приватний ун-т, 2007. 340 с.
77. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14 вересня 2021 року у справі № 127/25037/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861342>.
78. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1960 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05#Text>; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05#Text>.
79. Постанова пленуму Верховного Суду України № 22 від 22 грудня 1995 року «Про практику призначення судами кримінального покарання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0022700-95#Text>.
80. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 червня 2018 року у справі №511/37/16-к. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/75042896>.
81. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер. 2016. 1064 с.
82. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер. 2018. 1104 с.

83. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 вересня 2019 року у справі №199/1496/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/84583234>.

84. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор». 2019. 1384 с.

85. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка. 2012. 1316 с.

86. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 лютого 2021 року у справі № 760/26543/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/95042469>.

87. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 червня 2021 року у справі № 443/806/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/97771999>.

88. Задоя К. П. Проблеми призначення покарання за нововиявлені «епізоди» «розірваної» злочинної поведінки особи в судовій практиці України. Наше право. 2013. № 8. С. 105-110.

89. Арманов М. Призначення покарання за сукупністю злочинів при застосуванні звільнення від відбування покарання з випробуванням. Вісник прокуратури. 2015. № 5 (167). С. 65–69.

90. Навроцький В. О. Кримінальне право і кримінальне законодавство: співвідношення понять. Право України. 2011. № 9. С. 23–29.

91. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 4 вересня 2023 року у справі № 404/2081/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396688>.

92. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22 травня 2018 року у справі № 753/18479/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74309856>.

93. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 5 березня 2020 року у справі № 265/5853/17.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88265836>.

94. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 5 вересня 2019 року у справі № 643/12543/16-к.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84211536>.

95. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22 січня 2019 року у справі № 708/40/18.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79383420>.

96. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 953/6732/22.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111772584>.

97. Ухвала Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 16 серпня 2018 року у справі № 183/163/14.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76054009>.

98. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 8 лютого 2018 року у справі № 361/2704/16-к.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72199331>.

99. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 квітня 2018 року у справі № 298/95/16-к.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73598811>.

100. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 травня 2018 року у справі № 492/884/16-к.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74265706>.

101. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 листопада 2018 року у справі № 740/2608/17.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78131258>.

102. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 19 червня 2019 року у справі № 630/163/16-к.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82499795>.

103. Закону України «Про застосування амністії в Україні» від 1 жовтня 1996 року № 392/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80#Text>

104. Закону України «Про амністію у 2016 році» від 22 грудня 2016 року № 1810-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1810-19#Text>.

105. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 1 листопада 2018 року у справі № 753/12073/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77654120>.

106. Ухвала Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 2 квітня 2018 року у провадженні № 51-3546ск18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73157390>.

107. Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>.

108. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 лютого 2018 року у справі № 154/2423/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72378219>.

109. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 07 листопада 2018 року у справі № 418/689/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77720745>.

110. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 лютого 2024 року у справі № 686/11385/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117241448>.

111. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 червня 2020 року у справі № 766/39/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89649276>.

112. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 червня 2018 року у справі № 511/37/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75042896>.

113. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 травня 2018 року в справі № 487/572/16-к.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74188612>.

114. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15 липня 2025 року у справі № 462/7107/24.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129015149>.

115. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 03 квітня 2018 року у справі № 489/6871/15.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73304811>.

116. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 25 жовтня 2018 року у справі № 140/463/16-к.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77586947>.

117. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 лютого 2020 року у справі № 148/871/17.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87951204>.

118. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18 квітня 2019 року у справі № 408/5060/17-к.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81329433>.

119. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 08 лютого 2021 року у справі № 390/235/19.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94974219>.

120. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 березня 2019 року у справі № 137/84/17.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80716309>.

121. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 вересня 2018 року у справі № 263/12658/16-к.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76673363>.

122. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18 грудня 2018 року у справі № 131/862/17.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78979866>.

123. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29 жовтня 2019 року у справі № 686/5314/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85295617>.
124. Горох О.П. Звільнення від покарання за проєктом нового Кримінального кодексу України. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Юридичні науки. Том 8 (2021) К., 2022. С. 3–15. DOI: 10.18523/2617-2607.2021.8.3-15.
125. Горох О., Коломієць С. Про систему загальних засад звільнення від покарання. *Evropský politický a právní diskurz*. 2022. Vol. 9, Issue 5. pp. 81-96. DOI: 10.46340/erpd.2022.9.5.6.
126. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія / за заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. К.: Компанія ВАІТЕ, 2024. 494 с.
127. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 304 с.
128. Schmallegger, Frank. *Corrections in the 21st century* / Frank Schmallegger, John Ortis Smykla. USA / Glencoe McGraw-Hill. 500 с.
129. Кваша О.О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність. К.: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. 560 с.
130. Козакова І.В. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі за законодавством України та Держави Ізраїль: монографія / за наук. ред. В.О. Глушкова. К., 2019. 180 с.
131. Кримінальний кодекс Швейцарії / пер. з нім. Київ: Зерцало, 2000. 138 с.
132. Кримінальний кодекс Іспанії / за ред. та передм. д-ра юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецової і д-ра юрид. наук, проф. Ф. М. Решетнікова. ЗЕРЦАЛО, 1998. 218 с.
133. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина / пер. з нім. Зерцало, 2000. 208 с.

134. Кримінальний кодекс Республіки Болгарія / редкол.: А. І. Лукашов (наук. ред.) та ін.; пер. з болг. Д. В. Мілушев, А. І. Лукашов; вступ. ст. А. І. Айдарова. Мінськ: Тесей, 2000. 192 с.
135. Кримінальний кодекс Республіки Польща / пер. з пол. Д. А. Барілович та ін.; адапт. пер. і наук. ред. Е. А. Саркісова, А. І. Лукашова; за заг. ред. Н. Ф. Кузнецової. Мінськ: Тесей, 1998. 128 с.
136. Кримінальний кодекс Франції / пер. з фр. та передм. канд. юрид. наук, доц. Н. Є. Крилової; наук. ред. канд. юрид. наук, доц. Л. В. Головка, канд. юрид. наук, доц. Н. Є. Крилової. Юридичний центр Пресс, 2002. 650 с.
137. Кримінальний кодекс Швеції / пер. з фр. та передм. канд. юрид. наук, доц. Н. Є. Крилової; наук. ред. канд. юрид. наук, доц. Л. В. Головка, канд. юрид. наук, доц. Н. Є. Крилової. Юридичний центр Пресс, 2001. 320 с.
138. Дорфман М. Закон про кримінальне право Ізраїлю: постійний переклад. Наука, 2010. 315 с.
139. Верховний Суд. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції, URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Stany%20zdiisnenna%20pravosydda%20y%20kruminalnyh_provadgennah_admin_prapoporyshen_2024.pdf?utm_source.
140. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально-правове значення: автореф. дис. канд. юрид. наук.: спец. 12.00.08. Київ., 2005. 24 с.
141. Гудима Д. «В законодавстві України не закріплено поняття прецедент, однак це не означає, що де-факто його не існує», офіційний сайт «Судова влада України», 04.03.2019. URL: <https://court.gov.ua/press/news/659343/>.
142. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
143. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

144. Галай А. Сучасні підходи до визначення строку попереднього ув'язнення. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. С. 59–66.
145. Закон України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення» від 18 травня 2017 року № 2046-VIII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T172046?ed=2017_05_18.
146. Указ Президента України № 584/2019 від 07 серпня 2019 року «Питання Комісії з питань правової реформи». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>.
147. Концепція реформування КК України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept>.
148. Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування: монографія / Тацій В. Я., Борисов В. І., Демидова Л. М. Харків: Право, 2017. 400 с.
149. Судово-практичний коментар до Кримінального кодексу України / упорядник і автор передмови М.І. Хавронюк. К.: Юрисконсульт. 2006. 550 с.
150. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.) : навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2013. 408 с.
151. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред.: А. С. Беніцький та ін. К. : Істина, 2011. 1112 с.
152. Кримінальне право України. Загальна частина : навч.-метод. посіб. Міжнар. гуманіт. ун-т. К. : Фенікс, 2012. 112 с.
153. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред.: В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-е вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 456 с.
154. Julian V Roberts and Oren Gazal-Ayal STATUTORY SENTENCING REFORM IN ISRAEL: EXPLORING THE SENTENCING LAW OF 2012. URL: http://journals.cambridge.org/abstract_S0021223713000162.

155. Kisic Nina and Sarah King. Toward a More Lenient Law: Trends in Sentencing from the European Court of Human Rights. Human Rights Brief 21. 2014. No. 2. P. 9–15.
156. Kooijmans T. L'harmonisation des sanctions penales en Europe. Netherlands. 2009. URL: https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00419159v2/file/RAPPORTS_NATIONAUX_-_The_Netherlands_-_Tijs_KOOIJMANS.pdf.
157. Kremnitzer M. Is There a Rational Justification for Punishing an Accomplished Crime More Severely than an Attempted Crime? A Comment on Prof.Dr. Bjorn Burkhardt's Paper. URL: <http://digitalcommons.law.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1055&context=jpl>.
158. Lovegrove Austin. Sentencing the multiple offender: judicial practice and legal principle. Australian Institute of Criminology, 2004. 190 p.
159. Michael Tonry. Purposes and Functions of Sentencing, 34 Crime & Just.1 (2006), available at. URL: http://scholarship.law.umn.edu/faculty_articles/495.
160. Mistretta v. United States, 488 U.S. 361, 109 S. Ct. 647, 102 L. Ed. 2d 714, 1989 U.S. LEXIS 434, 57 U.S.L.W. 4102 (U.S. Jan. 18, 1989). URL: <https://www.casebriefs.com/blog/law/administrative-law/administrative-law-keyedto-lawson/the-constitution-and-the-administrative-state/mistretta-v-united-states/>.
161. Mitigating factors. URL: <http://www.justice.govt.nz/publications/publications-archived/1997/sentencing-policy-and-guidance-a-discussion-paper/5.-aggravating-and-mitigating-factors>.
162. More than one Crime? Sentencing for Multiple Offences. URL: <https://www.law.ox.ac.uk/centres-institutes/centre-criminology/blog/2016/01/moreonecrime-sentencing-multiple-offences>.
163. Бурдін В. М. Окремі проблеми застосування амністії в Україні. *Вісник Львівського університету*. Серія: юридична. 2011. Вип. 54. С.335–337.
164. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні. К.: Атіка, 2004. 240 с.

165. Васи́лаш В. М. Деякі питання врахування судом загальних засад призначення покарання. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 2. С. 1–13.

166. Васи́лаш В. М. Достойнства та недоліки Закону України від 15 квітня 2008 року «Про внесення змін до кримінального та кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності». *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XV регіональної науково-практичної конференції. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. С. 290-294.

167. Кримінально-виконавче право: підручник / В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд та ін. ; за ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. Х.: Право, 2011. 328 с.

168. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. К.: Атіка, 2004. 296 с.

169. Горох О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: монографія / Нац. ун-т "Києво-Моги́л. акад.", Київ. регіон. центр НАПрН України. Київ: Дакор, 2019. 676 с.

170. Попій А. С. Призначення покарання за сукупністю злочинів в кримінальному праві України. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2020. 16 с.

171. Паризький І. В., Шнипко О. С. Погашення та зняття судимості щодо осіб, засуджених за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків. *Академічні візії*. 2026. Вип. 52. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19233798>.

172. Paryzkyi I., Chernenok M., Ortynskyi V. et al. Legal aspects of penalties for public asset misuse: challenges of law enforcement studying. *Journal of Law and Political Sciences*. 2025. Vol. 46/2(Special Issue). pp. 299–328. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17071225>.

173. Paryzkyi I., Humin O., Maksymovych R. et al. Criminal liability for the establishment or spread of criminal influence in post-Soviet countries (literature review 2011-2021). *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40(75). pp. 844–854. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4075.50>.

174. Козакова І., Шнипко О. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та суміжні інститути: в контексті позитивного досвіду Держави Ізраїль. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Вип. 35. С. 138–148. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7695907>.

175. Барановський Н.В., Ніколаєнко Т.Б. Співвідношення вини та обставин, які виключають кримінальну протиправність в умовах воєнного стану. Національні інтереси України. 2026. № 5(22). С. 1377–1389. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-5\(22\)-1377-1388](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-5(22)-1377-1388).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Запропоновані автором зміни до Кримінального кодексу України:

1. Доповнити частину четверту статті 70 Кримінального кодексу України абзацом другим такого змісту: «У випадках, передбачених цією частиною, суд призначає остаточне покарання за правилами цієї статті, після чого вирішує питання щодо звільнення особи від відбування призначеного остаточного покарання з випробуванням відповідно до статті 75 цього Кодексу.»;

2. У частині першій статті 71 Кримінального кодексу України слова «після постановлення вироку» замінити словами «після набрання законної сили обвинувальним вироком».

3. Доповнити статтю 71 Кримінального кодексу України новою частиною шостою такого змісту: «6. Якщо після набрання законної сили обвинувальним вироком буде встановлено, що засуджений до його постановлення вчинив інше кримінальне правопорушення (інші кримінальні правопорушення), а після постановлення цього вироку до повного відбуття покарання вчинив нове кримінальне правопорушення (нові кримінальні правопорушення), покарання призначається окремо за кожне кримінальне правопорушення.

Покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, учинених до постановлення вироку, визначається за правилами частини першої статті 70 цього Кодексу, після чого застосовуються правила частини четвертої статті 70 цього Кодексу. За кожне кримінальне правопорушення, учинене після постановлення вироку, покарання призначається окремо, після чого покарання за сукупністю таких кримінальних правопорушень визначається за правилами частини першої статті 70 цього Кодексу. Остаточне покарання за сукупністю вироків визначається відповідно до цієї статті шляхом повного або часткового

приєднання до покарання, визначеного за сукупністю кримінальних правопорушень, учинених після постановлення вироку, невідбутої частини покарання, визначеної відповідно до частини четвертої статті 70 цього Кодексу.

Положення цієї частини застосовуються незалежно від того, чи кваліфікуються кримінальні правопорушення, учинені до та після постановлення вироку, за однією чи різними статтями або частинами статей Особливої частини цього Кодексу.»

**Статистичні дані Державної судової адміністрації України за вироками, що набрали законної сили:
за сукупністю кримінальних правопорушень та за сукупністю вироків покарання (за період з 2020 по 2025 рр.)**

Таблиця №1

Рік	2020	2021	2022	2023	2024	2025
За сукупністю кримінальних правопорушень	10 тис. осіб	8,8 тис. осіб	7,6 тис. осіб	9,4 тис. осіб	8,2 тис. осіб	7 тис. осіб
За сукупністю вироків покарання	8,5 тис. осіб	8,5 тис. осіб	6,1 тис. осіб	6,8 тис. осіб	6,2 тис. осіб	5 тис. осіб
<i>Всього</i>	18,5 тис. осіб	17,3 тис. осіб	13,7 тис. осіб	16,2 тис. осіб	14,4 тис. осіб	12 тис. осіб

Примітка. Таблиця складена на основі відомостей отриманих з таких джерел: Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення за відповідні роки за посиланнями:

- Analiz statistika (kriminal) 2020.pdf;
- https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zvi/Analiz_zdisn_pravos_2021.pdf;
- Analiz_zdisn_pravos_2022.pdf;
- Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf;
- Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2024.pdf;
- Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2025.pdf.

**Статистичні дані щодо застосування ст. 70 та ст. 71 КК України при призначенні покарання особам,
які вчинили злочини у складі організованих груп та злочинних організацій
(за період з 2020 по 2025 рр.)**

Таблиця №2.

Рік	2020	2021	2022	2023	2024	2025
За сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 70 КК)	116 осіб	86 осіб	80 осіб	86 осіб	165 осіб	242 осіб
За сукупністю вироків (ст. 71 КК)	11 осіб	9 осіб	9 осіб	12 осіб	29 осіб	39 осіб
<i>Всього</i>	127 осіб	95 осіб	89 осіб	98 осіб	194 осіб	281 осіб

Примітка. Таблиця складена на основі відомостей отриманих з таких джерел: Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення за відповідні роки за посиланнями:

- Analiz statistika (kriminal) 2020.pdf;
- https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zvi/Analiz_zdisn_pravos_2021.pdf;
- Analiz_zdisn_pravos_2022.pdf;
- Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf;
- Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2024.pdf;
- Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2025.pdf.

Частка осіб, яким призначено покарання за сукупністю кримінальних правопорушень або вироків (2020–2025 роки)

Джерело: складено на підставі даних Державної судової адміністрації України.

Примітка. Діаграму сформовано автором на підставі узагальнення статистичних даних Державної судової адміністрації України, наведених у щорічних аналітичних оглядах «Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення» за 2020–2025 роки (Analiz_statistika_(kriminal)_2020.pdf; Analiz_zdisn_pravos_2021.pdf; Analiz_zdisn_pravos_2022.pdf; Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf; Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2024.pdf; Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2025.pdf).

Примітка. Діаграму сформовано автором на підставі узагальнення статистичних даних Державної судової адміністрації України, наведених у щорічних аналітичних оглядах «Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення» за 2020–2025 роки (Analiz_statistika_(kriminal)_2020.pdf; Analiz_zdisn_pravos_2021.pdf; Analiz_zdisn_pravos_2022.pdf; Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf; Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2024.pdf; Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2025.pdf).

Примітка. Діаграму сформовано автором на підставі узагальнення статистичних даних Державної судової адміністрації України, наведених у щорічних аналітичних оглядах «Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення» за 2020–2025 роки (Analiz_statistika_(kriminal)_2020.pdf; Analiz_zdisn_pravos_2021.pdf; Analiz_zdisn_pravos_2022.pdf; Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf; Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2024.pdf; Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2025.pdf).

АНКЕТА

щодо практики призначення покарання за сукупністю вироків (для суддів загальної юрисдикції)

1. Ваш стаж роботи на посаді судді:

- ☐ до 5 років
- ☐ 5–10 років
- ☐ 11–20 років
- ☐ понад 20 років

2. Як часто у Вашій судовій практиці трапляються кримінальні провадження, у яких застосовуються правила призначення покарання за сукупністю вироків (ч. 4 ст. 70, ст. 71 КК України)?

- ☐ дуже часто
- ☐ часто
- ☐ іноді
- ☐ рідко
- ☐ не трапляються

3. Який критерій, на Вашу думку, має визначальне значення при призначенні покарання за сукупністю вироків?

- ☐ характер і ступінь тяжкості (суспільної небезпечності) кримінального правопорушення
- ☐ дані про особу винного
- ☐ однаковою мірою тяжкість кримінального правопорушення та дані про особу винного
- ☐ інше (вказіть) _____

4. Якою мірою Ви погоджуєтесь із твердженням, що індивідуалізація покарання є визначальним принципом під час застосування ч. 4 ст. 70, ст. 71 КК України?

(1 – повністю не погоджуюсь; 5 – повністю погоджуюсь)

☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

5. Наскільки, на Вашу думку, остаточне покарання за сукупністю вироків повинно залежати від конкретних обставин кримінального провадження?

- ☐ повністю залежати
- ☐ переважно залежати
- ☐ частково залежати
- ☐ майже не залежати
- ☐ не повинно залежати

6. Які обставини Ви найчастіше враховуєте під час визначення остаточного покарання за сукупністю вироків? (можна обрати декілька варіантів)

- ☐ тяжкість нового кримінального правопорушення
- ☐ особу засудженого
- ☐ поведінку після постановлення попереднього вироку
- ☐ ступінь відбуття попереднього покарання
- ☐ пом'якшуючі обставини
- ☐ обтяжуючі обставини
- ☐ судову практику Верховного Суду
- ☐ інше _____

7. Чи вважаєте Ви чинне законодавче регулювання призначення покарання за сукупністю вироків достатньо визначеним?

- ☐ так
- ☐ скоріше так
- ☐ скоріше ні
- ☐ ні
- ☐ важко відповісти

8. Чи виникали у Вашій практиці труднощі при застосуванні статей 70 (частина 4) та 71 КК України?

- ☐ часто
- ☐ іноді
- ☐ поодинокі випадки
- ☐ ніколи

9. Якою мірою правові позиції Верховного Суду впливають на прийняття Вами рішення щодо призначення покарання за сукупністю вироків?

- ☐ мають вирішальне значення
- ☐ мають істотне значення
- ☐ враховуються поряд з іншими чинниками
- ☐ мають незначний вплив
- ☐ не впливають

10. Чи потребують положення ч. 4 ст. 70, ст. 71 КК України, на Вашу думку, законодавчого вдосконалення?

- ☐ так
- ☐ ні
- ☐ важко відповісти

Якщо так, то в якому напрямі? _____

11. Який момент, на Вашу думку, повинен бути юридичною межею виникнення сукупності вироків?

- ☐ постановлення (проголошення) обвинувального вироку
- ☐ набрання обвинувальним вироком законної сили

- ☐ інший момент (вказіть) _____

12. Чи підтримуєте Ви законодавче визначення поняття «сукупність вироків» безпосередньо у Кримінальному кодексі України?

- ☐ так
- ☐ ні
- ☐ важко відповісти

13. Який із наведених принципів, на Вашу думку, повинен мати пріоритет при призначенні покарання за сукупністю вироків?

- ☐ законність
- ☐ справедливість
- ☐ індивідуалізація покарання
- ☐ пропорційність
- ☐ невідворотність кримінальної відповідальності
- ☐ усі зазначені однаково важливі

14. Які проблеми застосування ст. 71 КК України Ви вважаєте найбільш актуальними? (можна обрати декілька варіантів)

- ☐ відсутність законодавчого визначення поняття сукупності вироків
- ☐ труднощі відмежування від ч. 4 ст. 70 КК України
- ☐ неоднакова судова практика
- ☐ відсутність чітких критеріїв індивідуалізації покарання
- ☐ складність визначення остаточного покарання
- ☐ інше _____

15. На Вашу думку, чи допускають положення ч. 4 ст. 70 КК України формування судовою практикою винятків щодо порядку їх застосування, якщо такі винятки прямо не передбачені кримінальним законом?

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Лише у виняткових випадках
- ☐ Важко відповісти

16. Чи вважаєте Ви доцільним передбачити у Кримінальному кодексі України можливість самостійного виконання попереднього та нового вироків як альтернативу застосуванню правил призначення покарання за сукупністю вироків в окремих випадках?

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Важко відповісти

ДНІПРОВСЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД МІСТА КИЄВА

вул. Пластова, 3, м. Київ, 02105, тел.: (044) 294-93-13, тел. (044) 294-93-41

E-mail: inbox@dn.ki.court.gov.ua, сайт: dn.ki.court.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 26268059

05 червня 2026 року

Д О В І Д К А**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
у практичну діяльність Дніпровського районного суду міста Києва**

Дисертаційне дослідження Гасвського Олега Сергійовича на тему: «Призначення покарання за сукупністю вироків в кримінальному праві України» містить теоретичні та практичні напрацювання щодо застосування положень статей 70 та 71 Кримінального кодексу України, визначення принципів призначення покарання за сукупністю вироків, а також спрямоване на забезпечення єдності судової практики у питаннях призначення остаточного покарання.

Результати дослідження використані у правозастосовній діяльності суду, зокрема під час розгляду кримінальних проваджень, у яких виникають ситуації пов'язані із призначенням покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та/або вироків, згідно положень статей 70 та 71 Кримінального кодексу України. Запропоновані автором наукові підходи та критерії дозволяють більш ефективно формувати умови застосування статей 70 та 71 Кримінального кодексу України, забезпечувати дотримання принципів законності, справедливості та індивідуалізації покарання при ухваленні вироків.

У дисертаційному дослідженні здійснено аналіз практики Верховного Суду щодо застосування інституту призначення покарання згідно положень статей 70 та 71 Кримінального кодексу України, а також висвітлено проблемні аспекти визначення моменту постановлення вироку, меж судового розсуду при складанні покарань та застосування положень кримінального закону у випадках так званої «розірваної» повторності.

Використання зазначених напрацювань у судовій діяльності сприяє формуванню сталої та послідовної практики застосування кримінального законодавства, підвищенню якості судового розгляду та забезпеченню принципу правової визначеності.

Дисертаційне дослідження Гасвського Олега Сергійовича на тему: «Призначення покарання за сукупністю вироків в кримінальному праві України» має значну теоретичну та практичну цінність. Його впровадження у практичну діяльність суду сприятиме вдосконаленню механізмів призначення покарання, забезпеченню єдності судової практики та підвищенню ефективності здійснення правосуддя у сфері кримінального судочинства.

В.о. голови

Віктор ГОНЧАРУК

Приватне акціонерне товариство
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15
 Код за ЄДРПОУ: 16476880

тел./факс: (044) 242 24 64, (044) 242 24 46
<https://nam.kyiv.ua/> E-mail: office@nam.kiev.ua

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор
ВНЗ «Національна академія управління»
доктор економ. наук, професор

Сергій ЄРОХІН

23 травня 2026 року

АКТ

про впровадження результатів наукового дослідження
Гаєвського Олега Сергійовича
«Призначення покарання за сукупністю вироків
у кримінальному праві України»
в освітній процес ВНЗ «Національна академія управління»

Комісія у складі: декана юридичного факультету к.ю.н., доцента Веселовської Н.О., завідувача кафедри теорії та історії держави і права д.ю.н., д.е.н. Чуба А.В., начальника відділу якості освіти Дашевської К.В. склали цей акт про те, що розроблені за результатами дисертації Гаєвського Олега Сергійовича на тему: «Призначення покарання за сукупністю вироків у кримінальному праві України» висновки та пропозиції використовуються в освітньому процесі у ВНЗ «Національна академія управління» на денній та заочній формах здобуття освіти під час викладання таких освітніх компонент як: «Кримінальне право України. Загальна частина», «Кримінальне право України. Особлива частина» та «Актуальні проблеми кримінального права і процесу України».

В якості рекомендованих джерел використовуються такі публікації:

- Гаєвський О. С. Пастка законодавства: коли умовне звільнення від покарання призводить до нових запитань. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 34. С. 164–173. <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.21>

- Гаєвський О. «Розірвана» засудженням повторність кримінальних правопорушень та нове засудження. *Юридичний вісник*. 2024. Вип. 5. С. 14–24. <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2024.2>

- Гаєвський О. С. Проблематика тлумачення поняття «після постановлення вироку» у статті 70 КК України: момент ухвалення чи набрання законної сили? *Актуальні проблеми держави і права*. 2026. Вип. 110. С. 42–50. <https://doi.org/10.32782/apdp.v110.2026.6>

- Гаєвський О. С. Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків: сучасна судова практика Верховного Суду. *Juris Europensis Scientia*. 2026. Вип. 2. С. 124–130. <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2026.21>

Декан
к.ю.н., доцент

Наталія ВЕСЕЛОВСЬКА

Завідувач кафедри
д.ю.н., д.е.н.

Антон ЧУБ

Начальник відділу
якості освіти

Катерина ДАШЕВСЬКА

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гаєвський О. С. Пастка законодавства: коли умовне звільнення від покарання призводить до нових запитань. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 34. С. 164–173. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.21>

2. Гаєвський О. «Розірвана» засудженням повторність кримінальних правопорушень та нове засудження. *Юридичний вісник*. 2024. Вип. 5. С. 14–24. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2024.2>

3. Гаєвський О. С. Проблематика тлумачення поняття «після постановлення вироку» у статті 70 КК України: момент ухвалення чи набрання законної сили? *Актуальні проблеми держави і права*. 2026. Вип. 110. С. 42–50. DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v110.2026.6>

4 Гаєвський О. С. Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків: сучасна судова практика Верховного Суду. *Juris Europensis Scientia*. 2026. Вип. 2. С. 124–130. DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2026.21>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Гаєвський О. С., Козакова І. В. Умовне звільнення від покарання: проблеми визначення єдиного підходу до застосування Кримінального Закону України. *Міхновські юридичні читання: тези Наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 березня 2025 р.)*. Хмельницький: НАДПСУ, 2025. С. 316–318.

(Особистий внесок: обґрунтовано позицію, що концепція самостійного виконання вироків, яка дозволяє відбувати кілька покарань повністю без урахування принципів складання, не відповідає фундаментальним засадам призначення покарання та принципам пропорційності).

6. Гаєвський О. С. Критерій розмежування правил призначення остаточного покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків. *Актуальні питання підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України в умовах війни*: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 16 квітня 2026 р.), Кропивницький: ДонДУВС, 2026. С. 105–107.